TANELI JUSLENIUS

VANHA JA UUSI TURKU

ABOA VETUS ET NOVA

PORVOO
Werner Söderström Osakeyhtiö

VANHA JA UUSI TURKU

DUCTORE DOMINO JEHOVAH!

ABOA

VETUS ET NOVA,

PERMISSU SUPERIORUM,

Sub

SPECIMINE PUBLICO,

In Regia Academia, qvæ eſt.

ABOÆ,

Moderatore,

Celeberrimo atqve Præclariſſimo,

DN. M. JOH. BERHN.

MUNSTER/

Philoſ. Pract. & Hiſt. Prof. Ord.

in gratiam eorum, qvi incolunt

ABOAM,

Nec non conterraneorum omnium,

deſcripta,

& bonorum cenſuræ expoſita,

die 12 Maji, Anni 1700,

horis & loco ſolitis,

à

S. R. M. Alumno,

DANIEL D. JUSLENIO,

Borea-Fenno.

Exc. Jo. Wallius.

VANHA JA UUSI

TURKU

✱

TANELI JUSLENIUKSEN

KIRJASTA

»ABOA VETUS ET NOVA»

SUOMENTANUT

ERIK AHLMAN

✱

PORVOO

WERNER SÖDERSTRÖM

OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1929

JULKAISSUT
VARSINAIS-SUOMEN MAAKUNTALIITTO

TURUN kaupungin 700-vuotisjuhlaan ilmestyy nyt Varsinais-Suomen Maakuntaliiton toimesta Daniel Jusleniuksen »Aboa vetus et nova» (Vanha ja uusi Turku) latinasta suomeksi käännettynä. Käännöksen tarkoituksena on tutustuttaa suomalainen yleisö teokseen, joka on sekä turkulaiselta että yleisisänmaalliselta kannalta mielenkiintoinen ja merkityksellinen.

Juslenius julkaisi tämän nuoruudenteoksensa v. 1700 akateemisena harjoitusväitöksenä, joka suoritettiin toukokuun 12. päivänä silloisen käytännöllisen filosofian ja historian professorin Juhana Munsterin johdolla. Kirjan alussa olevassa omistuskirjoituksessa Juslenius kertoo, että hän jo pitkän aikaa oli teosta valmistellut, mutta sen julkaiseminen oli viivästynyt näin pitkälle — tekijä oli tähän aikaan ollut yhdeksän vuotta ylioppilaana — osaksi sentähden, että hän epäili taitoansa ja kykyänsä, osaksi ja ennen kaikkea köyhyyden takia. Kirja on ajan tavan mukaan omistettu useille henkilöille, ensi sijassa Turun silloisille pormestareille Lauri Wildstadiukselle ja Andreas Prytzille sekä koko maistraatille; toisessa sijassa Kangasalan kirkkoherralle Johannes Thuroniukselle, hänen pojalleen Rymättylän kirkkoherralle Abraham Thuroniukselle sekä tekijän veljille Henrik, Abraham ja Gabriel Jusleniukselle. Alkuperäiseen laitokseen sisältyvät veljien ruotsin-, latinan- ja saksankielellä sepittämät onnentoivotusrunot, samoinkuin tekijän tovereiden Andreas Losköldin ja Johannes Polvianderin. Viimeksimainitun suomenkielinen onnentoivotus on tähän painettu.

Jo nämä kirjan lisäykset osoittavat, että Jusleniuksen teos ilmestyessään joutui erikoisen huomion esineeksi. Kerrotaan myös, että tekijä väitöstilaisuudessa sai osakseen kaikkien yksimielisen tunnustuksen ja että yliopiston professorien huomio kiintyi häneen. Myöhemmin kirjassaan »Vindiciae Fennorum» (Suomalaisten puolustus), joka taval-

laan on »Aboa vetus et novan» jatkoa, Juslenius itsekin kertoo, että hänen esikoisteoksensa oli »mieluinen kaikille kunnon ihmisille». Tämä rajoittavassa muodossa esitetty lausunto näyttää osoittavan, että oli sellaisiakin, jotka teokseen suhtautuivat pilkallisesti ja epäillen, kuten tekijä alkulauseessaan olettaa mahdolliseksi.

Siihen yleiseen menestykseen, minkä Juslenius laajoissa piireissä teoksellaan saavutti, oli epäilemättä suureksi osaksi syynä sen kotoinen ja isänmaallinen aihe. Juslenius oli täydestä sydämestään antautunut niihin suomalaiskansallisiin harrastuksiin, jotka tähän aikaan olivat alkaneet viritä Turun yliopistossa. Oli tavallista, että akateemisten tyyliharjoitusten aiheiksi valittiin kotiseutu ja sen historia. Useimmiten näillä opinnäytteillä oli epäkriitillisten ylistyspuheiden luonne. Jusleniukselta ei siis puuttunut edeltäjiä, mutta hänen teoksensa oli tavallista laveampi ja todisti monipuolista kirjallisuuden tuntemusta. Se teki perinpohjaisen ja tieteellisen vaikutuksen, ja niinpä sitä tähän aikaan pidettiinkin erinomaisen oppineisuuden osoituksena.

Jos sitä taas katsotaan nykyajan mittapuulla, muodostuu arvostelu useissa kohdin melko toisenlaiseksi kuin Jusleniuksen aikalaisten silmissä. Hänen tutkimusmetodinsa oli sama, mikä vallitsi Ruotsin historiantutkimuksessa 17:nnellä vuosisadalla ja minkä kuuluisin tuote on ruotsalaisen oppineen Olavi Rudbeckin »Atlantica», jossa tämä tahtoi osoittaa, että kaiken sivistyksen kehto on Skandinavia. Rudbeck näyttää olleen Jusleniuksen tärkein esikuva, mutta hän poikkeaa ensinmainitusta kuitenkin siinä, että hän päätyy lopputulokseen, jonka mukaan vanhin sivistysmaa itse asiassa onkin Suomi. Tätä todistaakseen hän kritiikittömästi nojautuu mitä erilaisimpiin lähteisiin ollenkaan punnitsematta niiden pätevyyttä ja todistusvoimaa; pääasiana on, että ne palvelevat hänen lopputarkoitustaan saada osoitetuksi Suomen sivistyksen vanhuus ja suomalaisten loistava historiallinen menneisyys. Saamme lukea Suomen muinaisista kuninkaista, joista monet mainitaan nimeltä, ja saamme tutustua tähän aikaan niin yleisesti kannatettuun käsitykseen, että suomi on »pyhien kielten» heprean ja kreikan sukua (myöhemmin Juslenius käsitteli lähemmin tätä aihetta virkaanastujaisesitelmässään »De convenientia linguae Fennicae cum Hebrea et Graeca») ynnä muihin yhtä perusteettomiin mielikuvitelmiin. Myöhemmältäkin ajalta olevat tiedot ovat usein

epätarkkoja. Niinpä esim. Agricolan Uusi testamentti mainitaan painetuksi v. 1554, ja pariin kertaan esitetään aivan uskottavana tiedonantona, että kuusisataa suomalaista talonpoikaa Juhana-kuninkaan aikana löi pakoon 100 000 miehen suuruisen venäläisen sotajoukon. Tekijän isänmaallinen into saa hänet näkemään haluamiaan todisteita sielläkin, missä sellaisia ei ole. Satunnaisen äänneyhtäläisyyden nojalla hän selittää monet kansat suomensukuisiksi, niin esim. muinaiset kimmeriläiset, jotka hän käsittää kemiläisiksi. Roomalaisen historiankirjoittajan Tacituksen fenneistä käyttämät sanat »securi adversus deos» tarkoittavat Jusleniuksen tulkinnan mukaan suomalaisten hurskautta ja »mira feritas» heidän sotaista urhoollisuuttaan. Tekijän johtopäätökset tosin usein ovat teräviä ja ankaran loogillisia, mutta niiden lähtökohdat ovat väärät tai ne nojautuvat ylen niukkaan aineistoon. Niin on esim. laita niiden laajojen johtopäätösten, joihin Juslenius pääsee Turku-nimen perusteella.

Näinollen ovat teoksen kansamme menneisyyttä koskevat osat eli juuri ne, joista hän ehkä itse enimmin oli ylpeä ja jotka näköjään paraiten todistivat hänen oppineisuuttaan ja terävä-älyisyyttään, nykyjään melkein kauttaaltaan vailla asiallista arvoa, ja niiden ajatuksenjuoksut ovat pikemminkin omiaan hymyilyttämään meidän aikamme lukijaa. Niillä on arvoa etupäässä vain sivistyshistoriallisina merkillisyyksinä ja ajan käsityskantaa kuvastavina tuotteina. Merkitsevämpiä ovat ne tiedot, joita tekijä antaa silloisen Turun paikallismaantieteestä, rakennuksista, hallintolaitoksista, tavoista ynnä muista seikoista, joissa hän saattoi nojautua omakohtaiseen kokemukseensa. Niistä tutkimuskin voi ammentaa yhtä ja toista arvokasta Turun ja Suomen oloja koskevaa. Ja lukija, varsinkin turkulainen, epäilemättä mielellään tekee kiertokäynnin Jusleniuksen johdolla 16—1700-luvun Turussa kohdaten tuon tuostakin vanhoja nimeltä tuttuja paikkoja.

Tosin on kirjan tässäkin osassa tekijän into esittää kaikki parhaimmassa valossa silmäänpistävä. Juslenius naiivisti ylpeilee kaikesta, mitä Turussa on. Mutta me annamme tämän suurentelevan innostuksen hänelle mielellämme anteeksi ja kunnioitamme Jusleniuksessa paikallispatrioottia, joka samalla mitä kiinteimmin yhdistää kotiseututunteensa yleiseen isänmaanrakkauteen. Jusleniuksen kirjassa on merkillepantavaa varsinkin se, että Suomi on ikäänkuin

nähty Turusta käsin, Turku on tärkein ja edustavin näyte kaikesta siitä mainiosta, mitä Suomi tekijän käsityksen mukaan oli.

Juslenius on kerran sanonut itsestään: »Lapsuudestani asti on minua vaivannut niin suuri isänmaan rakkaus, etten ole kieltäytynyt sen puolesta kärsimästä mitään.» Jo hänen nuoruudenteoksessaan isänmaanrakkaus on johtotähtenä, kuten sittemmin Jusleniuksen koko elämäntyössä. Tästä teoksesta on sanottu, että siinä esiintyy »suomalainen kansallistunne ensi kertaa kirjallisuudessa selvänä ja itsetietoisen voimakkaana, tekisipä mieli sanoa: taisteluun valmiina.» Sen hehkuvan isänmaallisen tunteen vuoksi, joka teoksesta henkii, se vaikutti jo aikalaisiin niin sytyttävästi ja kansallistunnetta kohottavasti, eikä se huolimatta eräistä puutteistaan voi olla samalla tavoin tehoamatta nykyajankaan suomalaiseen lukijaan.

SUOMENTAJA.

HERRAMME JEESUKSEN NIMEEN!

Pidän selvänä, että Sinut, suosiollinen lukija, valtaa hämmästys nähdessäsi, että olen ottanut niskoilleni työn, jota ei edes suurempikaan kyky voisi suorittaa tyydyttävällä tavalla. Sillä sitä vaikeuttaa se seikka, että aika on tuhonnut ja haudan yöhön kätkenyt paljon sellaista, joka olisi voinut valaista tätä ainetta. Tähän on syynä se kova kohtalo, joka vuonna 1439 muutti tuhaksi Kuusiston linnan, jossa kaikkia niitä asiakirjoja, jotka koskivat sekä Turun kaupunkia että koko Suomen asioita, säilytettiin ja joka oli ikäänkuin Suuriruhtinaskunnan arkistona. Lisäksi tulee vielä ulkomaalaisten ylimielinen halveksuminen, jotka typeryydessään luulevat, ettei heidän maansa rajojen ulkopuolella, varsinkaan niillä seuduilla, missä he eivät itse ole käyneet, voi olla mitään inhimillistä, ja jotka arvelevat omien hökkeleittensä voittavan korkeudessa meidän tornimme, minkä itse toisinaan olen saanut kuulla omin korvin ja mikä jokaiselle puolueettomalle luullakseni lienee kyllin tunnettua. Joskin siis tämä yritys on erittäin vaikea, käyn siihen kuitenkin käsiksi, uskoen, että minäkin kykyni mukaan olen voiva saada ilmi jotakin, joka koskee rakasta isänmaata, ja että mikäli voimani myöntävät, olen voiva pelastaa sen muiston häviöltä ja vihamiestemme halveksumiselta osoittamalla, ettei antelias luontoäiti täällä kylmässä Pohjolassa ole jättänyt meitä osattomiksi eikä ole esi-isillemme antanut, kuten sanotaan, »sientä aivojen asemesta» *(fungum pro cerebro)*. Mutta vaikka olen varma siitä, että tämä yritys, ollen hyvän aikomuksen synnyttämä, on saava jokaisen rehellisen isänmaanystävän hyväksymisen, joskaan sen vikoja ei voida hyväksyä, olen kuitenkin myös vakuutettu siitä, että minä olen herättävä vastaani vihaa ja pilkkaa niiden puolelta, jotka tahtovat halventaa Suomeamme pitäen sitä vähäpätöisenä tai merkityksettömänä tutkimuksen kohteena, minkä vuoksi minä tässäkin mitä kohteliaimmin pyydän hyvää lukijaa suopeasti ja suojelevasti suhtautumaan minuun, hyvin muistaen, ettei ole ketään, joka olisi

kaikille mieliksi ja ettei kukaan synny oppineeksi sekä ettei parhaintakaan havaita virheettömäksi, ja että sitäkin vähemmän minulta, joka tässä käyn suorittamaan opinnäytettä, voidaan odottaa mitään tyydyttävää esitystä, minkä suorittamisen minä jätän niille, joille on suotu suurempi kyky, tyytyväisenä, jos tässä voin aikaansaada edes jonkinkaanlaisen kuvauksen Turusta, tästä rakkaan isänmaamme pääkaupungista, sekä merkitä muistiin sen, mitä täällä on huomionarvoista varsinkin maantieteellisessä, historiallisessa ja poliittisessa suhteessa. Ensiksi siis kuvailen sen asemaa ja ulkonäköä, kerron sitten sen iästä ja vaiheista sekä lopuksi teen selkoa sen tavoista ja niinhyvin muinaisesta kuin nykyisestä tilasta, josta syystä siis sisältyy

Turun kartta v:lta 1652.

ENSIMMÄISEEN LUKUUN

Turun Kaupungin Topografia.

§. 1.

TURKU on Suomen Suuriruhtinaskunnan Pääkaupunki. Sen Ruotsalainen nimi on Åbo eli joenvarren asukas *(amnis accola)*, koska se sijaitsee joen varrella, mutta Suomalaiset käyttävät siitä nimeä Turcu, mikä merkitsee toria eli markkinapaikkaa. Se sijaitsee maan lounaiskolkassa, missä Itämeren eli Balttilaisen meren molempien lahtien, Pohjanlahden ja Suomenlahden, laineet yhtyvät, ollen sen asema 61 ast. 13 min. leveyttä ja 41 ast. 35 min. pituutta, kun ensimmäinen meridiaani vedetään keskeltä Grönlantia, mutta 46 ast. 40 min., jos se kulkee Azorien saarten kohdalta,

sekä 38 ast., jos se vedetään Teneriffa-saarella olevan Pico-vuoren ylitse. Klimaatti on 14, paral. 28, minkä vuoksi pisin päivä meidän seuduillamme on 19 tuntia, ja kesäpäivänseisauksen aikana, jolloin aurinko ei laskeudu alemmaksi kuin 5 ast. Horisonttimme alapuolelle, yö on vain hämärää. Ilma on terveellinen, [1] koska taajat pohjoispäivätuulet pitävät sen kirkkaana ja ehkäisevät liiallisen kuumuuden; kuitenkaan ei siihen sekoitu myrkyllisiä höyryjä, koskapa maaperä ei tuota mitään myrkyllistä lukuunottamatta yksistään keisoa, jota sitäkin vain harvoin tavataan kaupungin lähistöillä; seudullamme ei myöskään oleskele mitään myrkyllisiä eläimiä, kun sitävastoin terveysvettä kaikkialla on saatavissa.

2 §. Kaupungin asema on oivallinen. Maaperä on toisissa paikoin kiinteää hiekka-, toisissa paikoin savisekoitusta, joka on varsin sopiva pohja suuremmille taloille, koska se sekä soveltuu paaluttamiseen että luontaisella kiinteydellään kykenee kannattamaan suurta painoa; sen ohella sitä voidaan käyttää kellareiden kaivamiseen, koska maa ei reunoista luhistu ja näinollen helpottaa kiinteydellään työtä. Sitäpaitsi se on sangen otollinen ryytitarhojen viljelemiseen, ja sen suuresti ylistetty hedelmällisyys [2] on myös saanut monen valmistamaan rakennuksiensa väliin tai niiden lähettyville pieniä samanlaisia, lukuunottamatta hedelmätarhoja, joita nähdään osaksi talojen alueilla, osaksi niiden ulkopuolella. Tästä johtuu se ihanuus, josta ulkomaalaisetkin ylistäen kertovat [3], ja sitä lisää lähellä olevien matalastiviettävien peltojen vehreys ja jyrkkärinteiset vuoret, jotka melkein kokonaan ympäröivät tätä kaupunkia, niin että kallioitten välissä on vain niin monta aukkoa, kuin ihmiset tarvitsevat maanteitä kaupungin ulkopuolelle pääsemiseksi. Kukin näistä kulkuteistä on varustettu omalla portillaan. *Aurajoki* virtaa kaupungin keskitse; jakaen sen kahteen osaan, nimittäin *Itäiseen* eli *suurempaan* ja *Läntiseen* eli *pienempään*, se linnan luona laskee mereen.

3 §. Täkäläisille rakennuksille ja taloille ei niinkään ole tunnusmerkillistä niiden korkeus kuin niiden tarkoituksenmukainen laajuus, jonka johdosta sisäänpääsy täällä on mukavampi kuin kaupungeissa, joissa talot on yhteenahdettu, jotapaitsi tähän liittynyt sirous myös tekee miellyttävämmän vaikutuksen. Sen lisäksi

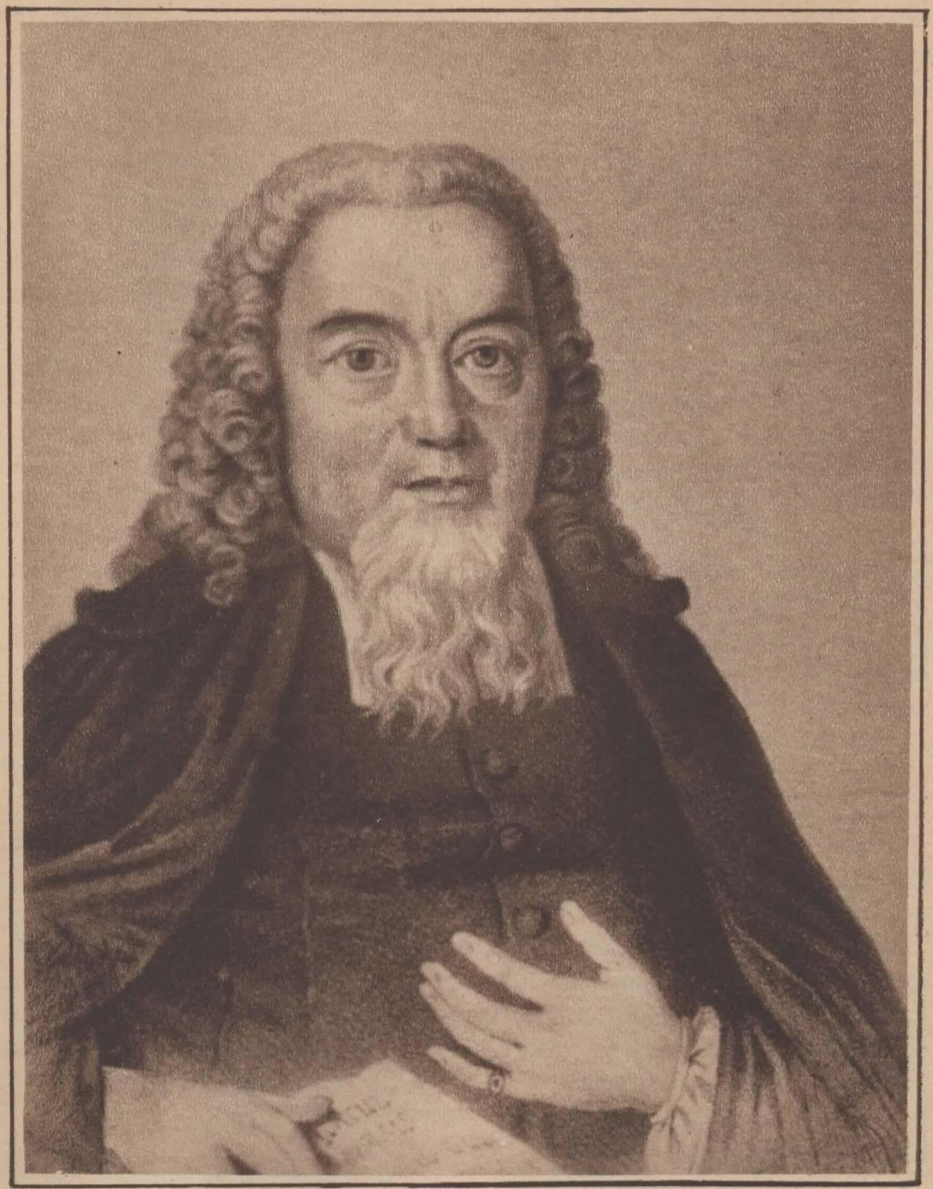

Taneli Juslenius (1676—1752).

ovat kadut ja kujat riittävän leveitä, eikä edes pieninkään niistä ole niin ahdas, etteivät suurimmatkin vaunut voisi ajaa sitä myöten.

4 §. Mutta jotta helpommin saataisiin yleiskatsaus kaupungista, käymme tässä lyhyesti kuvaamaan erikseen kutakin niistä seuduista, joihin kaupunki mukavimmin voidaan jakaa. Tällöin näyttää minusta soveliaalta alkaa *itäiseltä puolelta* ja tällöin siitä sen osasta, joka antaa pohjoista kohti, ulottuen joesta *Hämeen tulliin*, ja jota Suomalaiset yleisesti nimittävät Wenäläiſten Mäeкſi, jonka nimi Ruotsiksi olisi Ryſſbacka, Latinaksi *Russorum collis*, sillä ollen ensin kummun tapainen kaupungin sisäosassa se kohoaa korkeaksi vuoreksi, ja loppuu jyrkästi jokseenkin kaupungin rajan kohdalla. Mistä tämä nimitys johtuu, on hämärän peitossa. On oletettavissa, että Moskovalaiset tälle kukkulalle olivat pystyttäneet leirinsä vuonna 1318 tai jonakin kertana sitä ennen ryöstäessään kaupunkia, joka siihen aikaan ei vielä ollut niin laaja kuin nykyjään. Tänne ovat esikaupungin tapaan asettuneet asumaan vähemmän varalliset huononpuoleisiin taloihin, jotka kaikki ovat vain puusta. Jokirannalla nähdään kuitenkin muutamia komeasti rakennettuja asumuksia, joissa asuu varakkaampia henkilöitä, mutta tämän lisäksi ei tässä kaupunginosassa ole mitään huomattavaa, jollen tällaisiksi laske niitä lukuisia *tuulimyllyjä*, jotka pystytettyinä sekä tälle Mäelle että myös sinne tänne kaupungin muille kukkuloille, luvultaan kaikkiaan 84, antavat sille komeahkon ulkomuodon.

5 §. Täältä kaakkoon on se kaupunginosa, jota sen keskessä olevan pienen suoperäisen paikan takia sanotaan Mätäjärweкſi, mikä Latinaksi voitaisiin kääntää sanoilla *Lacus putris*. Mutta joskin yleensä on turmiollista asua kosteilla ja vesiperäisillä tienoilla, ei kuitenkaan koskaan ole kuultu, että tästä olisi aiheutunut mitään haittaa, koska on koetettu kaivamalla ojia estää vettä seisahtumasta tänne, ja sitäpaitsi se on jo suurimmaksi osaksi kivillä ja hiekalla täytetty, ja näin jatkaen saadaan ennen pitkää kiinteä maapohja sinne, missä ennen oli suo. Tännekin ovat muutamat rakentaneet itselleen taloja maahan lyödyille paaluille. Tämän seudun ulko-osaan rajoittuu peltoja. Kerttulinmäki (mons Gertuli) sijaitsee tämän kaupunginosan vieressä, joka ulottuu aina

Turun kartta v:lta 1652.

Karjatulliin asti. Tämän ja äskenmainitun mäen välissä on paikka, joka on ympäröity ja merkitty kivillä sekä tarkoitettu rikollisten rangaistuspaikaksi. Tämän kaupunginosan talot ovat enimmäkseen matalia, koska ne kuuluvat alempisäätyisille henkilöille, lukuunottamatta niitä harvoja, jotka asuvat sisempänä kaupungissa näkyvämmillä paikoilla ja omistavat myös komeampia taloja. Täällä on myös julkinen *myllytalo*, jossa Kuninkaallisesta käskystä säilytetään kaikkien yksityisten käsimyllyjä telkien takana maksun perimiseksi kaikesta, mitä jauhetaan.

6 §. Lähellä tätä kohtaa eteläisessä suunnassa sijaitsee se melkoisen korkea *vuori*, joka *siellä harjoitetusta vartioinnista on saanut Suomalaisen nimensä* Wartiowuori, Ruotsiksi Wårdberg, jota muinoin käyttivät ne vartiostot, joita kaupunkilaisten, voidakseen asianmukaisesti puolustautua, täytyi asettaa vihollisten aavistamattomien hyökkäysten varalle sinä raakana aikana, jolloin viholliset eivät olleet niin taitavia hyökkäyssodassa, eivätkä myöskään piiritetyt tarvinneet sellaisia puolustuslaitteita kuin nykyjään. Siinä *seudussa, joka on vuoren juurella* kaupungin puolella, on useita siistejä rakennuksia, mutta ulommalla puolella sitävastoin on täällä samoinkuin muillakin kukkuloilla halvempia majoja, jotka loppuvat lounaassa, missä vuoren rinne lähenee jokea ja jättää vapaaksi vain kapean maakaistaleen, jonne on rakennettu muutamia *olutpanimoja* ja niiden jatkoksi lukuisia rannalle pystytettyjä *varastohuoneita* aina peltovainioihin asti.

7 §. Pohjoisessa ja vuoren luoteispuolella rajoittuu tänne se *kaupunginosa*, jota Suomeksi nimitetään Luoſtariſſi ja Ruotsiksi Klöſtret, minkä nimen se on saanut tänne paavinvallan ajalla rakennetusta luostarista, joka kuitenkin heti uskonpuhdistuksen valon kohottua sopivaan aikaan sattuneessa tulipalossa joutui liekkien saaliiksi, merkiksi siitä, että paavinopin pahnat siihen aikaan hävitti evankeliumin totinen tuli. Tässä kaupunginosassa on komeita kivitaloja, jotka eivät herätä huomiota niin paljon julkipuolellaan, sillä ne eivät ole, kuten yllä (§. 3.) jo mainittiin, erikoisen korkeita, kuin sillä, että ne ovat merkittäviä sisustuksensa komeuden puolesta. Tämä osa sijaitsee aivan Aurajoen varrella, ja jottei vesi kaivaisi maaperää rannan alta eikä tuottaisi ranta-asujamille

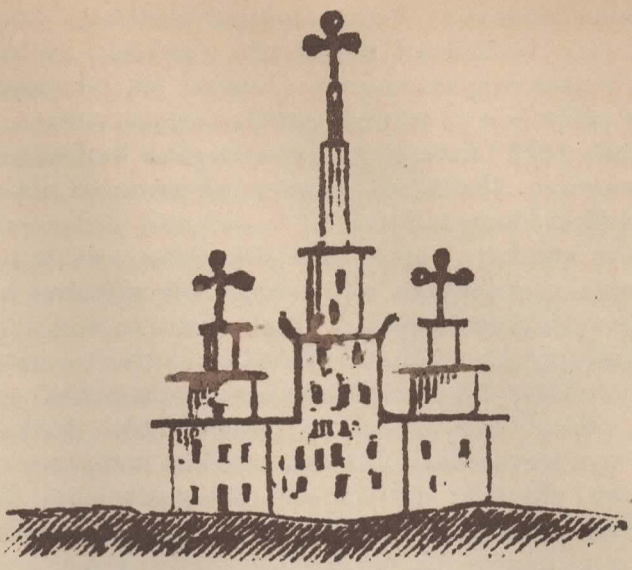

Pyhän Mikaelin kirkko 1710.

mitään vahinkoa, on tämän estämiseksi tänne asetettu tukiseinä, joka toisissa paikoin, ollen maahanlyötyjen paalujen varassa, on tehty puusta, muualla kivestä, ja sellaista paalutusta on paitsi tässä kaupunginosassa myöskin kaikkialla muualla kaupungissa, missä sitä tarvitaan.

8 §. Se kaupunginosa, joka liittyy tähän, muodostaa *kaupungin keskipisteen* ja sen huomattavimman osan sekä varakkaampien asukkaitten komeiden rakennusten vuoksi, jotka täällä tarjoutuvat katselijan nähtäviksi ympäröiden joka taholla *Toria*, joka on sen keskessä, että niiden kauppapuotien vuoksi, jotka ovat ryhmittyneenä tämän suurtorin ympärille, mutta varsinkin sen Oikeudelle pyhitetyn temppelin, nimittäin *Hovioikeudentalon* vuoksi, joka voittaa muut korkeudessa ja sisäisessä loistossa, samoinkuin kaupungin erinomaisen korkean ja upean *Raastuvan* vuoksi, joka on varustettu tornilla, jossa on lyömäkellolaitos; alakerroksessa on kaksihuoneinen *yleinen vankila*, sekä lähellä sitä torin varrella niinikään tornilla varustettu *vahtihuone (corps de gvarde)*. Sen kyl-

jessä on myös huoneisto, jossa muinoin lainattiin rahaa korkoa vastaan ja jota tavallisesti nimitettiin *Pankiksi*, mutta nyt sitä käytetään huutokauppakamarina. Lisäksi on jokirannassa *ylöskantovirasto tullituloja* ja niitä kruununsaatavia varten, joita ensikerran vuonna 1622 [4] määrättiin kannettaviksi kaikista ruokatavaroista ja sanotaan *Aksiisiksi*. Tämän rakennuksen alakerroksessa *punnitaan* kaikki kauppatavara.

9 §. Torin kohdalta kulkee joen ylitse *silta*, jota en nyt kuitenkaan aio kuvata, ennenkuin olen tehnyt selkoa itäisen kaupunginpuoliskon *muusta ympäristöstä*. Tämä seutu on nimittäin talojen upean rakennustyylin puolesta viimeksimainitun veroinen ja sitä voidaan täydellä syyllä nimittää kaiken opillisuuden varsinaiseksi tyyssijaksi, sillä sen keskuksessa on *Tuomiokirkko*. Jos minulla olisi käydessäni nyt kuvaamaan sitä samanlainen kyky kerskata, millä ulkomaalaiset ylistävät pilviin asti kaupunkejaan, kirkkojaan, kyliään ja muuta, voisin saada kenen hyvänsä melkein vakuutetuksi, ettei koko maailmassa ole mitään sen mainiompaa; mutta koska aikomukseni ei ole tyrkyttää kenellekään epävarmoja tietoja totuuden sijasta, tahdon vain mainita, että minä varmasta lähteestä olen saanut tietää, ettei koko Ruotsin valtakunnassa Upsalaa lukuunottamatta, eikä luultavasti missään muuallakaan ole ainoatakaan mittasuhteiltaan suurempaa kirkkoa sekä mitä tulee pituuteen ja leveyteen että korkeuteen. Jokainen ajatelkoon kuten haluaa. Sen *pituus* on 300, sen *leveys* 127 ja sen *korkeus* 150 jalkaa, mutta sen vaskella katettu suurempi *torni* on enemmän kuin 300 jalkaa korkea ja sinne on sijoitettu paitsi sitä kelloa, joka lyö tunnit, viisi *tornikelloa*, joista suurin painaa 24 kippuntaa (Ruotsiksi Skeppund) ja jonka ääni kuuluu enemmän kuin kahden penikulman päähän kaupungin ulkopuolelle. Mutta tämän temppelin monessa suhteessa upeata sisustusta ei voida lyhyesti kuvailla. Sen *ikkunat*, joista muutamat maksavat yli 80 riikintaalaria, antavat sille suuruudellaan ja lukuisuudellaan samanlaisen valaistuksen kuin ulkona taivasalla. Siellä on erinomaisen loistavasti rakennettuja urhoollisten miesten *hautakammioita*, joissa myöskin useimpien vaakunakilvet loistavat, muutamien pilareihinkin ripustettuina. Mutta erikoisen huomattavia ovat kolme sen koristuksista: äskettäin

vuonna 1699 sinne asetettu *alttaritaulu*, joka maksaa yli 2 000 taalaria, 1 000 taalarilla ostettu *saarnastuoli*, jommoisia totisesti ei monessakaan paikassa tavata, sekä lopuksi kastemalja, niinikään lunastettu 1 000 taalarilla, joka, kuten kokeneilta miehiltä olen saanut kuulla, on arvokkaampi kuin mikään toinen Euroopassa lukuunottamatta sitä, minkä Paavi Innocentius äskettäin on antanut valmistaa. Kaikkien näitten esineitten hankkimisen on tehnyt mahdolliseksi mainioitten kansalaisten anteliaisuus. Lukemattomat muut seikat ansaitsisivat myös mainitsemista, mutta lyhyyden vuoksi sivuutan ne kuitenkin tässä (huomauttaen ainoastaan siitä hautakappelista, johon on kätketty kuningatar Kaarina, kuningas Eerikki XIV:n puoliso sekä heidän tyttärensä ja Pyhän Henrikin luut, jotka on siirretty tänne Nousiaisten kirkosta, missä niille oli rakennettu mainio hautakammio, ja joita vielä täällä säilytetään sakaristossa). Kirkkorakennuksessa on myöskin erikoisia huoneita, nimittäin kaksihuoneinen *sakaristo*, *Consistorium* Ecclesiasticum, *ruumishuone* hautaamattomia varten, *työpaja*, jossa kirkonkelloja on tapana valmistaa, *varastohuone* kirkon tavaroita varten; sitäpaitsi *lehtereitä*, missä mukavasti voi istua Jumalanpalvelusta kuulemassa, sekä ulkopuolella *kirkkomaa*, jota ympäröi korkea muuri, minkä yhteen osaan on sijoitettu *Kuninkaallinen Akatemia*, joka arvossa lähinnä vastaa Upsalassa olevaa ja on jaettu kahteen kerrokseen. Ylemmässä on *Auditorium Maximum*, jossa on kolmiosastoinen kateederi, ja *Consistorium Academicum*, ja alakerroksessa kaksi *auditoriota*, nimittäin *Pienempi* ja *Matemaattinen*,

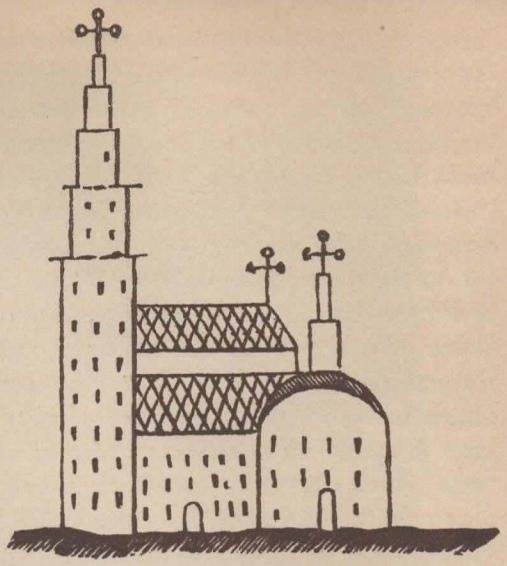

Turun Tuomiokirkko v. 1710. Tämä vanhin säilynyt tuomiokirkkoa esittävä kuva on otettu Magnus Bergmanin Turun kartasta.

johon liittyy Instrumentti-*kabinetti*. Sen viereen on rakennettu *Karsseri* rikollisia ylioppilaita varten. Vähän matkan päässä täältä länteenpäin on samassa muurissa Akatemian mitä mainioimmilla kirjoilla runsaasti varustettu *Kirjasto*. Kirjoista on kaksi erikoisen merkillistä, nimittäin Turkinkielinen Alkorani ja Hugo Grotiuksen itsensä käyttämä kappale hänen kirjastansa De jure belli et pacis. Lähimpänä tätä rakennusta on ensiksi alempiarvoisia henkilöitä varten tarkoitettu *ruumishuone*, jota ennen käytettiin kirkonkellojen säilytyshuoneena, ja sen vieressä suuressa arvossa oleva *Katedraalikoulu*, joka vuosittain lähettää Akatemiaan joukon erinomaisia nuorukaisia. Sen alla on useita *aittoja* eli säilytyshuoneita kirkon omaisuutta varten sekä kirkon palveluskunnan ja Akatemian renkien *karsseri*. Sakariston vieressä on *luuhuone*, ja sitä vastapäätä *paja*, jossa taotaan rauta kirkon tarpeisiin. Sen kohdalla itäänpäin oleva muuri kohoaa huomattavan korkeaksi muistuttaen lähinnä varustusta, ja on se rakennettu aivan samalla tavoin kuin kaupungin muureja rakennetaan, ja koska sen ulkopuolella oleva paikka on tasankoa, jota toiselta puolelta rajoittaa yllä §. 4:ssä mainittu *Venäläisten mäki*, johtuu helposti otaksumaan, että tämä muuri on sellaiseksi rakennettu vihollisen hyökkäyksen aikana, jotta ne sotakoneet, jotka siihen aikaan olivat käytännössä, voitaisiin sijoittaa sinne ja vihollista siten vastustaa sekä torjua pois kaupungista. Lisäksi tulee se seikka, että myös ylempänä on välikaton (= toisen kerroksen permannon) alla *porttiholvi* ja sen yhteydessä vahtituvan tapainen, jota sittemmin on käytetty *lukkarien asuntona*. Eteläpuolella nähdään samanlaisia pieniä tupia molempien porttikäytävien yläpuolella. Kirkkomaan ulkopuolella on *hevoskauppaa* varten tarkoitettu *tori*. Lähellä kirkkoa joen rannassa on Kuninkaan anteliaisuuden johdosta upeaan tyyliin rakennettu Piispantalo ja kirkon toisella puolella kaupungin rakentama *Pappila*. Koko tämä seutu sijaitsee joen varrella.

10 §. Sittenkuin tässä kaikesta tästä olen huomauttanut, palaan joen vartta seuraten *sillalle*. *Tämä* on kevättulvan vuoksi melko korkea. Sen toiselle puolelle on virtaa vastaan keskikohdalle rakennettu raudalla päällystetty arkku vastaanottamaan ja murskaamaan rajusti alassyöksyviä kevätjäitä. Sen päällä on *teurastaja-*

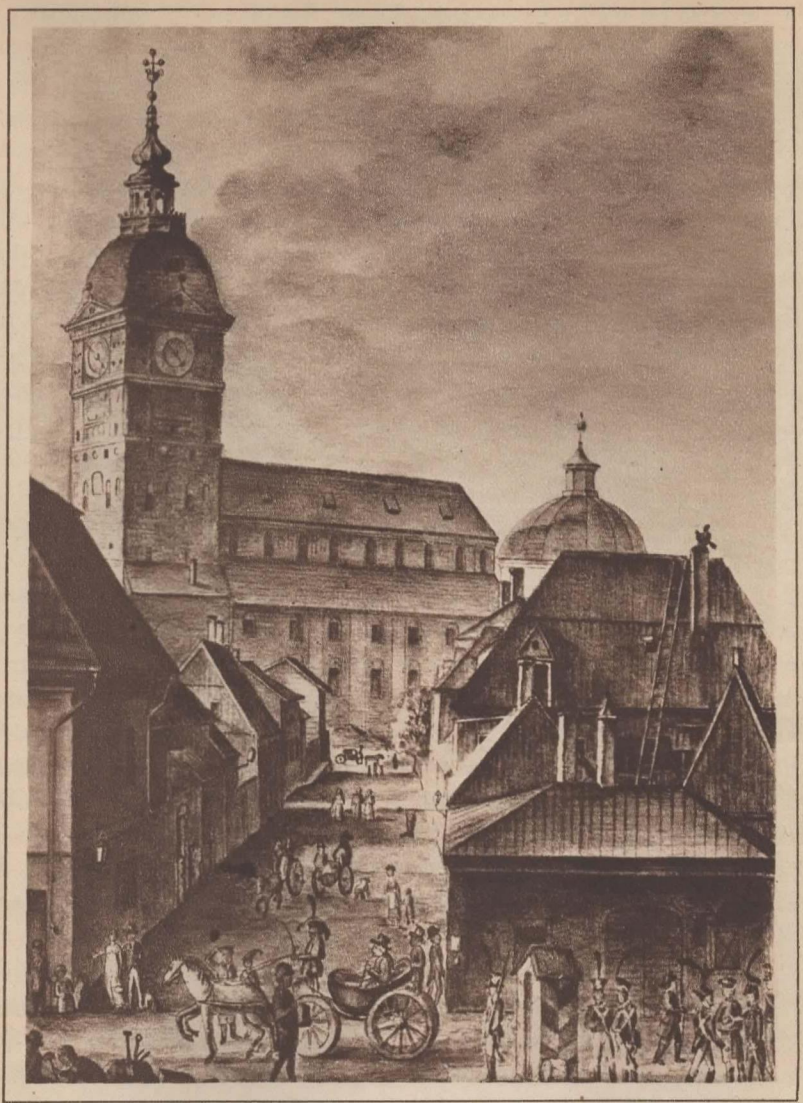

Vanhaa Turkua v. 1814. Taustassa on tuomiokirkko siinä asussa kuin se oli ennen Turun paloa v. 1827. Kuva on maalattu kenraalikuvernöörin talosta käsin. Tekijäksi arvellaan C. L. Engeliä, mutta toisten tutkijain arvelun mukaan sen on maalannut ranskalainen taiteilija Le Moine, joka niihin aikoihin oleskeli Turussa.

puoti, missä tuoretta lihaa myydään. Kulkemalla sillan yli pääsee kaupungin *läntiseen osaan*, jonka *lähimpään seutuun* on rakennettu taajaan kivitaloja, jotka ympäröivät pientä *toria*. Täällä lienee muinoin ollut Pyhän Hengen kirkko, ja tätä tiedonantoa vahvistavat ne ruumiit, joita äskettäin on löydetty sikäläisistä kellariholveista.

§. 11. Pohjoisessa seuraa nyt se kaupunginosa, jota nimitetään Multavieruksi (Muldawieru), luultavasti sentähden, että jokiäyräs täällä usein vierii jokeen, jonka vuoksi talot täällä ovatkin rakennetut muutaman kymmenen jalan päähän joen rannasta; äyräälle on kuitenkin rakennettu *varastohuoneita*. Tämä seutu rajoittuu lähelläoleviin peltoihin kapean rantakaistaleen kohdalla, sen muu osa sijaitsee Miesmäen vuoren juurella, joka ulottuu Anningaisten *tulliin* asti ja on sen rajana. Ja samoinkuin ne, jotka asuvat kaupungin ulkolaidassa, kaikkialla kuuluvat köyhempään kansanluokkaan, samoin ei täälläkään kauempaa olevia taloja voida verrata kaupungin sisäosassa sijaitseviin, jotka ovat hyvässä kunnossa pidettyjä, muhkeita ja hienoja.

§. 12. Kaikissa suhteissa edellämainitun kaltainen on se *kaupunginosa*, joka ulottuu äskeisestä tullista aina Pyhän Mikaelin *Kirkkoon* asti, jonka lähettyville on rakennettu *Sairaala* köyhiä kaupunkilaisia varten. Tätä osaa rajoittaa koko läntiseltä puolelta Puolalan mäki, ja vastakkaisella puolella se ulottuu jokeen, ja ansaitsee huomiota komeitten, tosin vain puusta rakennettujen talojensa vuoksi, jotka ovat kaupungin arvohenkilöiden omia, samoinkuin hedelmätarhojensa vuoksi. Ja vaikka muu puuttuisikin, tekisi kuitenkin tämän seudun mitä huomattavimmaksi se *talo*, jonka Kuningas on luovuttanut Kuninkaallisen Hovioikeuden Korkeille *Presidenteille* perättäisessä järjestyksessä käytettäväksi.

§. 13. Vihdoin seuraa kaupungin viimeinen *seutu*, joka ulottuu äskenmainitusta kirkosta linnaan asti, joiden välillä kuitenkin on suurehko kenttä, missä toimitetaan jokavuotinen sotaväen katselmus. Tämän seudun muodostaa kapea vuoren ja joen välillä oleva alue, eikä siinä ole mitään merkittäviä taloja, mutta kuitenkin *hedelmätarhoja*, joista Kruunun omistama puutarha on suurin, niinikään oivallisia *ryytitarhoja* sekä vihdoin lähempänä linnaa Kruunun upeat, suuret ja runsaat viljamakasiinit kummallakin puolen jokea

Turku ennen v:n 1827 paloa. Kivipiirros Le Moinen alkuperäisestä piirroksesta.

ynnä *tullikamari*, jossa maksetaan tullia sekä suurista että pienistä aluksista. Linnan luona on marmoripylväs *aurinkokelloineen*. Näiden kahden viimeksi kuvatun kaupunginosan kautta kulkee sillalta linnaan asti kävelytie, joka keväisin ja kesäisin on varsin miellyttävä sen tähden, että sen toisella puolella on joki ja toisella puolella vuoret, ja erittäinkin täällä sijaitsevien ihanien puutarhojen ja niiden puiden siimeksen tähden, jotka on istutettu linnalle vievän tien varrelle, mikä tapahtui muinoin Hänen Ylhäisyytensä Kreivi Pietari Brahen toimesta, samoinkuin linnankentän vihreyden ja meren läheisyyden vuoksi, meri kun täällä yhdessä joen kanssa ympäröi kaunista *niemekettä*.

§. 14. Tämän sisäosassa kohoaa *lujastivarustettu Linna*,[5] joka on varustettu kahdella ulkonevalla tornilla sekä lisäksi kahdella pienemmällä linnakkeella, joista ammutut kanuunanlaukaukset varsin helposti voivat torjua vihollislaivat satamasta. Tämä linna on

muinoin ollut vieläkin lujemmin varustettu sen ulkopuolella olevalla kolminkertaisella *vallilla*, eteläpuolella olevalla korkealla muurilla sekä kaksinkertaisella *juoksuhaudalla*, jotapaitsi siinä on ollut runsaasti malmitykkejä ja muita sotalaitteita; mutta sittenkun muuallekin Suomeen ruvettiin rakentamaan varustuksia vihollisten torjumiseksi täältä Jumalan avulla, sijoitettiin suuri osa näistä kenttätykeistä tärkeämpiin paikkoihin, ja itse linna, jota ylläpidettiin vain, mikäli olosuhteet vaativat, alkoi vähitellen rappeutua, mutta kun sitä äskettäin on korjattu ja erikoisin kustannuksin siistitty, se nyt taaskin esiintyy koko entisessä loistossaan. Paitsi lukuisia saleja ja kamareita, on siellä myöskin *Kirkko*, jonne sekä ne, joita pidetään vangittuina linnassa, ynnä näiden vartijat että myöskin suuret joukot kansaa lähiseudusta virtaavat kuulemaan jumalanpalvelusta.

§. 15. Kuten yllä (§. 2.) mainittiin, jakaa *Aurajoki* kaupungin melkein kahtia. Tämän joen alku sijaitsee Oripään kylän läheisyydessä Pöytyän pitäjässä noin 5 penikulman päässä kaupungista, missä muutamat lähteet ja suopurot yhtyvät, minkä jälkeen se virtaa eteenpäin lukemattomin mutkin jokseenkin kapeassa virranuomassa; mutta saatuaan eri tahoilta kolme lisäjokea, nimittäin Caulo-, Sawi- ja Wähä-Joen se vyöryttää eteenpäin suurempaa vesimäärää muodostaen siellä täällä lukuisia kivisiä koskia, ja sen vuoksi se myös on laivakulkuun kelpaamaton, kunnes siihen Hallisten kosken alapuolella on yhtynyt jo mainittu Wähäjoki, johon taas vähän ylempänä Topijoki laskee, ja ollen tästä lähtien laivakulkuun kelvollinen se virtaa kaupungin halki ja laskee linnan luona mereen. Se kuljettaa mukanaan vain vähän mutaa eikä ollenkaan hiekkaa; kuitenkin on se törky, minkä sen varrella asuvat siihen heittävät ja mikä sitten kulkeutuu alas virran mukana, jonkinverran madaltanut joen suuta, jota kaupungin koko olemassaolon aikana on tietääkseni ruopattu vain yhden ainoan kerran, jotenka siis suuremmat alukset eivät nykyjään enää, kuten ennen, voi kulkea virtaa ylöspäin ensin purkamatta osaa lastistaan.

§. 16. Tämä lastin purkaminen taas voidaan mukavasti ja aivan vaarattomasti suorittaa kaupungin varmassa *satamassa*. Vaikkakin Ruotsissa ja Suomessa on lukuisia satamia, ei kuiten-

Turun linna 1800-luvun alussa. Taustassa häämöttää tuomiokirkko.

kaan liene olemassa montakaan soveliaampaa kuin tämä satama, lukuunottamatta ainoastaan Tukholman ja Karlskronan verrattomia satamia. Jos sopisi esittää tämän sataman hyvät puolet, havaittaisiin, että se suuresti voittaa ylistetyimmätkin ulkomaiset. Siihen mahtuu näet suurinkin laivasto ja se on vuorien ympäröimä, niin että ne estävät rajuimmankin myrskyn tunkeutumasta sisäsatamaan ja tekemästä mitään vahinkoa siellä ankkurissa oleville laivoille. Myöskään ei siellä koskaan käy vaarallisen suuria laineita, koska meri ei täällä ole avoin paitsi etelään päin, johon suuntaan se jonkinverran laajenee, ei kuitenkaan enempää kuin 1 800 jalan levyiseksi, eikä tämäkään ulappa ole mitään avointa merta, ja sitäpaitsi kalliot täällä estävät aallokon. Itse *reitti* on kuitenkin kyllin syvä ja kirkas sekä pohja kiinteä tarjoten pettämättömän ankkuripaikan. Sitäpaitsi lisää sataman arvoa vielä sen kaupunginläheisyys, sillä kaupungin keskuksessa olevasta sillasta se ei ole etäämmällä kuin 2 000 askelen päässä.

§. 17. Näin kuvattuani Turun kaupungin nykyistä asemaa arvelen, että on lyhyesti mainittava siitä perintätiedosta, joka ker-

too sen *muinoin sijainneen* noin 1 000 askelta ylempänä samaisen Aurajoen varrella. Kuitenkaan en näe mitään syytä, minkä vuoksi kaupunki sieltä siirrettiin nykyiseen paikkaansa, jollei arvailuna voida otaksua, että tämä tapahtui osaksi sentähden, että ylempänä olevat rannat ovat korkeampia eikä sentähden ollut niin soveliasta jyrkänteille rakentaa taloja kuin tänne alemmaksi loivemmille jokiäyräille. Samoin olisi kaupunkiin kulkeville aluksille ollut vaivalloisempaa hinautua vastavirtaa niin pitkää matkaa jokea ylöspäin, joka sitäpaitsi toisin paikoin on matalanpuoleinen. Syy tähän muuttoon lienee kuitenkin saatu joko kaupunkia hävittäneestä tulipalosta tai jostakin vihollisten hyökkäyksestä.

§. 18. Kaupungin sisäpuolen ohella, jota nyt siis olemme tarkastelleet, kuuluu tavallisesti kaupungin kuvaukseen myös selostus sen *ympäristöistä*, mikäli sellaisia on olemassa, sekä sen *rajaseuduista*. Mitä edellisiin tulee, on Turkulaisilla kaupungin ympäristössä *peltoja*, joita he itse viljelevät, niinikään *laidunmaita*, joilla, sivuuttaaksemme sikalauman, melkoinen joukko karjaa ja vuohia käy laitumella, minkä johdosta kaupungilla vuoden ympäriinsä on runsaasti maitoa, mutta varsinkin kesällä on sitä saatavissa suuret määrät. Ei myöskään *kalastus*, jota harjoitetaan satamassa ja varsinkin keväällä myös joessa, ole merkityksetön. Säynäitä pyydetään verkoilla, koukuilla saadaan kaikenlaisia pienempiä kaloja ja nuotalla suurempiakin. Kaupungin Maistraatin alaisia ovat eräät tilukset, joista osa vain maksaa veroa Maistraatille, toinen osa taas on sen tuomiovallan alainen. Muiden muassa on olemassa Kupittaa (Cupis) niminen ravintola, joka on erikoisen merkittävä oivallisen *terveyslähteensä* vuoksi, josta lähtevä oja tuo vettä kaupunkiin. Tämä erinomaisen viehättävä seutu tarjoaa myöskin Turkulaisille tilaisuutta miellyttävään kävelyyn; samaa huvia he harjoittavat muuallakin ympäristössä. Yllä (§. 15.) mainitun Hallisten kosken luona on *vesimylly*, joka niinikään on Maistraatin alainen ja suunnattoman hyödyllinen ei ainoastaan kaupunkilaisille tyynellä ilmalla, jolloin tuulimyllyistä ei ole mitään hyötyä, vaan myös koko täkäläiselle maaseudulle. Linnaa vastapäätä on myöskin Runsalan *saari*, Suomeksi Ruissalo (Ruwissalo), minkä nimen se on saanut hedelmällisyydestään, ei ainoastaan mitä tulee viljaan, vaan myös-

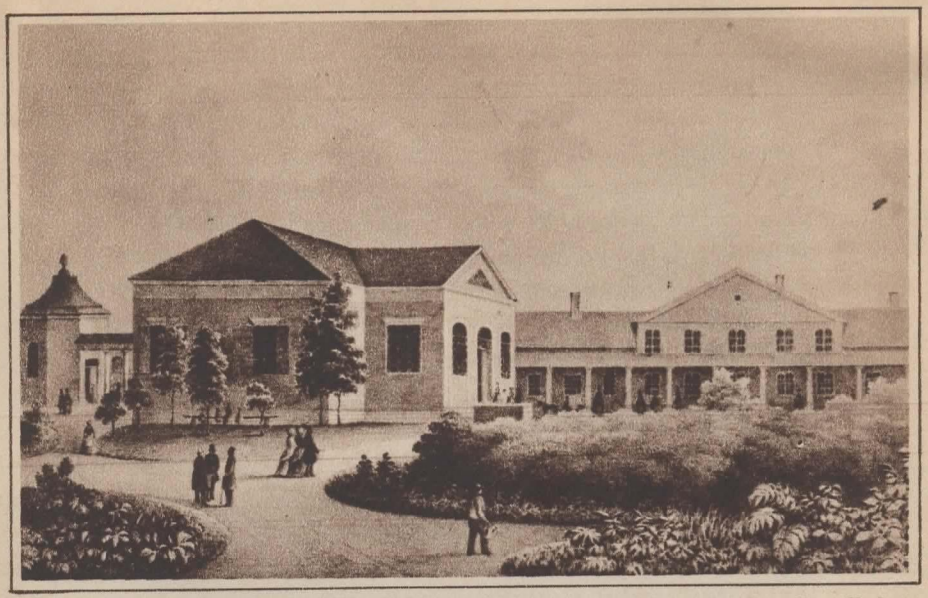

Kupittaa. Kuva on litografia J. Reinbergin maalauksesta 1800-luvulta. Rakennukset ovat Kupittaan aikoinaan suositun terveyslähteen rakennuksia.

kin yrtteihin, ruohoihin ja puihin, joita ei tavata muualla Suomessa. Tämä saari on määrätty täkäläisen Maaherran virkataloksi. *Ihanuudessa se voittaa Thessalian Tempenkin.*[6] *Ympäristössä*, jossa on kaupunkilaisten maatiloja sekä talonpoikaistaloja ynnä kaksi kuninkaankartanoa, on *maaperä viljavaa*[7] ja siinä on *oivallisia laidunmaita.* Eivät myöskään siellä täällä olevat vuoret (olen kuullut, että ulkomaalaiset toisinaan halveksuen sanovat Suomea monien vuoriensa vuoksi hedelmättömäksi ja viljelemättömäksi maaksi; mutta nämä tietäköötˇ, että joskin vuoria on suuremmissa määrin täällä merenrannalla, on niitä kuitenkin penikulman tai kahden päässä sisämaahan päin vain niukalti)[8] kuitenkaan estä maanviljelystä, ja peltojen sato sekä karjan antimet eivät ainoastaan riitä asujainten välttämättömiin tarpeisiin ja tekemään heidät kylläisiksi ja iloisiksi, kunhan vain luonto Jumalan siunauksesta noudattaa tavallista kulkuaan eikä, kuten valitettavasti viime vuosina on ollut asianlaita, vihastuneen jumaluuden kiellon johdosta

kuolevaisilta sulje runsasta syliään, vaan myös vietäviksi ulkomaille, jonne vuosittain yksistään tästä kaupungista kuljetetaan muutamia tuhansia tynnyreitä viljaa ynnä suuria määriä suolattua lihaa. Kuitenkin käytetään tietääkseni harvoissa paikoin vähemmän särvintä kuin täällä, koska läheinen meri, jossa on tiheässä saaria ja luotoja ja niiden välissä suuria syvänteitä, elättää kaikenlaisia *kaloja*, jotka erikoisilla pyyntivälineillä ja -menetelmillä houkutellaan ylös kosteasta kodistaan ja joita ihmiset käyttävät ravinnokseen ja muihin tarpeisiin. Samoin on laita myös virtojen ja järvien, joita kaikkialla Suomessa on. Eniten kalastetaan kuitenkin kaikkialla avomeressä *silakkaa*, jotenka sitä viedään vieraisiin maihin useita tuhansia lästejä paitsi sitä mitä kotimaassa kulutetaan. Myöskään ei vesistöistämme puutu muita *vesieläimiä*, joita täällä osataan sekä pyydystää että säilyttää. Niiden liha syödään, niiden nahat ja rasva käytetään lukemattomiin tarpeisiin. Korvet ja metsät ovat täynnä riistaa. Näitä metsästävät moninaisin tavoin maamiehet, jotka niistä saavat ravintonsa ja pukeutuvat niiden nahkoihin, joita he myös vievät myytäviksi. Sitäpaitsi ei myöskään ole puutetta *linnuista*, joita pyydetään vesillä ja maalla. Niistäkin saadaan ruokavaroja ja vaihtamalla höyhenet rahoiksi voidaan hankkia muita tarvikkeita. Mutta myöskin maan sisukset sekä vuoret suovat antimiaan. Jokainen nimittäin tietää, että Kemiössä on *marmorilouhimo*, josta minulle on kerrottu saadun ne pilarit, jotka muinoin olivat Tukholman Linnankirkossa. Rahvas pyytää helmiä joista ja myy ne sitten Kruunulle. Kallisarvoisia kiviä *(gemmejä)* on löydetty Kätkisalmen luota [9] ja *magneettimalmia* Raaseporin luota. [10] Kivikerrostumissa on myöskin runsaasti *metalleja*, minkä muuan nykyjään kuollut kuuluisa mies on osoittanut niistä sulattamalla suurehkon kappaleen hopeaa ja siten todistamalla oikeaksi erään Italialaisen lausunnon: *että pohjantähti, joka on kohtisuorassa päidemme yläpuolella, on Jumalan sormi, joka osoittaa, mistä kallisarvoisin maailmassa, nimittäin metallit, on saatavissa.*

§. 19. Tähän ylläkuvattuun seutuun, joka omaa suosiollisen lukijan kuulemat edut, ovat esi-isämme perustaneet Turun. Kuten lukija nyt itse on nähnyt, on sen asema edullinen ja samoin sen

ulkonäkökin, ja sillä on sellaisia hyviä puolia, jotka sille on antanut osaksi luonto, osaksi ihmiskäsi. Kaikki se, minkä siis nyt olen esittänyt, käsittää Kaupungin Topografian. Siirryn nyt tehtäväni seuraavaan osaan.

TOINEN LUKU,

joka sisältää Turun Kaupungin Historian.

§. 1.

Käydessäni tekemään selkoa kaupunkimme historiasta joudun jo aivan alussa epäröinnin valtaan tietäessäni, että minulta vaaditaan todenperäistä ja täydellistä kertomusta kaikesta, mitä täällä on tapahtunut, aina siitä asti, kuin sen peruskivi on laskettu, ottaen samalla asiaankuuluvalla tavalla huomioon sen, mikä koskee paikkaa, aikaa ja henkilöitä, joista jälkimaailma ei ole saanut mitään tuntemusta vanhoista kirjoituksista eikä perintätiedosta. Edes kokeneimmatkaan ja vanhimmatkaan miehet eivät tiedä tästä mitään. Kun siis kiistämättömiä todisteita minulta kaikkeen nähden puuttuu, on vanhoja oloja koskeva totuus selvitettävä muistomerkkien perusteella, mikäli sellaisia on olemassa, sekä eräiden päätelmien nojalla. Tarkka esitys erinäisistä nykyjään käytetyistä nimityksistä helpottanee myös yritystä. Mutta sitä, mikä tällä tavoin voidaan saada ilmi, on vain niin kauan pidettävä totena, kunnes muualta voidaan esittää varmoja syitä, jotka kumoavat sen. Tällaista toivoakseni ei ole tapahtuva, sillä olen käyttävä kaikki voimani estääkseni selvittelyyni pujahtamasta mitään, mikä ei ole sopusoinnussa totuuden kanssa ja jota ei voida kaiken todennäköisyyden mukaisesti päätellä varmojen merkkien ja perusteiden nojalla.

§. 2. Ensimmäinen ponnistukseni on sentähden kohdistuva kaupungin *synnyn* selvittämiseen, johon nähden ei kuitenkaan voida esittää mitään määrättyä aikaa eikä vuosisataa, koska puuttuu muistomerkkejä vanhemmilta ajoilta. Tässä kohdin ei siis minulle ole tarjona muuta mahdollisuutta kuin koettaa selvittää Suomalaisen Turcu-nimen varsinainen merkitys, mikä nimi on ilmaistava sanalla *markkinapaikka* eli tori [11] ja on otaksuttava syntyneeksi samaan aikaan kuin Suomenkielen muut sanat. Tämän kielen syn-

nyn johdan täydellä syyllä Baabelin kieltensekoituksesta sillä perusteella, että kaikki peruskielet eli ne, joiden syntyä ei voida johtaa mistään toisesta, siellä saivat alkunsa. Näistä yksi on Suomenkielemme, koskapa ei mikään muu kieli voi ylpeillä siitä, että se olisi sen synnyttänyt, sillä se on täysin erilainen kuin kaikki tuntemamme kielet. Myöskään ei ole todennäköistä, että tämä kieli olisi johtunut sellaisten toisten kansakuntien kielistä, joihin suomalaiset eivät koskaan ole olleet läheisissä suhteissa ja jotka ovat niin kaukana muinaisuudessa, ettemme ole voineet saada niistä mitään tietoa. Tämän käsityksen kanssa ristiriidassa ei suinkaan ole se, tosin merkittävä, yhtäläisyys, mikä vallitsee Suomalaisten sanojen ja Kreikankielen välillä sekä Suomen ja Heprean välillä, mitä tulee taivutuksiin, etu- ja jälkiliitteisiin, koska tämä koskee vain osaa kielestä; päinvastoin vahvistaa mainittua seikkaa se, että *kotimainen kielemme on katsottava toisten kielien, kuten Lapin-, Viron- ja Permankielen kantaäidiksi. Näihin lisäävät muutamat vielä Slavoniankielen,* [12] *johon kieleen taas oppineet lukevat Moskovan, Puolan, Unkarin, Böömin ja Moldaun kielet.* Minä siis pidän varmana, että Suomenkieli syntyi yleisen kieltensekoituksen aikana ja että sen johdosta silloin myös synnytettiin sana Turcu tämän kielen osana; sillä muuten kieli olisi ollut vaillinainen, jos siitä olisi puuttunut nimitys, joka tarkoittaa kaikkia kaupunkeja, ja joskaan ei koko kaupunkeja, niin ainakin oleellista niiden osaa, erinomaittain, koska ei ole mitään muuta samaamerkitsevää nimitystä. Tästä teen sen johtopäätöksen, että niin pian kuin ihmiset, jotka vedenpaisumuksen jälkeen Jumalan siunauksen mukaisesti [13] olivat lisääntyneet, alkoivat etsiä itselleen uusia asuinsijoja ja *Jafetin jälkeläiset,* [14] *jotka saivat osalleen Euroopan* ja siirtyivät pohjoista kohti, olivat *Magogin johdolla* [15] *ottaneet haltuunsa nykyisen Suomemme,* he pian sen jälkeen suunnittelivat kaupungin perustamista, jota ilman yhteiskunta ei hevillä voinut suoriutua, koska puuttui erinäisiä tarvikkeita, joita seudun viljelemättömyyden vuoksi täytyi tuottaa muualta, sillä *»jokainen maa ei tuota kaikkia tarvikkeita» (non omnis fert omnia tellus).* Ja toisin ei tämä olisi voinut tapahtua, kuin siten, että vanhanajan tavan mukaisesti valittiin määrätty paikka tavaroiden vaihtoa varten,

jota paikkaa Suomalaiset nyt täydellä syyllä nimittivät Turuksi; sinne sittemmin suuremman mukavuuden vuoksi ne asettuivat, jotka harjoittivat tätä vaihtoa. Arvelen sentähden, että kaupunki näin kasvoi ja laajeni aikaa myöten sekä ettei tämä kaupunki ollut mikään muu kuin Turku, mitä seikkaa vahvistaa sekä vieläkin käytännössä säilynyt nimi, joka yleisnimestä muuttui erisnimeksi, että myös muiden kaupunkien aikakirjain mukaan myöhempi synty.

§. 3. Sitäpaitsi voidaan tähän lisätä sekin, että luetaan [16], mitenkä *Suomalaiset* Kuningas Sigge Kolmannen hallitessa Ruotsissa ja siis neljännen vuosisadan alussa vedenpaisumuksen jälkeen *yhdessä voimin Virolaisten kanssa*, mikä juuri osoittaa, että he ovat tulleet idästä, eivätkä siis olleet Permalaisia ja Ruijan asukkaita pohjoisesta, kuten eräät väittävät, *olivat laivoilla lähteneet meren yli hävittämään Sveanmaata, sekä miten Sigtunan linna oli rakennettu heitä vastaan estämään heitä tunkeutumasta maan sisäosiin.* Nyt otaksun, ettei tämä sotajoukko ollut voinut lähteä liikkeelle eikä toimittaa mitään ilman johtajaa, ja että tämä sotapäällikkö oli kotimaassa asunut kaupungissa, pääasiallisesti oikeudenkäyttöä varten, mikä kuuluu korkeimman vallan haltijalle, sekä koska siellä oli enemmän väkeä kuin maaseudulla tavallisesti on, samoinkuin helpottaakseen siten läsnäolollaan määräysten nopeampaa suorittamista ja toimeenpanoa; varsinkin koska vihollisen lähestyessä välttämättömyys pakotti puolustautumaan, jolloin ennenkaikkea mitä suurin joutuisuus on tuiki tarpeellinen.

§. 4. Ja jos nyt mieluummin haluttaisiin olla sitä mielipidettä, jota muutamat kannattavat, että nimittäin näkyy voitavan katsoa varmaksi, että *Suomalaiset*, Ruotsalaisten ja Goottien otettua haltuunsa heidän nykyisen maansa, *vähitellen idästä päin tunkeutuivat Eurooppaan*, [17] ja kukistettuaan tai karkoitettuaan entiset asukkaat valtasivat sen maan, jota nyt sanotaan Suomeksi, mutta aikaisemmin oli ollut toisenniminen, ja asettuivat sinne asumaan, koska heillä on aivan erikoinen kieli, kun taas muut naapureina olevat kansanheimot aina muistuttavat toisiaan joissakin kohdin, ja tämän perustuksella tehtäisiin se johtopäätös, että Suomalaisten saapuminen tänne tapahtui äskettäin ja että sentähden väitteen Turun kaupungin vanhuudesta täytyisi rauota; niin vetoan tämän väitteen

kumoamiseksi niihin siteeraamiini historian kohtiin, jotka nimenomaan mainitsevat, että Suomalaiset ovat tehneet sanotun partioretken Ruotsiin, kuin myös toisiin vanhoihin kirjoittajiin, jotka puhuvat Suomalaisista.[18] Ja vaikkakin myöntäisin, että he sittemmin ovat tänne muuttaneet Aasiasta, pidän kuitenkin kiinni väitteestä, että tämä on tapahtunut ennen 4:ttä vuosisataa ja ennenkuin yllämainittu retki Ruotsalaisia vastaan tehtiin. Näinollen voidaan nyt esitetyn perusteella helposti ymmärtää, että Turkumme perustettiin kansan maahanmuuttoa lähinnä seuraavina aikoina; sillä ei ole luultavaa, että maahan saapunut monilukuinen joukko olisi kauankaan ollut ilman kaupunkia, jo muidenkaan siirtolaisryhmien esimerkeistä päättäen, jotka heti löydettyään itselleen asuinsijan ovat perustaneet kaupunkeja, kuten siellä täällä historiassa mainitaan.[19]

§. 5. Ei myöskään kukaan pitäne epäilyksenalaisena, ettei tämä siirtokunnan perustus olisi ollut ensimmäisiä, koska kaikki pitävät sitä varmana ja ovat siitä yhtä mieltä ja koska historiankirjoittajat ovat todistaneet, että vedenpaisumuksen jälkeisenä aikana oli olemassa kansa, jota nimitettiin Suomalaisiksi; enkä minä katso mitään enempää todistusta tarpeelliseksi osoittamaan, että he ensimmäisinä ottivat haltuunsa nämä pohjoiset seudut, koska muita lukuunottamatta myöskin kuuluisa Gyllenstolpe[20] aikoinaan melkein lukemattomilla perusteilla ja todistuksilla on selvittänyt tämän seikan.

§. 6. Mutta aivan tuntematonta on, kuka oikeastaan oli kaupungin *perustaja*, koska tästä ei ole olemassa mitään asiakirjoja eikä edes pienimpiäkään muistiinpanoja. Luultavasti tämäkin olisi tunnettua, ellei, kuten yllä (esipuheessa) mainittiin, kohtalo kunniallemme kateellisena olisi hävittänyt Kuusiston linnaa ja niin usein myös itse Turkua tulipalolla, mitkä onnettomuudet alempana (tämän luvun 15 §:ssä) seikkaperäisemmin kerrotaan. Tiedämme, että mies, joka valitsi kaupungin perustamispaikan, ei ollut mikään rahvaanmies eikä maineeton henkilö, vaan pikemminkin ruhtinas tai joku hänen lähimmistä miehistään, joka valitsi ja sääsi tämän paikan itselleen asuinpaikaksi, joksi se oli erikoisen sovelias.

§. 7. On selvää, että kaupunki on ollut Kuninkaan asuinpaikkana, koska on tunnettua, ettei siihen aikaan täällä ollut muuta kaupunkia, ja Suomea kuitenkin hallitsivat *Kuninkaat*. Näiden järjestystä sekä muita heitä koskevia seikkoja minä tosin en tunne. Muutamia nimiä kuitenkin esiintyy, kuten ROSTIOFFIN, *jota Ruotsalaisetkin hänen kuoltuaan kunnioittivat jumalana* [21]; *senjälkeen* FERNIOTTIN, josta ei kerrota enempää, *kuin että hän oli Ruotsin Kuninkaan Gylfen appi.* [22] Sittemmin mainitaan muuan ATUS eli OTUS. [23] Edelleen muuan FROST, *jonka Ruotsin Kuningas Ingemar eli Agne voitti ja tappoi, mutta vei mukanaan saaliina hänen poikansa Logen ynnä tämän sisaren Skjalfvan. Kun Kuningas sitten hehkuen rakkaudesta Suomalaiseen prinsessaan meni naimisiin hänen kanssaan, antoi tämä kostaakseen isänsä kuoleman ripustaa Kuningas Ingemarin, joka pidoissa oli juopunut ja vaipunut uneen, kultaisista kaulavitjoistaan puuhun sillä pienellä Agnafit-nimisellä saarella, jolla Tukholma sijaitsee; sen jälkeen hän palasi kotiin runsas saalis mukanaan.* [24] *Edelleen* SUMBLE, *jonka veli, oivallinen sotaurho, oli kihlannut Ruotsin Kuninkaan Sigtrugin tyttären (jonka Sigtrugin edeltäjä Humel oli ollut Israelin Kuninkaan Davidin aikalainen ja hän itse Salomonin aikalainen)* [25], *mutta tämän Ruotsalaisen prinsessan, jonka nimi oli Gro, häneltä kuitenkin ryösti Tanskan Kuningas Gram. Edelleen* SUMBLEN *tyttären* SIGNEN *nai Saksilaisten hallitsija Henrik, vaikkakin hänet sitä ennen oli luvattu Tanskalaiselle Gramille, joka kuitenkin myöhemmin otti hänet takaisin.* [26] Vihdoin näen mainituksi erään SNION, [27] jota muutamat [28] nimittävät *Winlandin kuninkaaksi*, jota maata minä en voi selittää muuksi kuin Suomeksi, minkä seikan tuonnempana myös olen todistava vedoten Rudbeckiin [29] ja yllämainittuun Gyllenstolpeen [30], joka nimenomaan sanoo SNIOA *Suomen Kuninkaaksi* ja ilmoittaa, *että hänen tyttärensä Driwa oli naimisissa Ruotsin Kuninkaan Walanderin kanssa.*

§. 8. Joskin aikomukseni on tässä käsitellä vain sitä mikä koskee Turkuamme, minä nyt kuitenkin poiketen aiheesta sivumennen mainitsen jotakin *Winlandista* ja sen yhteydessä olevista seikoista, koska toivon, että näin on leviävä valoa tietämättömyyden pimeyteen vajonneisiin Suomen asioihin, kun ilmenee, että kaikki

se, mikä aikakirjoissa mainitaan Winlandista, oikeastaan tarkoittaa Suomea. Todistaakseni tämän väitteen vetoan, paitsi mainittuun Gyllenstolpe-vainajan esittämään perusteeseen, sanottuun Rudbeckin kohtaan, missä hän suoraan sanoo, että se *Winland*, jonka Adam Bremeniläinen, joka kirjoittaa sekaisin V:n ja F:n, kertoo olleen *saaren kaukana pohjoisessa Jäämeren seutuvilla, on juuri Suomi*, lisäten, *että hän on huomannut saman nimenmuutoksen myöskin esiintyvän Snore Sturlesonilla ja Norjan Kuningasten Kronikassa.* Edelleen saatan vedota Diakoni Paavaliin, joka mainitsee *Scrito-Vinnit* [31], joiden ei kukaan järjellinen ihminen voi väittää olevan muita kuin *Skrid-Finnar*, joita eräät pitävät navan läheisyydessä asuvana kansana; mutta koska nyt sellaisia ei ole olemassa, on tämä nimitys oikeastaan sovitettava kaikkiin Suomalaisiin, jotka osaavat puuanturoilla nopeasti liikkua ja metsästää riistaa sekä hädän tullen piirittää, lyödä ja tuhota vihollisen. Tämän saivat nahassaan kokea *Venäläiset, jotka vähän ennen Juhana III:n kuolemaa 100 000 miehen suuruisella sotajoukolla äkkiarvaamatta hyökkäsivät Suomeen, mutta jotka 600 Suomalaista talonpoikaa ollen varustettuina yllämainituilla anturoilla*, joita Suomeksi nimitetään Suxiſſi ja Ruotsiksi Skijd, *ajoi pakoon ja osaksi tuhosi.* [32] On huomautettu, että samaa maata, jota aikaisemmin pidettiin Skrit-Finlandina, muualla [33] nimitetään *Skridi-Windiaksi* [34]; samoinkuinettä *Winlandia* vuorostaan sanotaan Wändeniſſi ja *Wandaliaksi* [35], sekä että *Vandalit asuivat Veikselin yläjuoksun varrella, (jonka virran toiselle puolelle ei Germaanien heimo ulotu)* [36], *sekä että he olivat maahan muuttaneita* [37], ja otaksun heidän perustaneen *Vanilaisten valtakunnan* [38] *Svevien keskuudessa*, samoinkuin että *Vinulit lähtivät näiltä seuduilta* [39] ja ovat *samoja kuin Winilit, Windit, Wendit, Wandalit ja Wanalit* [40]. *Nämä taas ovat saaneet tämän nimityksensä* [41] *nimestä Tanais (Don), joka Gootin kielellä on* Wana, [42] *minkä johdosta ympärillä oleva maa on saanut nimen* Wanaheim, *ja sen asukkaat nimityksen* Wanit, Wänit ja Wanalit, *jotka ulottivat asutuksensa aina Venedin lahden, oikeastaan Suomen lahden* [43], *rantoihin asti* [44], *missä, lahden kummallakin rannalla* [45], *Vendit eli Wandalit asuivat, minkävuoksi myös Kuretit luetaan Wandalien kansakuntaan* [46], samoinkuin Virolaiset, joiden kieli todistaa heidän

olevan Suomalaista sukuperää. Wanasta siis on peräisin Suomensukuisten Vandalien nimi, koska ensiksi siirryttäessä Aasiasta kaikki nämä kansanheimot epäilemättä jakaantuivat pohjoisiin seutuihin päästyään eri kieltensä mukaan, ja mahdollista on, että meidän kansamme esi-isät ensiksi asettuivat asumaan Tanaiksen varrelle ja sitten vähitellen siirtyivät sieltä tänne. Niin kertoo näet muuan Ranskalainen historiankirjoittaja [47], sanoen: *Ne Suomalaiset,* [48] *jotka ensiksi asuivat muinaisessa Skytiassa ja joita myös nimitetään Skyteiksi, kun he asuivat tuollapuolen Tanaista eli Donin lähteitä (Suomessa)* [49] *sekä itse virran varsilla, ovat sieltä levinneet Eurooppaan.* Elleivät nämä olisi olleet heimolaisia, ei kai Plinius [50] koskaan olisi sanonut, että *Fenningiassa asui aina Veiksel-joelle asti Sarmateja, Vendejä, Skyrejä ja Hirrejä.* Läheistä sukua mainituille nimityksille on myöskin sana Wenno, millä Karjalaiset vielä tänä päivänä puhuttelevat toisiaan, sillä koska v Saksalaisten tapaan äännetään kuin f, saatiin tästä *Fenno,* joka nimitys nyt kuuluu meille. Lisään, että *Vandalien sanotaan polveutuvan Pohjolasta* [51], olematta kuitenkaan *Ruotsalaista tai Goottilaista alkuperää* [52], vaan ovat he *samaa kansaa kuin Slaavit* [53], *joiden kielen väitetään saaneen alkunsa Suomenkielestä* [54]. Ja vaikkakin sekä muinoin *Ruotsalaiset* [55] että *vielä tänä päivänä Saksalaiset* [56] *pitävät Slaavien heimoa niin halveksittavana,* että maaorjista on tapana käyttää tätä nimitystä, *ei* tämä heimo silti itse asiassa ollut *halpa-arvoinen, koska se on ansainnut itselleen urhoollisuuden maineen* [57]; ja tämän Saksalaisetkin tunnustavat sillä, etteivät he päästä heitä muihin palvelustoimiin paitsi sotapalvelukseen, mihin he mielellään heitä ottavat, ja *mainittu halveksuminen on selitettävissä yksistään johtuvaksi vihasta vihollista kohtaan, jonka onni oli joskus suonut heidän kukistaa* [58]. Kaiken tämän perusteella on päivänselvää, että Winland ja Finland ovat sama maa [59], sekä että Vandalit ja muut samalla tavoin nimitetyt kansanheimot ovat saaneet alkunsa Suomalaisista.

§. 9. Mutta palatessamme varsinaiseen aineeseen on syytä tyydytyksellä muistella *Ruotsin Kuninkaan Eerikin liikanimeltä Pyhän* valloitusta, joka tehden retken tänne Suomeen yritti istuttaa kristinuskon sen asukkaisiin; mutta kun nämä tekivät vastarintaa, hän soti heitä vastaan Jumalan avulla ja käänsi heidät

Englannista kotoisin olevan Henrik Piispan avustuksella autuaaksitekevään Vapahtajan ja totisen Jumalan tuntemukseen. Tämä tapahtui vuonna 1150 Vapahtajan syntymän jälkeen [60]. Samaisen *Henrikin*, jolle annettiin tehtäväksi käännytystoimen loppuunsaattaminen ja joka vahvisti taivaallisen opin ihmetöillä, *surmasi Suomalainen pakanallinen ylimys, jota hän ankarasti oli nuhdellut tämän tekemästä taposta*, talvisaikaan Köyliön järwellä. Silloin perintätiedon mukaan hänen peukalonsa, jossa oli sormus, hakattiin poikki ja putosi lumeen, mutta sittemmin Johannes Kastajan päiwänä muuan weneessään istuva sokea huomasi sen kelluvan jääkappaleella ja otti talteen, minkä jälkeen jääkappale heti suli. [61]. Wielä tänäpäiwänä on Nouſiaiſiſſa talo, jossa hän asui, mutta yksi sen seinistä waatii usein korjausta muiden wielä nytkin wuosisatojen jälkeen ollessa lujia ja wahingoittumattomia. Samassa paikassa lähellä kirkkoa, jonne hänet on haudattu, nähdään myös kalliossa selwä kuva käärmeestä, jonka hän täällä, kuten wanhanajan ihmiset kertowat, kirosi sen uhatessa pistää hänen paljasta kantapäätänsä ja nyt on muuttuneena kiweksi. Nämä muistomerkit olen omin silmin nähnyt.

§. 10. Muutamia wuosia tämän jälkeen erään rikkaan aatelisneidin, jonka myös kerrotaan perustaneen Turun linnan, tiedetään rakennuttaneen lähelle kaupunkia, omaksutun kristinopin muistomerkiksi, *Pyhän Maarian kirkon* Basilikan muotoon. *Sinne on myöskin muutamia piispoja haudattuna.* [62] Olen warmasti wakuutettu siitä, että myös itse kaupunki, kuten yllä olen maininnut, sijaitsi sen läheisyydessä. [63]. Mutta wuonna 1300 kohosi Birgerin hallitusaikana piispojen awustuksella ihana Tuomiokirkkomme. Sitä on myöhemmin samoinkuin itse kaupunkia tuli häwittänyt useita kertoja (kuten alempana tulee selostettawaksi), ja 18:ntena wuotena sen rakentamisen jälkeen sen ryöstiwät aawistamatta hyökänneet Moskowalaiset.

§. 11. Paitsi äskenmainittua, on kaupunkimme täytynyt kestää seuraawat wihollishyökkäykset: Wuonna 1510 (toisten mukaan wuonna 1509), jolloin sitä elokuun 2 päiwänä häwitti Tanskalainen Otto Ruut. Wuonna 1522 (toisten mukaan wuonna 1521) toukokuun 22 päiwänä sen ryösti Severin Norrby ja poltti Niilo Antinpoika,

nuo kavaltajat, jotka olivat Kristian Tyrannin puolella. Sittemmin Juhana Herttualla oli Suomen Herttuakunta läänitysoikeuden nojalla, mikä lakkasi hänen tullessaan vuonna 1569 itse Kuninkaaksi; Tänä väliaikana hän Herttuana asusti Turun linnassa, ja siellä hänet tosin ensiksi otti vangiksi hänen veljensä Kuningas Eerikki XIV mutta neljän vuoden jälkeen taas päästi hänet vapaaksi; silloin hän kokosi kostoa varten herttuakunnastaan niin suuria joukkoja, että hän niiden ja veljensä Södermanlannin Herttuan Kaarlen avulla voitti Kuninkaan ja pani hänet vankeuteen vuonna 1568 sekä astui itse hänen jälkeensä valtaistuimelle. Kuollessaan 1592 hän jätti jälkeensä poikansa Sigismundin, jonka Ruotsalaiset kuitenkin vuonna 1599 syöksivät valtaistuimelta hänen harhaoppisuutensa vuoksi sekä koska hän oli muutenkin rikkonut sekä valtakunnan silloisia perustuslakeja että sopimuksia vastaan; mutta kun Suomen Kuvernöörit kannattivat häntä ja tekivät vastarintaa hänen sedälleen Kaarle IX:lle, joka jo oli nimitetty Kuninkaaksi, saapui tämä laivastoineen Turkuun, valtasi silloin varustamattoman kaupungin, jota ei kukaan puolustanut, sekä piiritti linnaa, jonne kapinan johtomiehet olivat paenneet. Vallattuaan ensiksi ympäristössä olevat kukkulat hän alkoi ampua linnaa taajoin tykinlaukauksin, mutta olisi tuskin voinut valloittaa sitä, jos vihollisilla olisi ollut oikea asia ja riittävästi aseita ja joukkoja. Mutta kuten rangaistus tavallisesti kohtaa rikollisia, johti nytkin oikean asian onni ja Kuninkaan neuvokkuus siihen, että muuan laukaus, jonka Kuningas ampui Lyijyvuorelta, murskasi itse linnan portin ja tunkeutuen sen läpi, mistä jälkiä vielä on nähtävänä, pyöri ihmeellisesti ympäriinsä linnan pihalla saattaen piiritetyt suuren kauhistuksen valtaan, niin että kun Kuninkaan saapuessa päällikkö havaittiin kuolleeksi tuntemattomalla tavalla, hänen seuralaisensa lähtivät pakoon ja sotaväki antautui Kuninkaalle.

§. 12. Että erikoista *huomiota kiinnitettiin* Turkuun ja Suomeen jo niihin aikoihin, jolloin Ruotsalaiset järjestivät maan maakunnaksi, osoittavat ne rahat, *joita useasti täällä on lyöty.*[64] Niinpä Ruotsin Kuninkaan Eerikki Maununpojan toimesta vuonna 1360 (ks. liitteen kuvaa n:o 1), Eerikki Pommerilaisen toimesta kahta eri laatua vuonna 1397 (n:ot 2 ja 3), vuonna 1441 Kuningas Kristofferin lu-

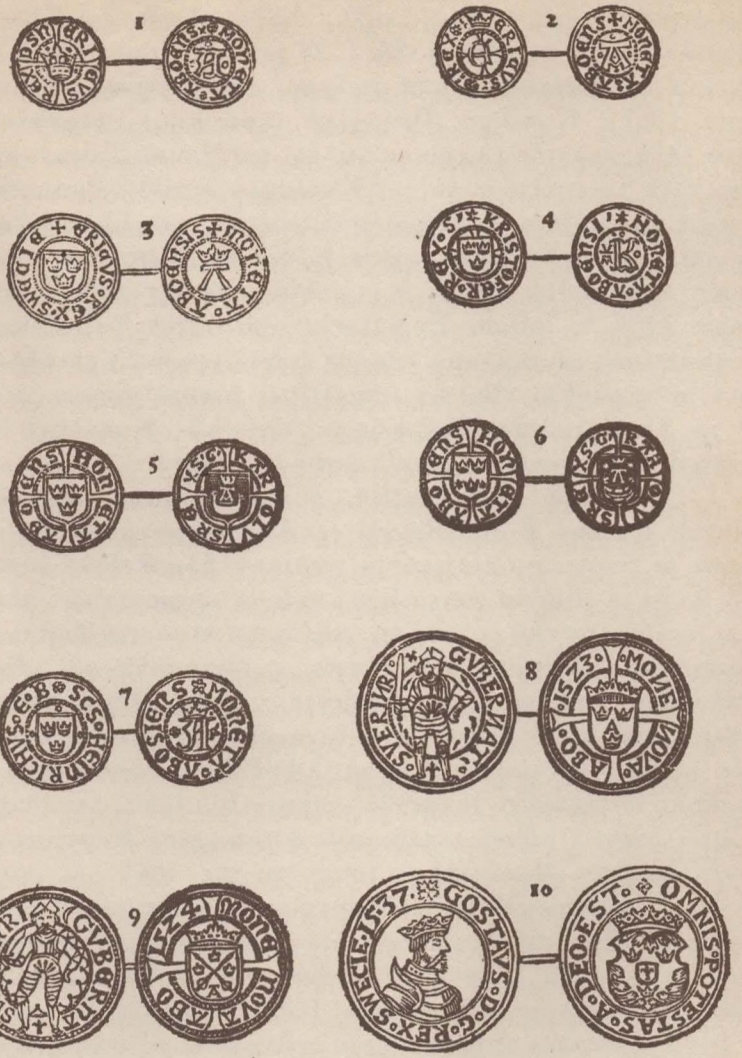

Jäljennös »Aboa vetus et nova»-teoksessa olevasta liitteestä.

valla (n:o 4), vuonna 1448 kaksi rahaa Kaarle Knuutinpojan hallitessa (n:ot 5 ja 6), eräs tuntemattomalla ajalla ja tuntemattomalla hallituskaudella lyöty raha (n:o 7), sekä lopuksi kolme Kustaa 1:sen lyöttämää rahaa vuosilta 1523, 1524 ja 1537 (n:ot 8, 9 ja 10). Ja vaikkakin *Suomalaiset saivat osakseen ankarampaa kohtelua* erään Buggen, jonka Kuningas Birger oli tuominnut rangaistukseen [65], vuonna 1316 nostaman kapinan vuoksi, sai Maunu Tawast kuitenkin aikaan, että Suomalaiset saivat Kuningas Eerikki Pommerilaiselta oikeuden pitää Maapäiviä, huolimatta siitä pienehköstä kapinasta, mikä oli syntynyt Satakunnassa ja minkä Piispa itse tukahdutti. 15:nnen vuosisadan alussa *maapäiviä pidettiin täällä* ensi kerran vuonna 1435 [66], jolloin Engelbrekt julistettin Valtionhoitajaksi, sekä uudestaan seuraavana vuonna tammikuun 28 päivänä, jolloin säädyt ja varsinkin ylhäiset ilmoittivat peruuttavansa uskollisuuden- ja kuuliaisuudenlupauksensa sanotulle Kuningas Eerikille, ellei tämä sallisi heidän seurata omia lakejansa.

§. 13. Vuonna 1528 saattoi, Jumalan kiitos, ikimuistettava Kuningas Kustaa I onnellisesti ja Korkeimman avulla voimaan Turussa ja Suomessa totisen ja puhtaan *Evankelisen uskon*, joka sitten levisi ja juurtui varsinkin kahtena seuraavana vuonna, jolloin se voimistui yhä enemmän, edellisenä vuotena Martti *Lutherin katkismuksen* käytäntöönottamisen, jälkimmäisenä *Augsburgin tunnustuksen* julkaisemisen johdosta. Jotta tämä Jumalan autuaaksitekevä lahja pidettäisiin turmeltumattomana, perusti korkeasti autuas Kuningas Kustaa Adolf Suuri sittemmin vuonna 1630 tänne *Kimnaasin*, ja tämän vaikutettua täällä kymmenen vuoden ajan muutti hänen tyttärensä Kuningatar Kristiina sen siksi mainehikkaaksi *Akatemiaksi*, joka vuonna 1640 sai opettajansa sekä omat erinomaiset privilegionsa ynnä vapautensa ja säädetyt oikeutensa. Seuraavana vuonna sitä rikastutettiin *kirjapainolla*, ja sittenkuin vuonna 1554 *Uusi Testamentti* oli käännetty Suomenkielelle, lahjoitettiin nyt vuonna 1640 Suomalaisille omakielinen *koko pyhä Raamattu* autuudenopin erikoiseksi edistämiseksi ja isänmaan hyödyksi, sekä tarkistettiin uudestaan vuonna 1686. *Upsalan kokouksen* vuonna 1593 tekemän onnellisen päätöksen muistoksi, joka koski Paavillisen liturgian kumoamista, vietettiin vuonna 1693 tääl-

läkin kuten muuallakin valtakunnassa *riemujuhlaa* suurin juhlallisuuksin quinquagesima-sunnuntaina; silloin myöskin tämän iloisen tapahtuman muistoksi Tukholmassa lyötettiin suuria muistorahoja kullasta ja hopeasta.

§. 14. 3:ntena päivänä maaliskuuta vuonna 1698 vietettiin täällä *valtaistuimellenousujuhlaa* sellaisella komeudella, ettei Turussa milloinkaan ole nähty sen vertaista, osoittamaan alamaisten erinomaista iloa meidän Mahtavimman ja Kaikkein Armollisimman Kuninkaamme Kuningas KAARLE XII:n onnellisesta astumisesta hallitukseen ja hälventämään sitä raskasta surua, minkä ikimuistettavan Kuningas KAARLE XI:n surullinen poismeno oli synnyttänyt kaikkien mielissä. Oikeudenkäytön tueksi maassa oli jo vuonna 1623 tänne perustettu *Hovioikeus* sekä myös vihitty tarkoitukseensa saman vuoden lokakuun viimeisenä päivänä.

§. 15. Kuitenkaan ei Turun kaupunkia aina ole suosinut yhtä onnellinen *kohtalo*. Lukuunottamatta yllämainittuja vihollishävityksiä ovat sitä myös kohdanneet usein satunnaiset *tulipalot*; tällaista on tapahtunut 20 eri kertaa, mikäli olen huomannut muistiinpanoista [67]; niinpä Tuomiokirkkokin 7 kertaa on palanut poroksi. Vuonna 1425 tuhosi ukontuli koko kaupungin ynnä kirkon; vuonna 1429 itäisen puoliskon, kirkon ja luostarin: ja vuonna 1459 kirkon ynnä koko kaupungin. Vuonna 1473 se poltti osan kaupungista. Vuonna 1537 muuttui tuhaksi luostari; vuonna 1546 suurin osa kaupunkia sekä kirkko; vuonna 1565 samoinkuin myös 1569 ja 1592 osa siitä; mutta vuonna 1594 taaskin koko kaupunki ja koko kirkko kelloineen. Tällä seitsemännellätoista vuosisadalla taas ovat liekit hävittäneet vuonna 1601 Mätäjärwen, vuonna 1603 suurimman osan kaupunkia ja vuonna 1614 linnan. Vuonna 1618 joutui liekkien saaliiksi vain pienehkö osa, vuonna 1624 yksi kaupunginosa ja vuonna 1656 jälleen koko kaupungin itäpuolisko ynnä kirkko, joka nyt oli katettu vaskella. Edelleen paloi vuonna 1678 muutamia kaupunginosia, vuonna 1679 muutamia taloja, mutta vuonna 1681 Kolminaisuudensunnuntaina kirkko, Hovioikeus, Raatihuone ja Koulu vain vähäisen kaupungin osan ynnä Akatemian ja Kirjaston pelastuessa. Vuonna 1684 paloi vain muutamia taloja.

§. 16. Myöskin muutamia *ruttotaudin* hävityksiä on Turku

samoinkuin koko maakin saanut kokea, kuten vuonna 1529, jolloin täällä raivosi »Englannin hiki»-niminen tarttuva tauti. Vuonna 1588 raivosi vuorostaan näillä seuduin hirvittävä rutto, joka samoinkuin vuosina 1603 ja 1629 teki hävitystään Turussa ja sen ympäristössä. Vuonna 1657 se aiheutti monen kuoleman, eikä vuosi 1698:kaan ollut vapaa tästä vitsauksesta. Jo vuonna 1421 kuoli täällä Turussa useita vaikeaan *nälänhätään*, samoinkuin myöhemmin vuosina 1649, 1650, jolloin elintarpeitten puute näännytti suuren joukon alempaa kansaa. Tuskin pienempiä onnettomuuksia ovat aiheuttaneet *vesitulvat* joen toisinaan kohotessa äyräittensä yli, kuten vuonna 1612, jolloin tulva vei mukanaan koko sillan, joka silloin oli jokseenkin korkea, ja myös kaasi muutamia taloja. Vuonna 1685 Kolminaisuudensunnuntaina kaupunkiin tulvi niin paljon vettä, että voitiin soutaa veneissä kaduilla. Muut onnettomuudet sivuutan tässä vaieten ja käännyn vain rukouksillani Korkeimman puoleen, ettei vastedes tapahtuisi samanlaisia onnettomuuksia historiankirjoittajan muistiin merkittäviksi.

KOLMAS LUKU,

joka käsittelee Kaupungin Hallintoa ja Turkulaisten tapoja.

§. 1.

Antamani lupauksen mukaisesti olen tässä luvussa käsittelevä sitä, mikä koskee kaupungin hallinnon tuntemusta. Tämän arvelen soveliaimmin voivani toteuttaa siten, että ensiksi mainitsen jotakin *hallitusmuodosta*, lisäten tähän tietoja *oikeuslaitoksista*, joita tässä kaupungissa on, edelleen tietoja *sotaväestä*, *kaupasta*, *elinkeinoista*, *kirjallisuudesta* ja *kielestä*, samoinkuin lopuksi *uskonnosta* ja *tavoista*. Mutta koska tämä kaikki ei ole selvästi esitettävissä pelkästään kaupungin erikoisten olosuhteiden valossa, olen tässä sivumennen lyhyesti koskettelevа koko kansakuntaa koskevia seikkoja noudattaen tällöin sitä järjestystä, että ensiksi lyhykäisesti läpikäyn vanhempina aikoina vallinneet olosuhteet lähestyen senjälkeen nykyistä aikaa.

§. 2. Täkäläinen *hallitusmuoto* on alussa ollut yksinvaltainen, koskapa se on vanhin ja muinaisajan kansoilla tavallisin [68]. Tämän otti meillä ensimmäisenä käytäntöön vedenpaisumuksen jälkeen Jafetin vanhin poika *Magog* [69] jättäen epäilemättä jälkeensä asukkaille noudatettaviksi ne tavat, jotka hän kaikkialla otti käytäntöön ja juurrutti; ja vaikkakin hän itse lienee täältä lähtenyt Ruotsiin ja asettunut sinne asumaan, on kuitenkin perin todennäköistä, että hän itse ja hänen poikansa ovat hallinneet Suomea, joskin sittemmin esi-isämme aikakausien oikeudettomissa vaiheissa muuttuivat alamaisista hänen vihollisikseen ja valitsivat itse itselleen hallitsijansa.

§. 3. Tätä väitettämme tukee myöskin eräiden äidinkielemme sanojen alkuperäinen merkitys, kuten (lukuunottamatta hallitsijanimitystä Kuningas, josta ei tiedetä, johtuuko se Ruotsin sanasta Konung vaiko jälkimmäinen edellisestä, seikka, mistä en tässä halua kiistellä, vaikkakin hyväksyn jälkimmäisen mielipiteen) sana

Conrad Bitz. Turun piispa vv. 1460—1489.

Ruhtinas, joka kielessämme osoittaa *rajattomalla vallalla varustettua hallitsijaa*, sekä sana Waltakunta, joka tarkoittaa itse kantasanan Walta mukaisesti vain *sitä maa-aluetta, joka on yhden ainoan miehen alainen;* nyt kuitenkin kielenkäyttö on sovelluttanut ainoastaan valtakuntaan tämän nimityksen, joka huononpuoleisesti sopii ilmaisemaan Herttuakuntaa tai Valtiota. Arvelen, etteivät nämä sanat ole syntyneet ilman aihetta eivätkä ilman niiden seikkojen olemassaoloa, joita nämä nimitykset ilmaisevat, erittäinkään koska ne seikat, joiden tiedämme varmasti siihen aikaan olleen tuntemattomia esi-isillemme ja jotka sittemmin muualta saatuina otettiin käytäntöön, myös ovat saaneet vieraita ja Suomenkielestä johtumattomia nimityksiä, jotka kuitenkin nyt ovat kotiutuneet tähän kieleen.

§. 4. Otaksun sitäpaitsi, että esi-isämme noudattaen sekä heimovanhempiensa että naapuriheimojen esimerkkiä mieluummin elivät kuningasvallan alaisina kuin minkään muun hallitusmuodon. Mitä edelliseen tulee on tunnettua, että *perheenisillä ennen vedenpaisumusta kullakin oli täydellinen yksinvaltius perheessään* [72], sekä myös että Noak itse ja hänen poikansa harjoittivat rajatonta valtaa perheenjäsentensä suhteen ja että pojat vuorostaan jättivät perinnöksi pojilleen, sen maa-alueita koskevan oikeuden ohella, minkä he heille antoivat, myöskin vallan sekä lapsiin että orjiin, minkä nojalla *Magogkin täällä hallitsi seuralaisiaan* ja jälkeläistensä joukossa pani toimeen saman valtiomuodon. [73] Jälkimmäinen seikka taas ilmenee kaikkien kansojen historiasta, nimittäin että ne aina ja erinomaittain muinaisajalla ovat olleet Kuninkaitten alaisina. Tähän tulee lisäksi vielä se seikka, että sekä Ruotsalaisten [74] että Moskovalaisten [75] aikakirjoista näkyy, että näillä kansanheimoilla, samoinkuin Tanskalaisilla [76], Norjalaisilla [77], Germaaneilla [78] ja Vandaaleilla [79] on ollut Ruhtinaansa. Ei siis yksin tämä maa ole voinut elää toisia tapoja noudattaen.

§. 5. Selvimmin todistaa tämän kuitenkin jokaiselle historia, jossa luetellaan useiden Suomalaisten hallitsijain nimet, mitkä kumminkin jo yllä olen maininnut; [80] kuitenkaan ei siitä seikasta, että Aikakirjat vaitiololla sivuuttavat useita heistä, ole suinkaan pääteltävä, ettei täällä olisi ollut Kuninkaita muina kuin mainittuina aikoina, sillä Ruotsalaiset eivät suinkaan kaikkien hallitsijain aikana olleet sodassa maanmiestemme kanssa eivätkä muuten neuvotelleet heidän kanssaan huomionarvoisista asioista, eikä myöskään ollut Ruotsin historiankirjoittajien tarkoituksena esittää mitään Suomen oloja koskevaa muuten kuin aivan satunnaisesti.

§. 6. Mutta kävisi liian vaivalloiseksi nyt selvittää, oliko näillä Kuninkailla täysin rajaton *valta*, koska minulta puuttuu kaikki luotettava tieto kansamme oloista vanhaan aikaan; kuitenkin luulen, jos arvaukselle tässä voidaan antaa mitään merkitystä, että Suomalaiset noudattivat samoja tapoja kuin heidän naapurinsa Skandinavialaiset ja ettei näille ollut annettu täysin rajatonta valtaa alamaisten suhteen, koska on muistiin merkitty [81], että he halutessaan verottaa kansaa tai vaatiessaan sotapalvelusta tai jotakin muuta, mitä Kuningas tarvitsi, aina pyysivät kansankokouksissa, ruotsiksi Ting, rahvaan ja tuomiomiesten myöntymystä tähän ja että hallitsijan näiden pannessa vastaan aina täytyi antaa asian raueta. Kuitenkin täytyy minun tunnustaa, etten tiedä, noudatettiinko muinoin täällä meilläkin samoja muotoja.

§. 7. Samaten en voi lausua mitään varmaa muinaisten hallitsijaimme *vallanperimysjärjestyksestä*, perustuiko se perintöoikeuteen vai vaaliin, koska minulla tässä kohdin ei ole mitään lähteitä; kuitenkin minä luulen, että Ruotsalaisten esikuvan mukaisesti ensimmäisten sukupolvien aikana muutamat saivat vallan perintöoikeuden nojalla, mutta että sittemmin alamaiset noudattaen sitä vakavuutta, joka asui tuon muinaisen kulta-ajan ihmisten mielissä, jolloin ei ollut niin asianlaita kuin nykyjään eräillä tahoilla toisinaan on käytettäessä vaarallista vaalioikeutta, sellaisissa tapauksissa, jolloin hallitsijan lapsilla oli vähäisiä ansioita tai myös alhainen ymmärrys- ja arvostelukyky, suuntasivat katseensa henkilöön, joka heidän käsityksensä mukaan oli ansiokkain tai sen ajan mielipiteiden mukaisesti viisain taikka varsinkin urhoollisin,

Eerikki XIV, Turun linnan kuuluisa vanki.

ja valtikan ohella luovuttivat hänelle Kuninkaan vallan itsensä suhteen.

§. 8. Sittenkuin kaupunkimme ynnä koko Suomen Suuriruhtinaskunta Eerikki IX:n Pyhän aikana alistettiin Ruotsin vallan alaiseksi, oli Ruotsalaisia yksinvaltiaita, jotka aina Kustaa I:n aikaan asti asetettiin valtaistuimelle vaalin nojalla, toteltu rauhallisella kuuliaisuudella; mutta katsoen tämän Kuninkaan isänmaata kohtaan osoittamiin ansioihin ja ottaen huomioon ne kauhistavat häiriöt, joita aina syntyi hallitsijavaalien yhteydessä, päätettiin ja määrättiin sanottuna aikana yleisillä valtiopäivillä, että kuninkaanarvo oli oleva perinnöllinen hänen suvussaan, siten: että aina miespuolisilla jälkeläisillä oli oleva etuoikeus kruunuun naispuolisten edellä, mutta miespuolisten jälkeläisten puuttuessa oli ylin valta siirtyvä myös naispuolelle. [82] Tällä tavoin on nyt rajaton kuningasvalta siirtynyt nykyjään hallitsevalle Kaikkein Armollisimmalle Kuninkaallemme KAARLE XII:lle, *ja antakoon Jumala kaikkinaisella siunauksella hänelle onnekkaan hallituskauden.*

§. 9. Käsiteltyäni täten sen, mikä hallitusmuodossa oli huomionarvoista, etenen nyt esityksessäni koskettelemaan alempia *hallintolaitoksia, näiden erioikeuksia y. m.* Mutta sivistymätön muinaisuus, salaten kateellisesti meiltä tietämisestä johtuvat edut, peittää kaiken tuntemuksen siitä, millainen kaupungin hallinto alussa oli sekä mitkä hallintolaitokset ja lait täällä vallitsivat. Olen kuitenkin vakuutettu, ettei Suomalaisilla sen enempää kuin muillakaan kansoilla vanhimpina aikoina ollut muita lakeja kuin luonnon ja kunniantunnon heihin istuttamat; mutta kun taipumus vahingoittaa lähimmäistään yhä enemmän sai jalansijaa kuolevaisten keskuudessa, kävi välttämättömäksi säätää lakeja niinhyvin täällä kuin muuallakin [83], sillä muuten ei valtio olisi voinut pysyä pystyssä sen kansalaisten ollessa vihamielisiä toisilleen keskinäisten vääryyksien vuoksi, elleivät lait olisi pitäneet heitä kurissa ja vakiinnuttaneet yksimielisyyttä. Tätä tarkoittaa Suomen sana Käräjä, Ruotsiksi Ting, joka merkitsee *yleistä kansankokousta*, jossa jaettiin oikeutta kansalle ja joka nimitys yhä vieläkin on maaseudun Kihlakunnanoikeuksilla.

§. 10. Sittenkuin Suomi yhdistettiin Ruotsiin, hallittiin sitä

samojen lakien mukaisesti kuin tätäkin. *Ellei Kuningas voinut tulla Suomeen, piti Drotsin eli jonkun toisen Kuninkaan Neuvostosta Turun Piispan kanssa vastaanottaa Kuninkaan puolesta säädetty uskollisuudenvala* (Maanlain Kuninkaankaari 6:s luku § 2). *Samaten* Räfsting *nimisissä* tuomioistuimissa, joita Kuninkaan oli tapana pitää joka vuosi kussakin maakunnassa, tarkastettiin oikeudenkäyttöä; *Kuninkaan poissa ollessa sen suorittivat Turussa Piispa ja kaksi muuta hänen määräämäänsä konsistorin jäsentä, Laamanni ynnä kaksi valtaneuvosta tai muuta aatelismiestä* (Käräjäkaari luku 10), *ja tapahtui se ensimmäisenä päivänä Pyhän Henrikin juhlan jälkeen* (e. m. k. luku 9). Tällainen osanotto siviiliasioihin kiellettiin kuitenkin papistolta Evankelisen opin omaksumisen jälkeen. *Asekatselmuksen toimittivat niinikään täällä viikko jälkeen Pyhän Pietarin päivän* (Maanlain Kuninkaankaari luku II § 1) *Kuninkaan siihen määräämät miehet* (e. m. k. luku 12). Erityisiä *kaupunkituomioistuimia* oli, kuten nykyjäänkin, kaksi: *alempi torilla, jossa Kaupunginvouti yhdessä kahden Raatimiehen kanssa tutki oikeusjuttuja; ja jos joku ei tyytynyt heidän päätökseensä, oli hänellä oikeus vedota Maistraattiin talletettuaan kaksi äyriä Tuomarien markkaa vastaan. Tämä raha lankesi asianosaiselle, jos alemman oikeusasteen päätös muutettiin, mutta jos se vahvistettiin, sanotulle oikeusistuimelle* (Raatihuoneenkaari luku 5). *Korkeamman tuomioistuimen muodosti aikaisemmin neljä (myöhemmin kolme) Pormestaria, lukuunottamatta Puheenjohtajaa sekä 24 Raatimiestä ynnä Sihteeri, kaikki maan kansalaisia eikä ulkomaalaisia. Näistä tuli kahden Pormestarin ja 12 Raatimiehen vuorotellen vuosi kerrallaan toimia tuomareina* (Kaupunginlain Kuninkaankaari luku 2) *ja oli heidät Vapunpäivänä asetettava virkaansa* (e. m. k. luku 1). *Heidän tuomiostaan oli lupa vedota Kuninkaaseen kahdeksan päivän kuluessa päätöksen julistamisesta, ja oli heidän talletettava 40 markan, asianosaisen taas 20 markan vetoraha, joka lankesi sille, joka jutun voitti* (Raatihuoneenkaari luku 3).

§. 11. Äskettäin on tässä kohdin kuitenkin tapahtunut sellainen muutos, että yksi Raatimiehistä johtaa puhetta alemmassa Oikeudessa ja muina jäseninä ovat Notaari ja kaksi porvaria, jotka jälkimmäiset vaihtuvat 3:n kuukauden kuluttua ja ilmoittavat Tuomarille, mitä he ovat saaneet tietää asiassa. Tällä on erikoinen nimi-

tys Camera ruotsiksi Kämners-Rätt, (kämnärioikeus). Ylemmässä Oikeudessa ei meillä nykyjään ole useampia kuin kaksi Pormestaria, joista toista sanotaan Justitiariukseksi (oikeuspormestariksi), ja toista, joka myös johtaa puhetta ammattikuntien kokouksissa sekä huolehtii kaupasta, nimitetään Aedilikseksi (kunnallispormestariksi) ynnä 8 Raatimiestä, jotka eivät vaihdu, joihin lisäksi tulevat Sihteeri, Notaari ja näiden Amanuenssi. Kaupunginneuvoston päätöksiä toimeenpanemaan on asetettu Kaupunginviskaali, Kaupunginvouti, Kaupunginpalvelijoita, palovartioston Päällikkö sekä Vahtimiehiä. On myös erikoisia Asianajajia, jotka riitapuolille antavat tietoja oikeudenkäyntijärjestyksestä tai myös puhuvat näiden puolesta, jotteivät he tietämättömyydestä pilaisi oikeaa asiaa tai muuten taitamattomasti käyttäytyisi oikeuden edessä. Nämä Asianajajat sitoutuvat valallisesti olemaan ottamatta ajaakseen mitään ilmeisesti epäoikeudenmukaista ja väärää asiaa, koska siinä tapauksessa Asianajaja tekee itsensä ruumiinrangaistusta ansainneeksi. Vedottaessa korkeampaan oikeuteen eivät Tuomarit nykyjään enää aseta vetorahaa.

§. 12. Niiden tutkintokäräjäin tilalle, joissa Kuningas itse ratkaisi kaikki ne oikeusjutut, jotka alioikeuksista alistettiin hänen tuomioonsa, on perustettu *Hovioikeus*, jolla on Kuninkaallinen arvovalta ja joka sentähden on saanut nimen Kuninkaallinen. Sen puheenjohtajana (presidenttinä) on aina yksi valtaneuvoksista ja nykyjään Hänen Ylhäisyytensä Kreivi GABRIEL FALKENBERG. Presidentin poissaollessa johtaa neuvostoa Varapresidentti yhdentoista Asessorin kanssa, joista tätä ennen viisi ylempää ynnä Varapresidentti muodostivat aatelisosaston ja kuutta alempaa nimitettiin Literati; kuitenkin on Kuninkaallinen Majesteetti äskettäin muuttanut tämän järjestyssäännön siten, että se jäsen, joka on virassa vanhempi, on oleva korkeammassa asemassa, ottaen huomioon, että tosi aateluus perustuu omaan ansioon eikä loistavaan sukuperään; tästälähin ei ole kiinnitettävä huomiota siihen, onko heillä aateliskilpi vai eikö, kunhan heillä on kyky hyödyttää Kuningasta ja isänmaata. Muihin toimiin virastossa on asetettu Kanneviskaali, Sihteeri, kaksi Notaaria, Varakanneviskaali, Aktuari ynnä kolme Amanuenssia. Täälläkin on riitapuolien apuna Asianajajia.

Sitäpaitsi suurehko joukko opiskelevia saa pääsyn Oikeuteen perehtyäkseen auskultoimalla käytännölliseen toimintaan ja hankkiakseen taitoa ammattiin kuuluvia virkoja varten.

§. 13. Myöskin *Maaherralla*, jolla täällä on asuinpaikkansa ja jona nykyjään on Hänen Jalosukuisuutensa JACOB BURE, on oma *tuomio-oikeutensa* kolmessa maakunnassa, Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Ahvenanmaalla, mikä tuomio-oikeus jo ennenkin laajempana kuului koko maan Kenraalikuvernöörille. Paitsi muuta tulee Maaherran valvoa, että hänen maaherrakuntansa asukkaiden, varsinkin talonpoikain keskuudessa kohtuuden mukaisesti jaetaan pellot, metsät, niityt, vedet ja kaikki muu, mikä välttämätöntä on, että verot jaetaan tasaisesti omaisuuden mukaan, myös kaupungin asukkaille, sekä ratkaista riitoja, jos sellaisia sanotuissa asioissa syntyy; edelleen huolehtia siitä, että verot asianmukaisesti peritään ja viedään Kruunun rahastoon, sekä lopuksi avustaa niitä, jotka sellaista avustusta pyytävät, lainvoiman saavuttaneen päätöksen toimeenpanossa. On tapana sanoa *Lääninkansliaksi* sitä virastoa, missä hän Sihteerin ja muutamien Kirjurien avustamana huolehtii virkatehtävistään. Hänen alaisenaan on myöskin Kamreeri, joka kuitenkin myös yksinään apulaistensa eli amanuenssiensa kanssa muodostaa oman *virastonsa* kaikkien niiden Maaherranistuimelle kuuluvien juttujen käsittelemiseksi jotka koskevat maatiluksien laillista jakoa ja verotusta sekä näiden asianmukaista kirjoihin merkitsemistä. Tässä suhteessa ovat Maaherralle virkateitse tilivelvollisia Lääninrahastonhoitaja, Rykmentin kirjurit ja Kruununvoudit ynnä muut alemmat virkamiehet. *Sotaväkeä koskevissa jutuissa* tuomitsevat Eversti ja muut Upseerit sotaartiklain mukaan.

§. 14. Sitäpaitsi täällä on myös *tuomio-istuin*, jota nimitetään *Aksiisioikeudeksi* (Accis-rätt) sen *aksiisiveron* perusteella, minkä porvarit maksavat oikeudesta jauhaa, leipoa, panna olutta, teurastaa j . n. e. Tämä vero maksetaan tänne, ja jos joku lyö sen laimin, tuomitsevat Oikeuspormestari ja Tullitarkastaja hänet maksamaan sen laiminlyönnistä johtuvine sakkoineen. Samaten jos joku jättää maksamatta tullikamareihin vahvistetun tullimaksun siitä, mitä kaupunkiin tuodaan, sakottaa häntä tämä oikeus, ja tavara julis-

tetaan menetetyksi Kruunulle. Tämän Oikeuden alaisia ovat tullimiehet, aksiisi- ja tullivoudit sekä tarkastusmiehet.

§. 15. Lisäksi on *Akatemiallamme* erityinen *tuomio-oikeus*, minkä Kuninkaallinen Majesteetti on armosta sille suonut. Akatemian kanslerina on joku valtaneuvoksista, tavallisimmin se, joka on Tukholman valtioneuvoston puheenjohtaja ja nykyjään Kreivi LARS WALLENSTEDT. Sijaiskanslerina tulee aina Akatemian sääntöjen (luku 2) mukaisesti olla Turun Piispa, nykyjään Kunnianarvoisin Tohtori JUHANA GEZELIUS. Tämä ynnä Rector Magnificus, jona aina on joku professoreista, nykyjään mainehikas kaunopuheisuuden Professori Maisteri KRISTIAN ALANDER, sekä muut yksitoista vakinaista professoria muodostavat yhdessä sihteerin kanssa Akatemian hallituksen. Kiitollisella nöyryydellä tämä hallitus nyt ylpeilee siitä, että se ennustus, joka on Akatemian sinetissä: »*Ex mari et aqvilone congregavit eos*» (Ps. 107: v. 3) meidän maassamme Jumalan armosta on toteutunut. Niiden omien sääntöjen mukaisesti, jotka Akatemialle on armollisesti myönnetty, tämä hallitus harjoittaa Akatemian jäsenten keskuudessa lainkäyttöä, *joka eräissä kohdin on täysin omintakeinen ja yleisestä laista poikkeava.* Muuten on täälläkin noudatettava maan siviililakia, mutta rikosjutut jätetään Hovioikeuden ratkaistaviksi. Paitsi jo mainittuja 12 vakinaista Professoria, nim. kolmea Jumaluusoppinutta, yhtä Oikeusoppinutta, yhtä Lääkäriä ja seitsemää Filosofia, on myös muutamia ylimääräisiä opettajia, nykyjään kaksi jumaluusopissa. Sitäpaitsi on Rahastonhoitaja, kaksi Apulaista, joista toinen samalla toimii Sihteerinä, sekä Kirjastonhoitaja ynnä hänen sijaisensa ja Sihteerinsä. Niitä 48 Kuninkaallista stipendiaattia, jotka joka viikko Katederista pitävät puheen, ellei muu väitöstilaisuus ole esteenä, ja tarkastavat muutamia Praeseksen antamia teesejä, valvoo 4 professoria vuosittain järjestyksessä sekä ohjaa heitä mainituissa väittelyharjoituksissa, joihin myös asetetaan oma Notari. Hallituksen käskyjä panee toimeen kaksi Voutia, kaksi Kursoria, yksi Vahtimestari sekä kahdeksan pedelliä.

§. 16. *Consistorium Ecclesiasticum*issa ratkaisee Piispa yhdessä kolmen jumaluusopin professorin ja nykyjään kahden muun papiksi vihityn Filosofin kanssa Sihteerin läsnäollessa ne asiat, jotka koske-

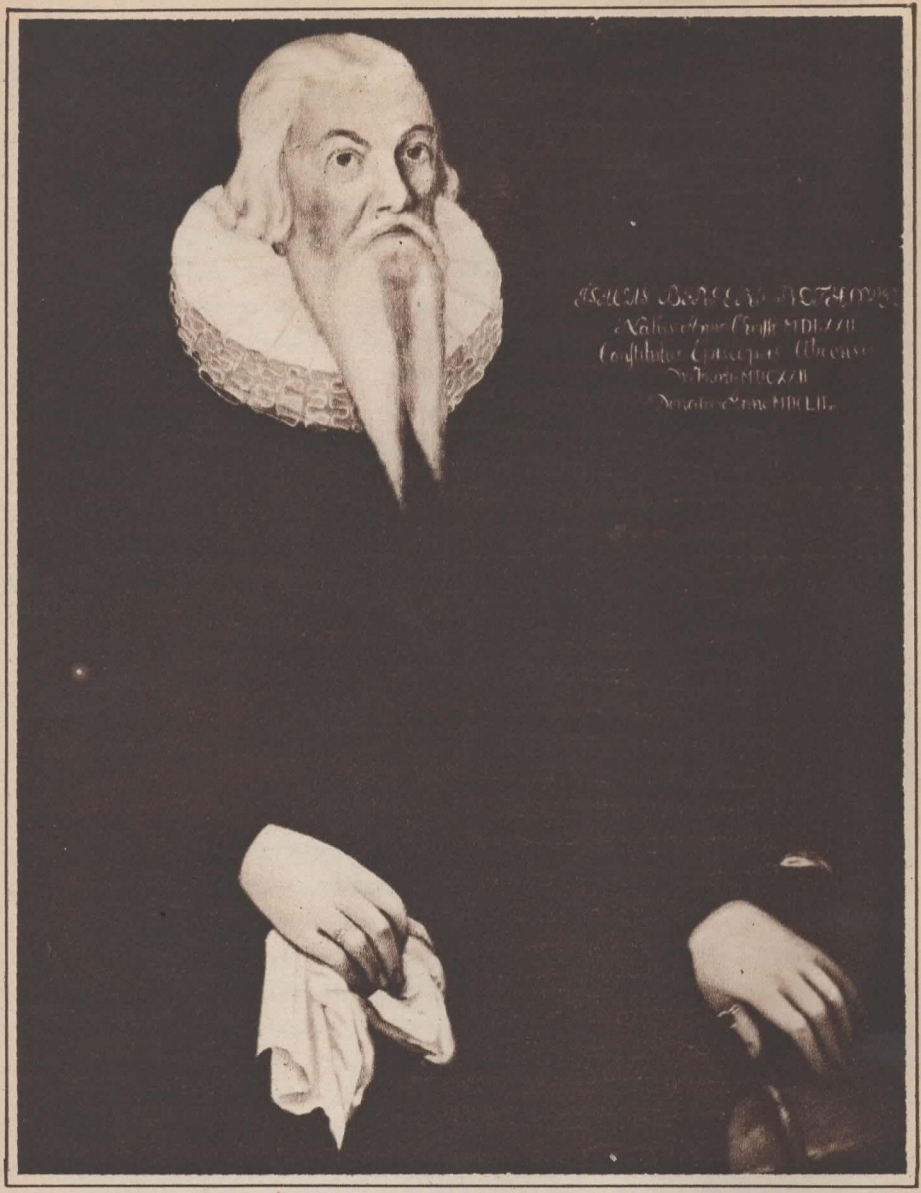

Isak Rothovius. Turun piispa 1627—1652.

vat kirkkoa ja jotka sisältyvät Kuninkaallisen Majesteetin vuonna 1686 vahvistamaan kirkkolakiin. *Siitä taas, mikä koskee Tuomiokirkon rakennusta ja sisäistä järjestystä*, on kaupungin Komendantin ja Pormestarin neuvoteltava Piispan ja vakinaisen kaupunginpapiston kanssa kutsuen lisäksi neuvotteluun yhden tai kaksi huomattavimmista porvareista. Taloudenhoitajan tehtävänä on tehdä tiliä Tuomiokirkon tuloista ja menoista sekä huolehtia kaikesta, mikä siihen kuuluu. Palveluskuntaan kuuluvat lukkarit ja haudankaivajat.

§. 17. Nämä ovat nyt ne tuomioistuimet, neuvottelukunnat ja virastot, joita Turussa on, ja niin useita ei tavata missään koko Ruotsin valtakunnan kaupungissa lukuunottamatta pääkaupunkia Tukholmaa, minkä vuoksi jo nämä sinänsä, ottamatta huomioon muita arvoja, riittäisivät tekemään tämän kaupungin huomattavimpiin kuuluvaksi, jonka johdosta myöskin Kuninkaallinen Majesteetti on myöntänyt Turulle 6:nnen sijan valtakunnan kaupunkien järjestyksessä. [84]

§. 18. Läpikäytyäni näin ne seikat, jotka sisäisesti turvaavat Yhteiskunnan, nimittäin oikeudenkäytön, näyttää soveliaalta liittää tähän esitys ulkonaisen turvallisuuden välikappaleesta, nimittäin *sotalaitoksesta*. On selvää, että tämä oli ehdottoman tarpeellinen entisessä Kuninkaallisessa hallituspaikassa, ja lankeaa luonnostaan, että Kuninkailla oli asestettuja vartijoita, jollei muulloin niin ainakin viestin saapuessa vihollisten lähestymisestä tai niissä *taisteluissa, joita ylen usein käytiin Suomessa.* [85] Ja Suomalaisten monet sodat, uroteot, partioretket ja siirtokunnan perustamiset todistavat, ettei sotataito muinaisten Suomalaisten keskuudessa ollut kokonaan kehittymätön, niin että myös Tanskalaisen Saxon, joka muuten ei ole kyllin oikeudenmukainen Ruotsalaisille ja Suomalaisille, kuitenkin on pakko tunnustaa heidän sotainen urhoollisuutensa sanoessaan [86], että *Tanskan Kuningas Ragnar kohtasi taistelussa pienen joukon Permalaisia, tuota roskaväkeä ja hyljeksittävää kansaa* (joksi hän halveksien heitä sanoo), *ja kun nämä voittivat hänet, menetti hän nyt kaiken sen maineen, minkä hän sitä ennen oli saavuttanut voittamalla Kaarle Suuren.* Tästä ilmenee, että Permalaiset samoinkuin Ruijan asukkaat, jotka olivat paenneet heidän

luoksensa, taistelivat taitavasti ja urhoollisesti voittaessaan mahtavan Kuninkaan. Historiankirjoittajat taas nimenomaan todistavat, että Permalaiset olivat Suomalaisia, joskin eri hallitsijain alaisia.[87] Tähän tulee lisäksi, että *he karkoittivat Kuninkaan Olavi kaunotukan, joka teki salahyökkäyksen heidän maahansa, tuotettuaan hänelle suuren tappion.* Todisteena olkoon myöskin se partioretki, jonka he Kuningas Siggen aikana tekivät Ruotsiin ja josta jo yllä (luku 2. § 3) on ollut puhetta, ja on myöskin pantu merkille, sivuuttaakseni kaiken muun, että aikakirjoissa puhutaan useista taisteluista Suomalaisten ja Ruotsalaisten välillä, että Suomi sotaisen urhoollisuutensa johdosta on eräiden otaksuman mukaan saanut nimensä sanasta Fiendeland [88], että heitä ennen Eerikki Pyhän aikaa ei ollut voitettu useammin kuin kahdesti tai enintään kolmesti, vaikka Ruotsalaiset useasti olivat kukistaneet lukemattomia muita kansoja. He todennäköisesti eivät olisi kyenneet tekemään näille vastarintaa tai muuten suorittamaan niin huomattavia urotöitä, elleivät he taistelussa olisi noudattaneet määrättyä taistelujärjestystä ja omanneet senaikaiseksi varsin melkoista sotataitoa. Mitä ovatkaan *Vandalit* suorittaneet [89], tuo kuten yllä (luku 2 § 8) olen osoittanut, Suomalainen kansanheimo, jota *urhoollisuudessa pidettiin* Goottien vertaisena[91]? Samaa todistavat monet vielä nytkin heidän mukaansa nimitetyt kansat ja paikat kuten *Espanjassa Andalusia* eli Wandalers hus [91], *heistä polveutuvat Venetit* [92], *Vindelicia*, pääkaupunki *Vindobona*; Windinmaa (Windisk marck), missä kieleen on sekaantuneena Suomea kuten olen kuullut eräältä vanhalta kapteenilta, Kustaa Suuren soturilta; *Moskovalaisten* meikäläinen nimitys Wänäläiset sanasta Wanalit; Liiviläiset, Karjalaiset ja Lappalaiset, jotka epäilemättä ovat Suomalaista alkuperää; *Finnveden, muuan osa Smoolannista, jota muinoin sanottiin Finlandiksi* [93], joka luultavasti oli saanut nimensä Suomalaisista; *Tanskan Fyen-saari, jonka asukkaita muinoin sanottiin Suomalaisiksi (Fini), on saanut Suomalaisista nimensä*; [94] niinikään *Samojedien maa*, luultavasti sanoista Suomi jätti, nimittäin tämän maan asukkaat. Lienee myös paikallaan mainita *Juhonit* ja *Mattiakit, joilla muinoin oli asuinsijansa siellä, missä nyt Nassaun ja Wetteravian herttuakunta sijaitsee sekä se osa Hesseniä, johon Marburg, entinen Mattium kuuluu.*[95]

Luulen, että minulla on täysi aihe otaksua, joskaan en halua sitä väittää kiistämättömäksi, että nämä kansat olivat Suomalaisia siirtokuntia ja olivat saaneet nimensä johtajistaan Juhosta ja Matista. Kaikki tämä osoittaa selvästi, että muinaiset Suomalaiset olivat perehtyneet sotataitoon, koska he kykenivät valtaamaan nämä maat ja pysymään siellä. Sentähden myös muuan Roomalainen historioitsija [96] antaa 1600 vuotta sitten heidän urhoollisuudestaan sen todistuksen, että heillä oli *mira feritas* (ihmeellinen villeys) nimittäin sodassa. Sillä muussa suhteessa he olivat aivan päinvastaisia luonteeltaan kuten tuonnempana ilmenee. Toisessa paikassa samainen kirjailija sanoo: *Finni securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam assecuti, ut illis ne voto qvidem opus sit* (Suomalaiset ovat huolettomia ihmisiin, huolettomia jumaliin nähden, koska he ovat saavuttaneet sen mitä vaikeimman ominaisuuden, etteivät he tarvitse rukoustakaan). Todellakin ihania ylistyssanoja kansastamme! Sillä mitä muuta voi tämä *securitas* tarkoittaa kuin Suomalaisten aseitten naapurikansoissa herättämää kauhua? Ja mitäpä tämä on muuta kuin erinomaista heidän sotaisen urheutensa ylistystä?

§. 19. Tahdon lyhyesti tarkastaa, oliko muinainen sotavoimamme jalkaväkeä vaiko ratsuväkeä sekä oliko heidän tapanaan käyttää taistelussa myöskin laivoja. Luetaan [97], että taistelussa Norjan Olavin ja Perman Suomalaisten välillä *oli jalkaväkiosastoja.* Mutta muutenkin on myös tunnettua, että jalkaväki on tehokkainta ja käyttökelpoisinta; jos vihollinen äkkiä hyökkäsi, ei ratsuväkeä odottamattomassa tilanteessa niin nopeasti voitu järjestää kuin jalkaväki voitiin asettaa tarvittavaan taistelujärjestykseen ja käyttää torjumaan vihollista. Mutta koska he itse häiritsivät muita samanlaisilla retkillä, on heillä *ehdottomasti täytynyt olla hevosia,* koska ei voitu käyttää kokonaista sotajoukkoa näihin yrityksiin, jotka olivat päällekarkauksen luonteisia, eikä myöskään olisi ollut harkittua tehdä pienellä joukolla vastarintaa hyökkäävälle viholliselle, sittenkuin saalis oli koottu tai ryöstö suoritettu, vaan mieluumminkin lienee vetäydytty takaisin saalis mukana, kuten sellaisissa tapauksissa oli tavallista, ja tällöin ei inhimillinen juoksukyky, jota nyt vaikeutti myöskin ryöstösaalis, olisi riittänyt, ellei

kuormastoa olisi sälytetty juhdille ja siten yritetty sitä pelastaa sekä ellei olisi pidetty huolta itsensä pelastamisesta vaarasta hevosilla ratsastaen. *Mutta laivatkaan eivät olleet heille tuntemattomia* eivätkä käyttämättömiä, koskapa Suomenkielessä on sana Laiwa, *mikä nimitys tarkoittaa suurikokoista alusta* sekä sanat Wenhe, ruuhi y. m. Sitäpaitsi Magog saapui Skytiasta Skandiaan *Vendien lahden poikki*,[98] jotenka siis merenkulku ei voinut olla tuntematon Suomalaisille, joiden siihen aikaan itsensä on täytynyt käyttää aluksia sekä myöskin itsensä rakentaa niitä. Ja että sellaisia myöskin käytettiin sotaretkillä, käy ilmi Sigtunan perustamisesta, mikä, kuten jo mainittiin, toimeenpantiin ja suoritettiin Suomalaisten Ruotsiin tekemän hyökkäyksen vuoksi. Sen seikan taas, että tämä hyökkäys tapahtui meritse, todistaa meille Suomen ja Sigtunan välinen lyhyempi matka, joka on noin 40 penikulman pituinen kuljettaessa suoraan meren poikki, kun taas maitse matka olisi ollut mitä pisin ja vaivalloisin, koska silloin olisi ollut pakko vaeltaa yli 200 penikulman pituinen taival koko Pohjanlahden ympäritse. En voi myöskään myöntää, että näillä Suomalaisilla olisi tarkoitettu maan pohjoisimpia asukkaita, joille maamatka tosin ei olisi ollut sen pitempi kuin merimatka; vaan pikemminkin tarkoitetaan niitä, jotka asuivat maan eteläosassa, koska näihin tällaisilla retkillä liittyivät Virolaisetkin, joille taas olisi ollut melkeinpä mahdotonta suorittaa niin pitkää matkaa maitse. Tässä en myöskään saa vaitiollen sivuuttaa meikäläisten *meritaisteluita* Venäläisiä vastaan.[99] Eivät kai myöskään ne, jotka perustivat kaupunkimme, olisi rakentaneet sitä niin lähellä merta olevalle paikalle, jollei se olisi tapahtunut juuri merenkulkua silmälläpitäen, sillä tuskinpa tarjoaa kaupungin sijoittaminen rannikolle mitään muuta etua.

§. 20. Muinaissuomalaisten *taistelutapaa* kuvaa Olaus Magnus (Lib. II. c. 12, 13) seuraavasti: *Hävittäviä Moskovalaisia vastaan he puolustautuivat kirvein ja tapparoin; näiden ensimmäiset hyökkäykset he torjuivat lingoilla ja kiviä heittämällä, ja niin tottuneita he olivat heittämään, ettei yksikään heitto ollut osumatta. He käyttivät myöskin pitkiä kuusikeihäitä, joihin oli kiinnitetty metallikärki; niinikään heidän oli tapana viskata vihollisten päälle köysisilmukoita, joilla koettivat kaataa heidät kumoon; samoin he sitoivat keppiin*

puolentoista kyynärän pituisen tai pidemmänkin nuoran sekä sen toiseen päähän suuren kiven hevosten jalkojen kietomiseksi ja niiden kumoontempaisemiseksi. Toisinaan he käyttivät apuna kiukkuisia koiria. Niin kerrotaan menetellyn äkkikahakoissa. Kuitenkin he käyttivät myös oikeita aseita, kuten *peitsiä, heittokeihäitä, miekkoja ja tikareita ja kunnostautuivat erikoisesti jousella ampumisessa.* [100] Sekä partioretkillä että edeltäpäin aavistetuissa sodissa olivat puolustusaseina *naudan- ja poronsorkista tehdyt taidokkaasti kyhätyt kypärät; muutamat valmistivat niitä linnunnahasta, joka lujitettiin rautalangalla, taikka myös vuodasta, joka pingoitettiin pään mukaan muovaillun pölkyn yli ja sai kuivua ulkoilmassa. Haarniskana käytettiin talvella karvaisia vuotia, jotka jäykistettiin siten, että ne valeltiin vedellä, mikä sitten jäätyi. Muuten useimmiten käytettiin kilpiä.* Toisinaan he käyttivät myös *jäävarustuksia* [101] *ja juoksuhaudan asemesta sahattiin jäälautta ylt'ympäriinsä ja pidettiin se sitten huolellisesti eristettynä.* Kaikesta tästä ilmenee selvästi heidän kekseliäisyytensä sotataidon alalla, ja voidaan pitää varmana, että heillä oli linnoja ja maavarustuksia, vaikkakaan ei historia näistä tiedä mitään kertoa.

§. 21. Nykyjään ei Turussa oikeastaan ole mitään sotaväkeä, jollei oteta lukuun melkoista lukumäärää asekuntoisia kaupunkilaisia, eikä myöskään mitään linnan miehistöä, minkä vuoksi ei myöskään näytä tässä sopivalta puhua nykyisestä sotalaitoksestamme; mutta koska kuitenkin sitä sotavoimaa, joka on sijoitettu maaseudulle, hädän tullen käytettäisiin kaupungin puolustamiseksi, mainitsen tässä lyhykäisesti siitä hiukan. Suomessa on yllin kyllin sekä maajoukkoja että merimiehiä, jotka ovat valmiina kaikkien tilanteitten varalle. Heidän aseensa samoinkuin heidän harjoituksensa ovat samanlaisia kuin Euroopan muiden kansojen. Eri seikat ovat jo yllä osoittaneet, kuinka erinomaisia Suomalaiset aina ovat olleet sodassa. Ei ole vähäksi arvioitava sitä, että he ovat, aina pistettyinä Ruotsalaisten riveihin, suorittaneet samoja menestyksellisiä urotöitä kuin nämä, minkä johdosta myöskin on kirjoitettu: [102]

Ruotsin ja Suomen mies tositoimehen yhdessä käyvät:
Työssä he uutterat on, mut' sodass' urheat myös.

(Suoment. P. Oksala, samoin seuraavat runosäkeistöt.)

Ja jos halutaan vielä useampia todisteita tähän, olen tässä esittävä vielä yhden monista tarjolla olevista, nimittäin että *Jaakko Pontus De la Gardie taistelussa Puolalaisia vastaan sillä sotaretkellä, missä Suomalaiset ratkaisivat voiton,* [103] *tuhosi kahdella komppanialla Suomalaisia 3 komppaniaa Puolalaisia.* [105] Toinen esimerkki on yllä esitetty, [105] *jolloin 600 suomalaista talonpoikaa löi pakoon 100 000 Moskovalaista.* Mutta kaupanpäällisiksi mainittakoon vielä kolmas tapaus, jolloin Puolalaiset lyötiin Wallhovin luona:

Suomen kansapa ain' eturinnassa voittoja niitti,
Taistelun pauhussa muut katselit röyhkeä kuin
Siell' vihamies, joka pilkaten halveksi Suomemme voimaa,
Urhojen miekasta niin helposti surmansa sai. [106]

Vihdoin tärkein esimerkki. Kustaa Suuri samosi Saksan halki aina Italian rajoille asti mukanaan etupäässä Suomalaisia joukkoja ja muutamia harvoja muunheimoisia. [107] Saatuaan tietää muinaisten Goottilaisten ja heimolaistensa Vandalien Roomassa suorittamista urotöistä Suomalaiset kysyivät, pitkäkö matka heillä vielä oli Roomaan päästäkseen tekemään yhtä mainehikkaita tekoja kuin nämä ja kurittaakseen Paavia ansion mukaan. Tästä aiheutuu seuraava heille omistettu ylistysruno: [108] *Suomalaiset seisoivat paikoillaan, vähäisinä varreltaan, mutta uljaina, lujina ja pelkäämättöminä osoittaen voimaa ja urheutta, joka kohosi moninkertaisesti heidän ruumiillisen hahmonsa yläpuolelle; ja oli yhtä vähän odotettavissa, että he pelkäisivät kuolemaa tai väistyisivät vihollista, kuin että luonnonvoimat väistyisivät ihmismahdin edestä j. n. e.* Edelleen sanotaan: *Suomalaisten väsymätön into lyödä maahan viholliset hankki heille uuden nimen nimittäin* HAKKAPÄÄLIT (sillä Hakkaa päälle merkitsee: iske, pistä, lyö kaikin voimin), *joiden sanojen kaikuessa Puolalaiset sittemmin aina vapisivat ja joita Itävaltalaiset sekä pyhän (jos jumalat tämän nimityksen sallivat) liigan puolustajat harvoin kuulivat kauhistumatta, mutta usein menettäen henkensä.* [109] Kolmantena lisään seuraavan kohdan (Pierius Winsemiuksen ylistysruno s. 39.):

Karkaistu Suomen mies vakamielisnä tietänsä kulkee
Ain' kovan kohtalon kohlujen herrana, ei kuni toiset
Siis rukouksin hän onnea kerjää — — —

ja vähän edempänä:

Suomen joukko ei peljännyt konsaan kuoleman vaaraa,
Vaan rajumyrskynä kiis' yhä päin vihamiehien laumaa
Täyttäen määränsä kuollen tai käsi kalvassa voittain;
Kalvassa kohtalons' on. — — — — —

Tämän johdosta on sanottu Suomalaisista: »*Suomalaiset, Marsin kasvatit,*[110] *eivät näytä sotatoimiin tehdyiltä, vaan niihin syntyneiltä*».[111] Olisi satoja samanlaisia esimerkkejä, mutta niiden luettelemisesta ei tulisi koskaan loppua. Kuitenkaan ei tämän miestemme urhoollisuuden tarvitse kenessäkään herättää ihmetystä, koska Suomalaiset naisetkin ovat osoittautuneet niin urhoollisiksi, että he muinoin ottivat osaa sotiin ja käyttelivät aseita, sillä kerrotaan, että *vuonna 53 muiden Suomalaisten ohella Kvenien maassa (naisten ja amatsonien maassa, juuri täällä Suomessa*[112]*) asuvat amatsonit*[113] *käytyään 80 vuotta sotaa Ruotsin kuningasta Emundia vastaan, vihdoin kukistettiin.* Tällaista urhoollisuutta vailla he eivät ole nytkään, sillä kerrotaan, että äskettäin viime maaliskuussa naiset Riian luona olevassa Neumünden linnoituksessa olivat auttaneet miehiään ampumaan tykeillä ja karkoittamaan piirittävät Saksalaiset ja että he olivat ryöstäneet kuolleet sekä pelottomin mielin viskanneet nämä ohivirtaavaan Bullerjokeen.

§. 22. *Suomalaiset* eivät myöskään ole kelpaamattomia *meritoimiin, vaan ovat taitavia ja rohkeita merimiehiä*[114] Varsinkin on Turkulaisilla ja kaupungin lähistöllä asuvilla talonpojilla mitä parhain tilaisuus harjaantua siihen sekä sen laivakulun vuoksi, jota kaupan tähden aina pidetään yllä Tukholman ja myöskin Saksan seutujen kanssa, että kalastuksen takia. Sen tähden ovat myös kaikki rannikkokaupungit velvoitetut pitämään Hallituksen saatavilla määrätyn luvun merimiehiä, niiden joukossa Turun kaupunki 45. Ja todistuksena siitä, että Suomalaiset ovat kunnostau-

tuneet meritaisteluissakin, on se seikka, että he kaikissa taisteluissa ovat suorittaneet loistavia urotöitä yhdessä Ruotsalaisten kanssa pantuina heidän joukkoonsa eri sotalaivoille, mutta että he yksinäänkin tässä kohdin ovat toisinaan osoittaneet miehuuttaan, ilmenee siitä, että vuonna 1522, jolloin Turun linnan käskynhaltija Tuomas, joka kuului Kristian Tyrannin puolueeseen, purjehti Tukholmaan muutamilla muonalla lastatuilla sotalaivoilla ja Kustaan amiraali Fleming hänet yllätti, *muuan Suomalainen Priisi (Priitsia) niminen laiva puolustautui urhoollisesti keskipäivästä iltaan asti, eikä sitä voitu muuten vallata kuin sytyttämällä se palamaan.* [115] Tämän johdosta ulkomaalaisetkin otaksuvat, *että Jumala suojelee näitä Pohjolan hyperborealaisia hirmuja vain käyttääkseen heitä kostajina, milloin sellaisia tarvitaan.* [116]

§. 23. Mutta koska rauhan aikana, kuten tunnettua, *kaupankäynti* kieltämättä on kaupungin tärkein ansiolähde ja tarkoitus, ja sen hyvinvointia arvostellaan sen suuremman tai pienemmän kaupan perusteella, mitä se harjoittaa naapureittensa ja ulkomaitten kanssa, tarjonnee mielenkiintoa tässä tarkastaa, harjoittiko Turkumme vanhimpina aikoina kauppaa. On epäilemätöntä, että näin on ollut asian laita, kun kiinnitetään huomiota kaupungin nimeen Turcu, minkä minä yllä (luku 2, §. 2.) olen selittänyt merkitsevän toria eli markkinapaikkaa. Tästä siis seuraa, että kauppaa täällä on harjoitettu, ja kysymys on ainoastaan siitä, miten suuressa mittakaavassa, sekä onko se käsittänyt myöskin ulkomaisia tavaroita vaiko rajoittunut yksistään kotimaisiin tuotteisiin. Ilmoitan käsitykseni olevan sen nojalla, mitä yllä olen esittänyt, ettei kaupungin perustaja olisi pitänyt tärkeänä sen sijoittamista joen varrelle ja lähelle merta, ellei hän olisi ottanut huomioon siten saatua tilaisuutta kauppatavaroiden maahantuontiin, sekä ettei hän varmaankaan olisi valitessaan antanut etusijaa tälle meren ja virran läheisyyden vuoksi uhanalaiselle paikalle, ellei hän olisi kiinnittänyt huomiota sataman tuottamiin etuihin, joka on oivallisin koko Suuriruhtinaskunnassa. Ja kuinka olisivatkaan Suomalaiset muinoin tutustuneet ulkomaisiin kansoihin ja kuinka olisivat nämä joutuneet heidän kanssaan avioliittosuhteisiin, jollei olisi käyty kauppaa ja sentähden tehty matkoja

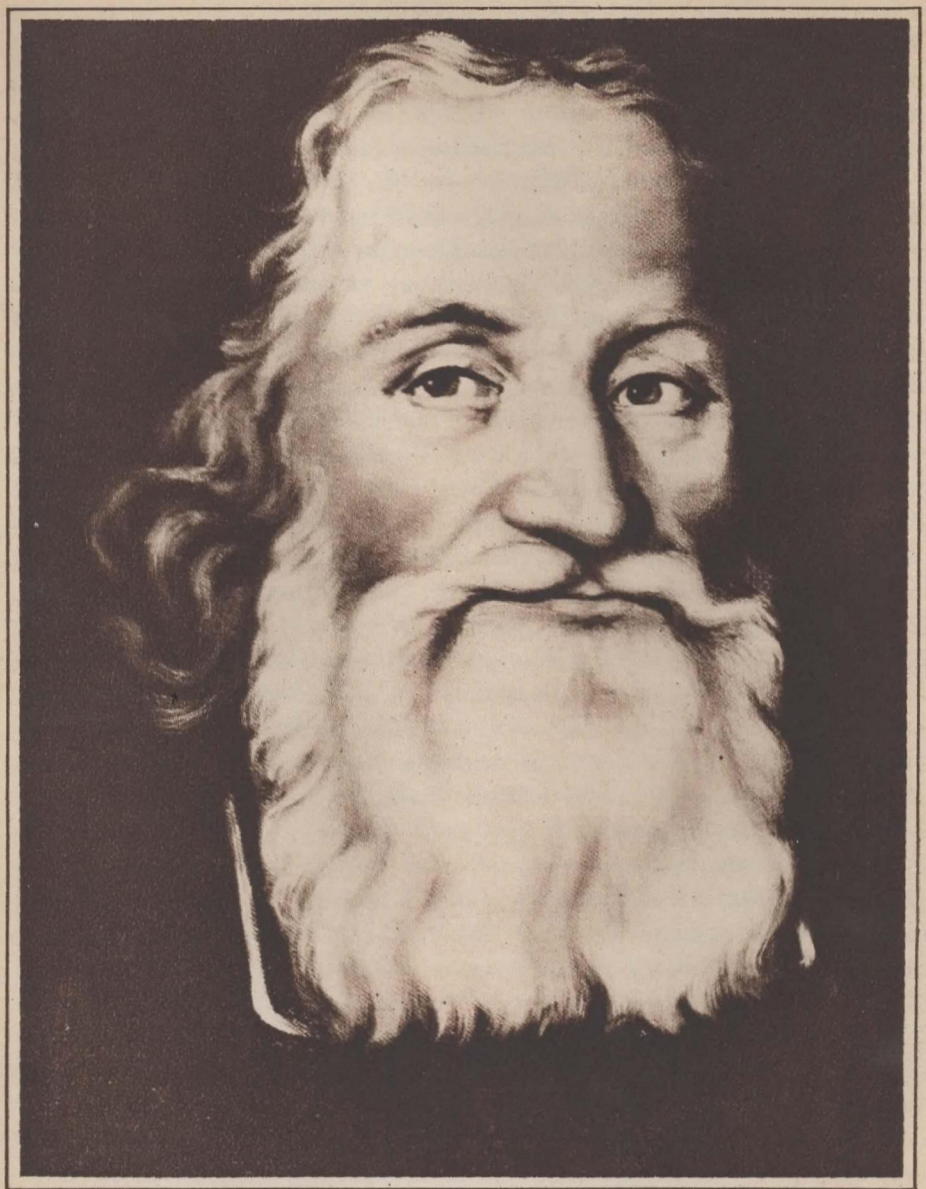

Juhana Gezelius vanh., Turun piispa 1664—1690.

ulkomaihin? Siten kerrotaan *Saksilaisesta kuninkaasta Henrikistä, että hän kihlasi Suomen kuninkaan Sumblen tyttären Signen riistettyään tämän Tanskan kuninkaalta Gramilta, jolle hänet sitä ennen oli luvattu.*[117] Nämä sanat näyttävät merkitsevän, että tämä kihlaussopimus tapahtui rauhallisesti *eikä ryöstämällä ja taisteluilla, kuten muinoin tavallista oli.*[118] *Tämä tapahtui Sigtrugin, Gramin toisen apen ollessa Ruotsin hallitsijana,*[119] *jonka isoisän kerrotaan olleen Israelin kuninkaan Davidin aikalaisen.*[120] Mutta jos taas väitetään, että nämä kuninkaat tutustuivat toisiinsa sotia käydessään ja että mainittu avioliitto vihdoin vahvisti heidän välilleen vähitellen syntyneen tuttavallisuuden ja ystävyyden ja ettei tämä seikka suinkaan todista kauppasuhteiden olemassaoloa heidän välillään, niin olen aivan valmis myöntämään edellisen oikeaksi; mutta kukaan ei myöskään kieltäne, ettei tämä olisi tarjonnut tilaisuutta kauppasuhteisiin, sillä meikäläiset näkivät kaukaisissa maissa paljon hyödyllistä, jota heillä ei kotona ollut, oleskellessaan niissä joko sitten ystävällisissä tai vihollistarkoituksissa, ja toisaalta, että heillä oli sellaista, mitä taas näiltä puuttui, ja tällaisen tilaisuuden tarjoutuessa he ryhtyivät kauppasuhteisiin heidän kanssaan. Sitäpaitsi on muistiinmerkitty, että *Norjalaiset ostivat Suomalaisilta oravannahkoja*[121] sekä että *Espanjalaisten ja Kreikkalaisten tapana oli turvautua* Kyrlandista *kotoisin oleviin velhoihin, mikä maa oli suurin kaikista Baltianmeren saarista ja pituudeltaan 8 päivämatkaa alkaen* Girkslätistä.[122] Tätä saarta väittää Rudbeck *Suomeksi*[123] ja sen *saaneen tämän nimensä siihen kuuluvasta Satakunnassa olevasta* Kyrön *pitäjästä; saman seikan vahvistaa Uudellamaalla olevan pitäjän nimi* Kyrkslätt, *joka on muunnos sanasta* Girsklätt *Kreikkalaisten lakeus; sillä muinaiset Goottilaiset nimittivät Kreikkalaisia* Girkeikſi.[124] Tämän lisäksi tulee, *että vuonna 1686 löydettiin* Saaristen *kartanosta* Uskelan *pitäjästä muutamia Arabialaisia rahoja sekä useanlaisia Englantilaisia, joista uusimmissa oli Ethelredin, viimeisen tämännimisen 10:nnellä vuosisadalla Kristuksen syntymän jälkeen Englannissa hallinneen Kuninkaan nimi. Se seikka taas, että nämä rahat oli kaivettu maahan samaan aikaan tai hiukkaista myöhemmin, käy ilmi siitä, ettei myöhempien Kuninkaiden rahoja oltu tavattu niiden joukossa sekä ettei*

näitä rahoja voinut olla siellä ennen kuin ne oli lyöty. [125] Tästä minä nyt päättelen, että Suomalaiset ovat harjoittaneet kauppaa mainittujen kansojen kanssa, ja joskaan eivät välittömästi kauimpina olevien, niin ainakin naapureittensa.

§. 24. Mitä tulee siihen tapaan, millä tätä kauppaa harjoitettiin, otaksun, että täällä kuten muuallakin [126] ensiksi oli vallalla *tavarain vaihto*, niinkuin heidän naapuriensa, Svealais-Goottilaisten,[127] ja Turkkilaisten keskuudessa [128] vielä tänä päivänä on asianlaita. Mutta kun he sitten huomasivat, ettei vaihtotavaroiden arvo aina pysynyt samana, otaksun, että he pysyvän hinnan aikaansaamiseksi käyttivät leimaamatonta metallia, jonka paino sovellettiin tavaran arvon mukaiseksi. *Samaa tapaa kerrotaan Israelilaistenkin käyttäneen.* [129] Sanat Leiwiskä ja Naula todistavat, että esiisämme käyttivät painoja. Mutta kun he huomasivat, ettei tämäkään aina ollut erikoisen soveliasta osaksi sentähden, että oli vaikeata jakaa painot niin pieniin osiin kuin toisinaan tarvittiin, osaksi sentähden, että oli vaivalloista joka kerta punnita, eikä muuten voitu olla varmoja siitä, että hinta vastasi tavaraa, oli pakko leimata se metalli, joka kerran oli asianmukaisesti punnittu, ja tällä tavoin syntyi hyödyllinen rahajärjestelmä, joka on mukavin tapa tehdä kauppaa. [130] Kun ei mitään muistiinpanoja asiasta ole olemassa, on täysi syy epäillä, oliko Turulla siihen aikaan oma rahansa. Rahoja kuitenkin Suomessa käytettiin; tätä todistaa äskenmainittua löytöä lukuunottamatta myöskin *Norjalaisen Olavin kronikka, sillä hänen kerrotaan ryöstäneen ne rahat, joita oli Permalaisten jumalankuvassa.* [131]

§. 25. Turun jouduttua Ruotsin vallan alaiseksi täällä käytettiin myös Ruotsin rahaa, kuitenkin sillä oli kauan oikeus lyöttää itse sitä, [132] ja kauppa voimistui täällä tavattomasti vihollisuuksien lakattua, mitkä olivat sen harjoittajille suureksi haitaksi. Ja jokin aika sitten olikin täkäläinen kauppa erinomaisen kukoistava. Täällä oli nimittäin siihen aikaan porvareita, jotka omistivat 3, jopa useampiakin suuria laivoja puhumattakaan täällä käyvistä lukuisista ulkomaisista aluksista. Syy siihen, ettei nykyjään enää näin ole asianlaita, johtuu osaksi kaikkien asioiden vaihtelevaisuudesta, sillä

Ei sitä oo, joka ain' yhä vois nopan onnella heittää,
(Nullus ubique potest felici ludere dextra),

osaksi siitä, että nykyjään jo vähemmällä vaivalla tuotetaan kaikki tarpeet Tukholmasta eikä sentähden katsota tarpeelliseksi käydä kaukaisissa maissa, kun lähempää on saatavissa se, mitä halutaan. Tässä tarkoituksessa toimeenpannaan täällä markkinat kolmesti vuodessa, nimittäin tammikuun 19:ntenä, kesäkuun 17:ntenä ja syyskuun 8:ntena päivänä. Tärkeimpänä syynä tähän on kuitenkin se, että kun kiinnitettiin huomiota siihen voittoon, minkä ulkomaalaiset saivat kuljettaessaan tänne ylistämiään tavaroita, meikäläisten vanhassa yksinkertaisuudessaan arvioidessa korkeammalle sen, mikä tuotiin ulkoa, kuin sen, mikä oli kotimaista ja yhtä hyvää sekä samalla, joskaan ei arvokkaampaa, niin kuitenkin käyttökelpoisempaa, niin lähemmin harkittaessa nyt havaittiin, että useita kotimaisia tuotteita oli sekä arvostettava korkeammalle että käytettävä yleisemmin; nyt asetetaan ennen halveksittu kotimainen tavara aikaisemmin niin suuresti kiitetyn ulkomaisen tavaran edelle, joka puolestaan alkaa jäädä halpa-arvoisemmaksi. *Sillä luonto ei ole meiltä kieltänyt sitä, mikä kuuluu elämän ylläpitoon ja tarpeisiin,* [133] kunhan vain osaamme löytää sen. Siten esimerkiksi meidän joissamme on runsaasti kallisarvoisia helmiä; meidän niityillämme on yllin kyllin väriruohoa, jota ylellisyystavaraa me muinoin hyvinkin kalliista hinnasta ostimme muukalaisilta, ja nyt myymme sitä melkeinpä halvemmalla. Sentähden suosivatkin Turkulaiset nykyjään kotimaista kauppaa enemmän kuin ulkomaista, joskin valitettavasti vieläkin monet ovat mieletömän ylellisyyden pauloissa pitäen ulkomaalaista tavaraa kalliina ja kelvollisena, mutta sitävastoin kotimaista ja aina tarjolla-olevaa arvottomana.

§. 26. Tästä johtuu myöskin, että halukkaammin tavoitellaan sitä, joka on valmistettu kaukaisissa maissa, vaikkakin se on kalliimpaa ja laadultaan samanlaista, jollei huonompaakin. Kuitenkin lienee *käsiteollisuus* muinoin meidän maassamme kukoistanut, kuten nykyjäänkin on asianlaita, tai pikemminkin se voisi kukoistaa samassa määrin, kunhan vain siihen kiinnitettäisiin tarpeellista

Ali Munsterhjelmin maalaus: Katukuva Tuureporista.

huomiota. Jotta nyt siis saisimme tietoa siitä, harjoittivatko muinaiset esi-isämme joitakin ammatteja sekä mitkä nämä olivat, pitäisi asia penkoa perusteitaan myöten, joskin luultavasti tästä koituisi niukkoja tuloksia, koska tieto tästä piilee hyvin syvällä. Kuitenkin voitaneen otaksua, että he erikoisesti kohdistivat huomionsa *puutyöhön*, koska siihen tarjosi tilaisuutta luonto, joka täällä enemmän kuin muualla on kasvattanut metsää, kun heidän ensiksi oli pakko kaataa se tilan raivaamiseksi asumuksille ja pelloille, senjälkeen siitä rakensivat taloja kylmyyden torjumiseksi sekä sittemmin kehittyivät oivallisiksi puusepiksi. Tätä taas todistavat selvästi eivät ainoastaan ne *purret* (Skutor), *jotka he rakensivat nopeakulkuisemmiksi kuin suuret laivat,* [134] (Skep), vaan myös *Permalaisten Kuninkaan erikoisella taidolla sisustettu linna, jossa oli sata ovea ja niiden välissä sata ikkunaa sekä jokaisen ikkunan alla*

pöytä. [135] Sama arvelu pitää paikkansa muunkin kotiteollisuuden suhteen, jota luonto itse näyttää suosivan sillä, että se antaa raaka-aineen, kuten on laita villoja ja pellavaa valmistettaessa kotitarpeisiin ynnä muussa, mistä muinaisajoilta meille ei ole tietoja säilynyt.

§. 27. Täydellä syyllä Suomalaisia myöhempinäkin aikoina kiitetään salvumiestaidostaan. Tämän todisteina ovat rakennukset, joihin ulkomaiset eivät ole verrattavissa, mitä suorituksen sirouteen tulee, samoinkuin hyvin rakennetut ja lujat laivamme, jommoisia tosin tässä kaupungissa eivät monetkaan valmista, koska rakennustarpeet on tuotava niin etäältä, mutta kyllä toisissa Suomen seuduissa. Tosin kyettäisiin täälläkin siihen yhtä hyvin kuin muuallakin, jos vain täällä olisi yhtä hyvää tilaisuutta rakentamiseen. Todistuksen siitä saat Olaus Magnukselta [136], joka sanoo: *Suomen kansa on erittäin taitavaa puutyön alalla ja osaa valmistaa pursia, jotka ovat yhtä lujaliitteisiä ja vahvoja taikka ehkä vahvempiakin* kuin ne, joita olen nähnyt Venetsiassa erittäin taitavasti rakennettavan. Samoin eräässä toisessa [137] teoksessa sanotaan: *Suomesta tuodaan Ruotsiin mestareita ja salvumiehiä laivoja rakentamaan.* Todisteen Suomalaisten jo vuosisatoja sitten omaamasta taidosta rakentaa taloja antavat heidän kivikirkkonsa, jotka ovat melkoisen korkeita, kuten varsinkin täkäläinen Turun kirkko sekä muut siellä täällä maaseudulla, jotka ovat ihailtavaa tekoa. Niinikään ikivanha täkäläinen linna ynnä muut uudemmat, puhumattakaan siitä *maanalaisesta käytävästä,* jonka kerrotaan Munkkien muinoin rakentaneen täkäläisestä Katedraalikoulusta aina Maarian kirkkoon asti; vaikkakin se kulkee raskasten talojen, peltojen, jopa itse joen alitse, ei se kuitenkaan tietääkseni ole vuosien kuluessa yhtään vahingoittunut ja näinollen totisesti ylistää oivallista rakennusmestariaan. Mitä tulee Suomen naisten käsityötaitoon, voin vedota seuraavaan lausuntoon (Olaus Magnus Lib. 13. c. 9): *Erinomaisen taidokkaasti nämä harjoittavat liinan ja villan kudontaa ja ottavat kudontakoristeiksi kukkia, sateenkaaren värejä sekä lehvien varjoja, jotka päivänpaisteessa kuvastuvat veden pintaan. Koruompelussa Pohjolan naiset voittavat suuresti kaikki muut taiturit maailmassa.* Tämän todistaa vieläkin kokemus, vaikkakin sitä täkäläinen ylelli-

Axel Haartmanin maalaus: »Seljapensas Luostarinmäeltä».

syys nykyjään jossakin määrin ehkäisee. Kuitenkin valmistavat täällä vielä tänäpäivänä kankurit *liinakangasta*, joka hyvyydessä voittaa Slesialaisen ja Westfalilaisen, voisinpa lisätä myös Hollantilaisen, mutta tämän nyt kuitenkin sivuutan, jotten herättäisi kateutta. He valmistavat myöskin sellaista *kangasta*, jota käytetään vaatteisiin, vieläpä kangasta, jolla täällä on nimenä Kalminki ja paljon muutakin meikäläiset jo menestyksellä jäljittelevät. Esitys paisuisi tarpeettoman laajaksi, jos tässä luettelisin kaikki käsiteollisuutemme haarat, enkä myöskään katso tarpeelliseksi mainita niitä, jotka ovat yleisimmin tunnetut ja kaikkialla maailmassa käytännössä, vaan tyydyn esittämään ainoastaan ne, joita harjoitetaan erikoisessa määrin, joskin täällä jokaiselle ammatille omistetaan mitä suurinta huomiota. [138]

§. 28. Erikoista huolta kiinnitetään täällä *ruokatavaroihin*, sekä mitä tulee niiden erilaiseen *käsittelyyn* että mitä tulee niiden aistikkaaseen *valmistukseen*, missä suhteessa Turkumme ei jää jäljelle mistään muusta kaupungista eikä Suomi mistään muusta maasta. Se olkoon sanottu: *jotta moittijat halkeisivat kateudesta (rumpantur ut ilia momo)*. *Vilja* kuivataan erikoisissa vartavasten rakennetuissa rakennuksissa, joita nimitetään Riihiksi, jottei se pilaantuisi joutuessaan pitkähkön aikaa olemaan läjässä; ja tästä johtuu, ettei se menetä mitään hyvyydestään, vaikka se joutuisi olemaan koskemattomana miten kauan hyvänsä. *Lihaa ja kalaa* suolataan, kuivataan auringossa sekä savustetaan säilytettäväksi pitkäksi aikaa. *Juustomme on myöskin erikoisesti maukkuudestaan kiitettyä ja kilpailee suuressa huudossa olevan parmesanijuuston kanssa.* [139] *Voita* on runsaasti ja *maitoa* käytetään moninaisella tavalla. Täällä leivotaan maukkaita *leipiä*, keitetään lukemattomia oivallisia *ruokalajeja*. Täällä pannaan *kaljaa*, josta ulkomaalaiset niin pitävät; ja täällä tislataan *paloviinaa*. Niinikään valmistetaan meillä omalaatuista muualla käyttämätöntä puuroa, jota nimitetään Mämmiksi. Sitä keitetään ensiksi mallasjauhoista ja paistetaan sitten leivän tavoin uunilämmössä niinsanotuissa Tuohiropeissa. Se on tosin väriltään mustahkoa, mutta kuitenkin harvinaisen makeata, ja sitä syödään pääsiäisenä happamattoman taikinan muistoksi. Sitäpaitsi käytetään Suomessa erinomaisen hyvää leipää, joka valmistetaan kiehuvaan veteen ja sentähden sanotaan Warileiväksi. Ja kaikkea tätä eivät meillä valmista kokit, leipurit eivätkä oluenpanijat, jotka muualla harjoittavat sellaista tointa erikoisena huomattavana ammattina, vaan jokainen nainen on täällä täysin perehtynyt sekä näihin että muihin talousaskareisiin, joita he toimittavat, suorittavat ja huolehtivat. Sillä jokaisen täällä syntyneen, joka tahtoo käydä taitavasta ja kelvollisesta, täytyy olla näistä toimista perillä, muuten häntä ei suinkaan sanota taloudelliseksi, jota mainesanaa täkäläiset pitävät paljoa enemmän arvossa kuin ulkomaalaiset, vaan saa osakseen moitetta kunnioituksen sijasta. Kaikkea tätä helpottaa paljon *puutarhanhoito*, joka ei täällä suinkaan ole lamassa, mistä jokainen helposti voi vakuuttautua ja mikä sentähden ei kaipaa mitään seikkaperäistä esitystä, koska

kaikenlaatuiset täällä kasvavat *ryytikasvit* muistuttavat siitä, niinikään maaseudulla tavattava *sahrami*; *omenat*, *päärynät*, *kirsikat* sekä kaikenlaiset hedelmäpuut puhuvat siitä selvää kieltä. Merkittävintä tässä suhteessa on, että Turussa sanotaan *kasvaneen viinirypäleitä*, joita isänmaan suhteen niin suuresti ansioitunut Mikael Wexionius Gyldenſtolpe-vainaja kertoo *itse nähneensä*, *poimineensa* ja *maistaneensa* [140], sekä että Mynämäen pappilassa n. 30 vuotta sitten oli *sitruunapuu*, joka jo ehti runsaalle kukalle, mutta sittemmin kuoli hoidon puutteeseen. Tämä kaikki on todisteena kansakunnan nerokkuudesta, samoin myöskin se, että *suolaakin* kerrotaan *valmistetun Pohjanmaalla* [141] ja tämän polven aikana Ahvenanmaalla. Yhtä merkityksellistä on tässä suhteessa se *rauta*, jota Rautalammin pitäjässä Hämeessä *nostetaan järven pohjasta*, *aluksi tosin vielä jalostamattomana*, *mutta senjälkeen talonpojat sen puhdistavat ja käyttävät sitä kaikenlaisiin tarpeisiin.* [142] Näin siis olen nyt osoittanut, ettei ammatteja ja käsitöitä, olivatpa ne mitä lajia tahansa, täällä suinkaan ole lyöty laimin, vaan että ne päinvastoin ovat saaneet osakseen erikoista hoivaa.

§. 29. Varmaa on, että jokaisen ammatin oppimiseen tarvitaan työpajoja: *sillä elämä ei anna kuolevaisille mitään ilman suurta vaivannäköä.* Tähän tarvitaan toimeliaisuutta ja taituruutta, ja vaikkakin syntyessämme olemme kokonaan niitä vailla, kuitenkin saavutamme ne vähitellen aikaa myöten. Kuten toivon eivät esi-isämmekään luultavasti olleet niitä vailla, eikä liene aiheetonta tarkastella lähemmin, kuinka tämän asian laita on ollut. Tällöin ei minulla ole muuta johtoa kuin muuan vanha kotimaan kielellä sepitetty runo, ja jos joku asettaisi sen luotettavuuden epäilyksen alaiseksi, niin hän tietäköön, että jokaisen muinaisen kansan keskuudessa oli käytännössä sellaisia lauluja, joilla ylistettiin pidoissa sankareiden ja ruhtinaiden urotekoja, ennenkuin nuo kansat olivat tutustuneet taitoon merkitä tapaukset muistiin kirjoittamalla ja siten aikakirjain avulla saattaa ne jälkeentulevien tietoon. Näitä lauluja on Svealais-Goottilaisten keskuudessa pidetty niin pätevinä lähteinä, *ettei erinomainen historiankirjoittaja Johannes Magnus* [143] *ole epäröinyt ottaa niistä todisteita väitteisiinsä*, ja on huomautettu, että *muutkin heidän keskuudessaan ovat menetelleet samoin.* [144]. *Sama Eng-*

lannista tuotu tapa oli muinoin vallalla Ranskassa [145], niinikään *Roomalaisilla* [146] ja *Norjalaisilla* [147] sekä vielä nytkin *Turkkilaisilla.*[148] *Germaanien keskuudessa nämä laulut olivat ainoina menneisyyden muistojen säilyttäjinä ja aikakirjoina* [149], ja tunnettua on [150], että *Jumalan oman kansankin keskuudessa* tämä tapa lauluin ylistää sankareiden urotekoja oli kotimainen. Miksikä ei silloin myönnettäisi, että meilläkin sama tapa on ollut vallalla, koskapa rahvaan suusta tavataan niin runsas määrä sellaisia lauluja, jotka yksinomaan kertovat muinaisista urotöistä? Meiltäkään ei ole kiellettävä sitä luotettavuutta, jonka muut samanlaisille tuotteille antavat. Mainitun runon sisällys on seuraava:

Anderus Pyhäjoelda,
Pyhäjoen poika pyhä
Tuli koulusta kotia.

Hänen äitinsä kysyi nyt häneltä:

Mitäs poikan kotia tulit?
Ongo koulu kohdallansa,
Turku Uusi toimesansa?

Tähän tämä vastasi, että hän oli tullut kotiin lähteäkseen sitten matkaan ja noutaakseen itselleen vaimon Kokemäeldä, *Ruotsiksi* Cumå. *Aluksi äiti pani vastaan peläten, että hän kenties saisi rukkaset niinkuin oli käynyt muutamien Ruotsalaisten ylimysten ja varakasten Pohjalaisten; mutta kun poika vakuutti voittaneensa tytön sydämen, äiti vihdoin myöntyi, ja hänet varustettiin nyt hevosilla, palvelijoilla ja aseilla, niiden joukossa 7 kilpeä, joista sulhasen kilpi oli kullasta, muiden taas hopeasta.*

Yljän Kilpi Kullan kijlfi,
Kaicki muut hopian hohdit.

Niin hän lähti matkaan, saapui perille ja hänet otettiin vastaan; mutta kihlajaisten tapahduttua morsian kuoli, ja Anterus palasi kotiin mitä syvin suru mukanaan myötäjäisten asemesta. Tästä teen sen johto-

päätöksen, että silloin uudessa ja äskettäin siirretyssä kaupungissa oli *Koulu* sekä ettei tämä ollut mikään rahvaankoulu, vaan *aatelis*-oppilaitos, missä opittiin paitsi kirjatietoa myös kaikenlaisia aatelisia harjoituksia, nimenomaan sota-asioita koskevia. Tämän päättelen siitä, ettei tämä Anterus suinkaan olisi voinut matkustaa kotiin naima-aikeissa, jollei hän olisi ollut täysikasvuinen ja tietoinen ansioistaan, koska hänen vakaa aikomuksensa oli kosia tyttöä, joka aikaisemmin oli antanut rukkaset erinomaisille miehille ja nyt myös meni kihloihin hänen kanssaan. Hänen korkeaa sukuperäänsä todistaa myöskin se, että hänellä oli palvelijoita, hevosia ja kilpiä. Mutta kun en mistään Historiasta ole saanut tietoja tällaisesta Koulusta enkä kaupungin siirtämisestä, en kykene määräämään niiden aikaa. Että tapaus sattui muinaisaikaan, päättelen siitä, että myöhemmät tapaukset, varsinkin ne, jotka sattuivat 13:nnen vuosisadan jälkeen, ovat tulleet tietoomme; mutta tietämättömiä ollaan siitä, milloin Turkua on voitu nimittää uudeksi, koska sen uutuuden aika on ollut paljon etäämpänä muinaisuudessa.

§. 30. Monet epäilevät, harjoitettiinko *tieteellisiäkin opintoja* tähän aikaan erikoisessa opinahjossa. Useimmat kieltävät tämän seuraavan ajatuksenjuoksun perusteella: *Ei koko Suomessa ole mitään jälkiä kirjallisuudesta*, vaikka naapurimme Svealais-Goottilaisten keskuudessa voidaan päätellä tämä heidän vanhimpien muistomerkkiensä nojalla; edelleen todistaa Suomalaisten sivistymätöntä tilaa se, *ettei ole olemassa mitään heitä käsittelevää heidän itsensä kirjoittamaa historiaa*, minkä vuoksi kirjallisuudenkin heidän keskuudessaan täytyi olla laiminlyötyä ja halveksittua; ja lopuksi *eivät edes Ruotsalaiset historiankirjoittajat*, jotka kertovat Suomalaisten käännytyksestä ja Ruotsiin liittämisestä, mainitse mitään siitä, *että tieteet ja vapaat taiteet olisivat täällä kukoistaneet.* Tosin minun on myönnettävä, että kaikella tällä on hyvät perusteensa; mutta kuitenkin voin nojautua yhtä hyviin perusteisiin, jotka saavat minut kallistumaan päinvastaiseen mielipiteeseen, sillä mennäkseni asian pohjaan asti tahdon ensinnäkin mainita sen monien laajasti todistaman asianhaaran, *että Ruotsalaiset olivat perehtyneet tieteiden alkeisiin ennen Latinalaisia*[151] *ja että nämä alkeet olivat Kimmeriläisten* [152] keksimiä, jotka asuivat koko Lapissa ja Pohjanmaalla, ja

joista pohjoisin niemi on saanut nimensä Kimmers-Näs ja Nortkin [153] (Nordkyn). *Nämä olivat kauimpana pohjoisessa asuvaa kansaa* [155] (minkä vuoksi myös sanontatapa: *Cimmeriae tenebrae* tarkoittaa sakeinta pimeyttä, ja sakeampaa pimeyttä kai ei ole olemassa kuin äärimmäisessä Pohjolassa, jossa yö kestää enemmän kuin kuukauden); *he asuivat itse Pohjoisnavan kohdalla* [154], *joka melkein lankesi yhteen heidän Zenitinsä kanssa* [155]. *Nämä Kimmeriläiset olivat samoja, joita nyt nimitämme* Kimiläisiksi [156], ja jokainen lapsi tietää, että Kimiläiset ovat Suomalaisia [157] Tästä seuraa nyt, *että Kimmeriläiset kuuluivat Suomen piiriin* [158], *ja samalla myös olivat Skytalaisia* [159] *sekä ovat jakaantuneina kahteen ryhmään, joista toinen asuen Aasian Sarmaattien suunnalla on levinneenä aina Kaspianmereen asti.* Kukaan ei voine kieltää, että nämä ovat Suomalaisia, sillä Suomi on osa Euroopan Skytiasta [160] ja kaikki Skandialaiset ovat Skytalaisia. [161] *Toinen heimo taas lähti Eurooppaan, samosi aina valtameren rannikolle asti ja nimitti itseään Sarmaateiksi ja Germaaneiksi.* Näihin minä luen Svealaiset ja Goottilaiset. Sanotut seikat vievät siihen johtopäätökseen, että *Kimmeriläiset, joista sekä Suomalaiset että Goottilaiset olivat haarautuma eli osa, ovat kirjoituksen keksineet sekä että kummatkin käyttivät sitä hyväkseen.* Näitä kirjoituksia Ruotsalaiset nimittivät Runor, Suomalaisten lauluja taas sanotaan Runoiksi. Niiden sukulaisuus on siis aivan ilmeinen.

§. 31. Olen nyt tarkastava syytä muinaismuistojen puuttumiseen, enkä tällöin löydä siihen mitään muuta syytä kuin että *kirjallisuutemme kokonaan hävitettiin Kristinuskon omaksumisen jälkeen, jotta samalla kauhea epäjumalainpalvelus poisjuurrutettaisiin,* samoinkuin kävi Ruotsalaisten keskuudessa [162], jotka epäilemättä päästyään äskettäin voitolle ja aikoessaan panna suunnitelmansa toimeen, eivät voineet muuta kuin vihata kansaa, jota he vähän aikaisemmin olivat pitäneet leppymättömimpänä vihollisenaan. Tätä todistaa myöskin se kurja asema ja *melkeinpä orjuus,* jossa he ensin pitivät Suomalaisia [163]. Siten täytyi myöskin Norjalaisten, Tanskalaisten kukistettua heidät taipua näiden ikeeseen. [164] Eivätkä he muutoin olisikaan voineet olla varmoja valloituksensa pysyväisyydestä. Mutta kun Ruotsalaiset olivat ehtineet tulla vakuutetuiksi kansan uskollisuudesta, he ottivat heidät liittoonsa,

Ragnar Ungernin maalaus: »Vanhaa Turkua».

mutta heillä oli entisen vihan johdosta täysi syy koettaa vieläkin vähentää heidän kunniaansa, mikäli voivat, *kostamalla heille aikaisemmin kärsimänsä tappiot* loukaten ja halventaen viholliskansaa, joka nyt oli voitettu.[165] Siten meidän viimeisetkin muistomerkkimme hävitettiin. Paras todistus tähän on se, ettei ole jäljellä ainoatakaan varsinaisesti Suomalaista henkilönnimeä, vaikka muiden voitettujen kansojen kieliin aina on jäänyt joitakuita sellaisia. Ja kukaan tervejärkinen ei halunne kieltää, etteikö esi-isillämme olisi ollut niitä. Samasta syystä johtunee, ettei kahtena ensimmäisenä Suomalaisten käännytystä seuranneena vuósisatana ainoakaan Ruotsalainen historiankirjoittaja mainitse heistä mitään; ja sorretuilla Suomalaisilla ei luultavastikaan ollut halua eikä lupaa kirjoittaa aikakirjojansa. *Luulen kuitenkin voivani pätevillä syillä*

väittää, että historia myöhemmin kirjoitettiin samoin kuin että tärkeimmät kirjoitukset hävisivät Kuusiston linnassa olevan Suomen arkiston mukana.[166] Paitsi jo mainittuja syitä *vaatii järkikin olettamaan, että meikäläisillä oli kirjallisuutta,* sillä eiväthän he voineet olla sitä vailla, kun heidän lähimmät naapurinsa, jotka toisinaan olivat heidän liittolaisinaankin, upeilivat omallaan; ja niin yksinkertaisia he eivät myöskään olleet, että he olisivat olleet ilman sellaista, mitä voivat itse aikaansaada, sillä Pohjolan asukkaathan *olivat niin terävä-älyisiä, että he ovat kehittäneet itselleen oman kuvakirjoitusmerkistönsä, vaikkeivät he koskaan ole oppineet Goottilaista tai Latinalaista kirjoitusta.*[167] Samaa todistaa Riimusauva, josta on olemassa lavea kuvaus[168] ja jota Suomalaiset kauan käyttivät. Tähän tosin voidaan väittää, että nämä riimusauvat tulivat käytäntöön vasta Ruotsiin yhtymisen jälkeen; kuitenkaan ei voitane todenmukaisesti väittää, ettei niitä olisi ollut jo sitä ennen täällä. Tässä kohdin seuratkoon kuitenkin kukin omaa mielipidettään.

§. 32. Nyt olen siirtyvä Kristilliseen aikaan, vaikkakaan en tiedä, missä tilassa *kirjallisuus* oli siihen aikaan ja nykyiseen vuosisataan asti. Tahdon ainoastaan huomauttaa, etteivät sivistävät opinnot voineet olla laiminlyötyjä aikana, jolloin täällä oli sellaisia opissa ja nerollisuudessa eteviä piispoja *kuin 14:nnellä vuosisadalla 14:s piispa Johannes Petri ja seuraavalla vuosisadalla 18:s piispa Olavi, jotka molemmat sitä ennen olivat olleet Pariisin Yliopiston Rehtoreina.*[169] On sentähden epäilemätöntä, että Suomalaisilla oli opillista sivistystä. Ja nykyjään todistaa jokapäiväinen kokemus ulkomaalaisillekin, millaisia edistysaskeleita vapaat taiteet ovat meillä tehneet. *Julkisessa koulussa* on poikien lukumäärä aika suuri, yli 300, *lukuunottamatta niitä monia, jotka nauttivat yksityistä opetusta,* ja tuskin lienee ketään niin köyhää porvaria, ettei hän sallisi yhden tai useamman pojistaan harrastaa tieteitä ja antautua opin alalle. Veisi liian pitkälle ja suppean suunnitelmani ulkopuolelle tässä kertoa, kuinka erinomaisesti ja kuinka menestyksellisesti he harjoittavat opintojaan. Riittäköön tässä vain muutama sana *Akatemiastamme,* tästä runottarien tyyssijasta. Se ei suinkaan ole merkityksettömimpiä mitä tulee *opettajien etevyyteen tai opiskelijoiden ahkeruuteen ja lukuisuuteen* tai näiden harjoittamien

opintojen-*arvoon* ja *kukoistukseen*. *Täkäläiset opettajat* ovat lyhyesti sanoen erinomaisia ja laajalti kuuluja, ja he omaavat, kuten varsinkin voidaan heiltä syystä vaatia, kukin erikoisen pätevät tiedot tieteessään, mikä myös joka päivä osoittautuu heidän virkatoimissaan ja mitä sitäpaitsi täydellä voimalla toitottavat ne oivalliset kirjat ja muut neronnäytteet, joita he ovat kirjoittaneet ja julkaisseet. Läsnäolevien *ylioppilaiden* luku nousi viitisen vuotta sitten 700:aan, mutta viime aikain kalleus on estänyt heitä oleskelemasta kaupungissa ja pakottanut heidät elämään maaseudulla, jossa he vähemmin kustannuksin voivat elättää itseään. Nyt he kuitenkin, Jumalan kiitos, ovat jälleen alkaneet käydä kaupungissa, kun vuodentulo vähitellen on taas käynyt siunauksellisemmaksi. Joka päivä voi saada todistuksen siitä, miten ahkeria he ovat, joskaan ei koskaan eikä missään pidä odottaakaan, että niin suuressa joukossa kaikki olisivat mallikelpoisia; sillä sanoohan meikäläinen sananlasku Sekulainen Seurakunda. Mitä *opintoihin* tulee, ovat ne niin korkealla kannalla, että niistä voidaan sanoa Bodinuksen tavoin: *tieteitten haavoja parantavat samat, jotka ne ovat aiheuttaneet*,[170] sillä ne ulottuvat nykyjään tietämyksen koko alaan, josta täällä nyt väitellään yhtä syvällisesti ja perusteellisesti kuin missään muualla. Tämänkin kuitenkin kieltänevät ne kateelliset ulkomaalaiset, joita ei koskaan voida saada lausumaan oikeata arvostelua sellaisesta, mikä kuuluu Ruotsiin, koska he arvelevat *menettävänsä omasta kunniastaan saman verran kuin ovat suoneet kunniaa toiselle*.[171] Puolueettomat henkilöt päätelköot, olenko tässä kohdin pysynyt totuudessa.

§. 33. Vaikkakin Turussa käytetään Ruotsinkieltäkin, on kuitenkin Suomenkieli täällä kuten koko Suuriruhtinaskunnassa *äidinkielenä*. Yllä (luku 2. §. 2.) olen koettanut todistaa, että tämä kieli kuuluu peruskieliin, eikä tämän kanssa sekään seikka ole ristiriidassa, joskohta sitä ei voida pitää todisteena, että tämä kieli on jälki- ja etuliitteittensä, taivutustensa y. m. puolesta tavattomassa määrin samanlaista kuin Heprea[172] sekä itse sanojensa puolesta samanlaista kuin Kreikankieli. Mikäli minulle on tunnettua, ei tämä kieli koskaan ole joutunut minkään uudistuksen alaiseksi, vaan on aina pysynyt muuttumattomana, paitsi että sitä on lu-

kemattomia eri murteita. Näistä minun käsitykseni mukaan puhtainta on se murre, jota puhutaan Loimaan ja Huittisten pitäjissä. Muutamia taas miellyttää Hämeen murre, toisia taas jokin muu. Suomenkielelle ominaista ja muista kielistä poikkeavaa on, ettei siinä ole mitään *sukuja;* edelleen on joka sanan ensimmäisellä tavulla, oli siinä miten monta tavua hyvänsä, eufoninen *korko*, vaikka seuraavilla lisäksi on tooninen korko; sitäpaitsi siinä on useita sija*päätteitä* artikkeleiden ja prepositioiden asemesta. Kirjaimet ovat Suomessa samat kuin Ruotsissa ja Saksassa lukuunottamatta Q:ta, jota Suomalaiset eivät tunne, sekä F:ää, jota käytetään ainoastaan Ruotsista johtuneissa sanoissa. Puhtaasti Suomalaisia *Kerakkeita* on siis viisitoista: *b, c, d, g, h, k, l, m, n, p, r, s, t, x* ja *z*. *Äänti*öitä kahdeksan: *a, e, i, o, u, y, ä, ö. Kaksois-ääntiöitä* on kuusitoista: *ai, au, ei, eu, ie, iu, oi, ou, ui, uo, äi, äy, öi, öy, yi* ja *yö*. Sanojen alussa ei esiinny kirjaimia *b, d* ja *g* eikä myöskään usein kahta keraketta. Aivan erikoista kaikista muista kielistä poikkeavaa *ääntämistä* vaativat kirjaimet *dz* tai *tz* yhtyessään, ja niiden ääntäminen on muille kansoille erittäin vaikea, milt'eipä mahdoton, ellei sen harjoittamiseen käytetä jonkinverran aikaa. Tämän äänteen me synnytämme siten, että kielenkärki painetaan ylempää hammasriviä, mutta sen selkä kitalakea vastaan ääntä ulospuhallettaessa. *Kieltosana* asetetaan verbin eteen, se on itsenäinen verbi sekä taipuvainen. Kieltosanaa seuraava *verbi* menettää persoonapäätteensä. Tässä kielessä ei ole, kuten useimmissa muissa, mitään ääntämättä jäävää kirjainta (littera qviescens). Se, joka haluaa oppia lähemmin tuntemaan tämän kielen, turvautukoon grammatikkoihin. [173]

Tämänkielinen *runous* on aivan omalaatuista, ja lukuunottamatta *lamdaismia* (alkusointua) ja jokaisen säkeen 8-tavuisuutta kiinnitetään siinä erikoista huomiota sanojen soinnukkuuteen ja ääntiöiden yhteissointuun. Tähän on nyttemmin tullut vielä lisäksi *poljento*. Tätä taitoa harjoittavat muuten Suomessa niinhyvin oppineet kuin talonpojat, joille, kuten muinoin Arkadialaisille, [174] on annettu synnynnäinen kyky runoilla mitä ihanimpia lauluja jokaisesta aiheesta milloin hyvänsä. Tämä näyttänee ulkomaalaisesta uskomattomalta, mutta on niin usein saatu kokea, että varsinkin mitä

Piha Luostarinmäellä. Valok. tri Arvi Korhonen.

meikäläisiin tulee *ei runoilijoita tehdä, vaan sellaisiksi synnytään.*

§. 34. *Koska ei mikään kansa ole niin raaka ja sivistymätön, ettei se tietäisi, että sillä pitäisi olla*[175] *Jumala, joskaan se ei tiedä, millainen, eivät myöskään* esi-isämme voineet olla kokonaan vailla sitä korkeimman olennon kaikkivoipaisuuden kunnioitusta, jota nimitetään *uskonnoksi*. Mutta tuottaisi sangen suurta vaivaa ottaa selville tämän palvomisen tapaa ja kohdetta, koska kirjalliset lähteet eivät näistä asioista anna mitään tietoja. Koska kuitenkin pätevin mielipide on se, että Noakin pojanpoika Magog, kuten yllä (tämän luvun 4. §:ssä) olen koettanut osoittaa, oli Suomen kansan kantaisä, ei sille, joka tarkemmin punnitsee asioita, tarjoutune erikoista vaikeutta oivaltaa, että sekä hän että hänen seuralaisensa ovat saaneet opetusta totisen Jumalan palvomisessa isältään ja isoisältään, *joka juuri opetti ihmiskunnalle Jumalan sanaa ja pyhiä menoja*[176] sekä että nämä edelleen jättivät tänne perinnöksi oikean uskonnon. Meidän uskonnollinen tunteemme kieltää meitä uskomasta, että tässä uskonnossa ensimmäisellä tai toisella vuosi-

sadalla tämän jälkeen olisi tapahtunut mitään muutosta. Seuraavina aikoina kuitenkin ihmisten epävakaiset mielet alkoivat täällä kuten muuallakin rappeutua, ja he muodostivat itselleen kosketeltavan jumal'olennon kuvan, sittenkuin onnetonta kyllä oli kyllästytty näkymättömään Jumalaan, ja luullakseni pääasiallisesti siinä tarkoituksessa, että siten vain luotaisiin tunnuskuva, jottei totinen Jumala joutuisi unohduksiin, kun häntä ei voitu aistein havaita. Ja vihdoin alettiin pitää luotua luojaa oikeana luomattoman jouduttua unohduksiin ja kunnioittaa häntä mitä juhlallisimmin menoin. En ollenkaan epäile, ettei tällä myös olisi ollut Jumala-nimeä, kuten aikaisemmalla ikuisella Jumaluudella, ja että taas tämä oli sama kuin Permalaisten muinoin palvoma epäjumala, todistaa meille sekä mainittu puhtaasti Suomalainen nimi, joka vieläkin on käytännössä, että se seikka, että Suomalaiset ovat Permalaisia.[177] Kun nyt historia kertoo, *että mainitun Jumalan temppelin läheisyydessä oli kauppakaupunki* eikä pienintäkään viittausta ole olemassa, että Suomessa silloin olisi ollut muuta kaupunkia kuin Turkumme, voin hyvällä syyllä tästä tehdä sen johtopäätöksen, että sanottu temppeli joko sijaitsi Turun läheisyydessä taikka myös itse kaupungissa, varsinkin kun mainitaan, että muukalaiset *purjehtivat kaupunkiin virtaa pitkin.* Tällöin ei minua yhtään epäilytä se seikka, että tämän virran *nimenä* sanotaan olleen Wieni, koska tämä nimi on myöhemmin helposti voinut muuttua, sillä mikään ei ole tavallisempaa kuin että maiden, kaupunkien ja jokien y. m. nimiä vaihdetaan, vääristetään ja muutellaan; siitä esimerkkinä on juuri samainen Bjarmia, joka nimi nyt on kokonaan hävinnyt eikä enää ole paremmin perustein sovellettavissa mihinkään muuhun paikkaan. Siihen, että kyseessäoleva Jumala taas oli sama, jota Svealais-Goottilaiset palvoivat Thor-nimisenä, viittaa sekä uhrien samanlaisuus, että se seikka, että Thoria sanotaan *Suomalaisten jumalaksi.*[178] Tähän tulee lisäksi se, että *Ruotsalaiset palvoivat* ainoata totista jumalaa Thor-nimisenä[179] aivan samalla tavoin kuin yllä osoitettiin meikäläisten palvoneen Jumalaa. Sillä Suomessa tämä nimi tarkoittaa Jumalaa samoinkuin Thor Ruotsissa.[180]

§. 35. Näiden molempien jumalien palvontaa harjoitettiin seuraavalla tavalla: *Kolme kertaa vuodessa vietettiin suuren kansanjoukon läsnäollessa vahvistettuja uskonnollisia juhlia, joissa pakanalliseen tapaan tyhjennettiin maljoja jumalan kunniaksi, teurastettiin härkiä ja hevosia ja sitten siveltiin penkit niiden verellä. Syksyisin uhrattiin siedettävän talven saamiseksi, sydäntalvella ja kesällä osaksi onnellisen vuodentulon, osaksi rauhan vuoksi. Heillä oli myöskin korkea ontto ihmiskäsin valmistettu jumalankuva, joka seisoi korokkeella kädessään vasara. Tämä jumalankuva täytettiin joka päivä ruualla, ja palvomista varten talonpojat kantoivat sen taivasalle, koristivat kullalla ja hopealla ja asettivat kansan keskelle, sekä osoittivat polvistumisin ja kumartumisin sille kunnioitusta. Samanlaisia jumalankuvia kätkettiin myös korpiin suurten kivien alle ja noitavakan viereen, ja kun sellainen avattiin, virtasi siitä ulos sinisiä kärpäsiä. Jokaisella perheellä oli noitavakkansa, jotka myös kulkivat perintönä.* [181] Sitäpaitsi mainitaan, että erinäisissä seuduissa Suomea omat jumaluudet ovat osanneet hankkia itselleen asukasten kunnioitusta, [182] kuten Rongotheus y. m. Karjalaisilla, Turisas y. m. Hämäläisillä sekä muut toisilla heimoilla. Mutta koska nämä kaikki ovat olleet vähämerkityksisiä eikä niitä luullakseni palvottu täällä Turussa, olen katsonut soveliaimmaksi lyhyyden vuoksi sivuuttaa ne.

§. 36. Tämä kauhistava epäjumalanpalvelus piti kauan esiisiämme manalaisessa pimeydessä, aina vuoteen 1151 jälkeen Vapahtajan syntymän, jolloin, kuten yllä (2:sen luvun 9. §:ssä) jo on mainittu, Turkulaiset ja koko Varsinais-Suomi tulivat Vapahtajamme Kristuksen tuntemukseen niiden toimenpiteiden johdosta, joihin Eerikki IX Pyhä ja englantilainen Piispa Pyhä Henrikki olivat ryhtyneet, sillä vasta Eerikki XI:n hallituskaudella Hämäläiset ja muut Suomen heimot käännytettiin. [183] Tämä oppi oli kuitenkin valitettavasti kauan paavillisten menojen saastuttama, jotka sokaisevalla pyhimysten palvonnalla kokonaan riistivät ihmisten mielistä *vanhurskauden auringon* lempeän ja kirkkaan valon, kunnes pimeyden hälvettyä (Jumalan kiitos) sen valo taas alkoi paistaa vuonna 1528, jolloin Pyhä Henki sädehohdettaan levittämään valitsi otolliseksi välikappaleekseen autuaan Kuningas Kustaa I:n.

Aina tästä ajasta asti on nyt *Evankelinen oppi* pysynyt muuttumattomana. Tästä on myöskin hurskas Hallitus pitänyt erinomaista huolta, mitä myös todistavat monet sen julkaisemat ankarat asetukset, jotka koskevat vakavaa rakkautta oikeaan uskontoon ja niinkuin osoittaa valtakunnan säätyjen yksimielisellä hyväksymisellä (Norrköpingissä vuonna 1604) *uudistettu perintösopimus*, jossa säädetään, *ettei kenenkään muunuskoisen ole lupa oleskella valtakunnassa.* Tämä kuitenkin on nyttemmin muutettu sikäli, että muunuskoistenkin on sallittua asettua tänne asumaan, kuitenkin sillä ehdolla, etteivät he koeta houkutella ketään siirtymään harhaoppiinsa; vaan jopa heidät velvoitetaan antamaan omat lapsensakin meidän pappiemme opetettaviksi ja meidän oppiimme kasvatettaviksi.[184] Tämän lain ulkopuolella ovat kuitenkin Inkerinmaalla asuvat Moskovalaiset. Tätä totisen opin puolesta osoitettua intoa todistaa sekä meillä että koko valtakunnassa lisäksi *Upsalan kokouksen* päätös vuodelta 1593 sekä se *Riemujuhla*, jota sadan vuoden kuluttua vietettiin tämän muistoksi kiittäen siitä valistuksesta, minkä jumalallinen armo oli meille siten suonut. Myöskin Kuninkaamme ovat Kustaa I:n ajasta asti vuodesta 1544 määränneet vuosittain kolme *rukouspäivää* juhlallisesti vietettäviksi, kunnes vuonna 1676 ikimuistettava Kuningas Kaarle XI lisäsi niihin vielä neljännen. Sitäpaitsi edistävät melkoisesti oikean opin säilyttämistä melkein joka vuosi täällä pidetyt *Pappeinkokoukset*, joihin tavallisesti kokoontuu melkein koko hiippakunnan papisto ja joissa vahvistutaan Jumalan totisessa palvelemisessa väitöksien ja muiden toimitusten avulla sekä neuvotellaan niistä keinoista, millä tätä alati voitaisiin edistää. Lisäksi tulee vielä jokavuotinen kussakin seurakunnassa tapahtuva *Rovastintarkastus* sekä joka kolmas vuosi *Piispantarkastus*, jota paitsi pastorit joka sunnuntai *kuulustelevat* kuulijoitaan sekä maaseudulla että kaupungeissa. Seurauksena tästä onkin, että maalaisnuorison joukossa on vain jokunen harva, joka ei osaisi lukea äidinkieltään, mutta kaupungeissa tuskin ketään. Lisäksi täytyy jokaisen, joka tahtoo ottaa osaa Herranehtoolliseen tai mennä avioliittoon, tehdä selkoa autuudenopin tuntemuksestaan Lutherin Katkismuksen mukaan, joka hänen tu-

Katu Luostarinmäeltä. Valok. tri Arvi Korhonen.

lee osata ulkoa. Edelleen pidetään *Tuomiokirkossa jumalanpalvelus* vuorotellen *Ruotsiksi ja Suomeksi* siten, että joka sunnuntai saarnataan kummallakin kielellä, tiistaisin ja torstaisin Suomeksi, mutta keskiviikkoisin ja perjantaisin Ruotsiksi, molempina muina viikonpäivinä pitää kummankin seurakunnan pastori ja kappalainen aamurukouksen kummallakin kielellä. Ja varmaa on, että noin 70 tai 80 vuotta sitten siinä huoneistossa, johon nyt Akatemian Kirjasto on sijoitettu, pidettiin Saksalaisiakin jumalanpalveluksia. Sekä *linnalla* että *Pyhän Mikaelin* kirkolla on kummallakin pastorinsa. Tämän kaiken johdosta *uskonnollisuus* (kiitos Armollisen Jumalan) kukoistaa täällä enemmän kuin missään muualla, joskaan se ei koskaan voi langenneitten kuolevaisten keskuudessa kohota riittävän korkealle eikä sitä ankarimmallakaan lailla voida

jumalattomiin istuttaa. Kuitenkin sen huolenpidon perusteella, mitä täällä niin paljon kuin mahdollista omistetaan näille asioille, Jumalan armossa voidaan hyvällä syyllä meihin sovittaa se Raamatun ennustus, joka on Akatemiamme sinetissä: »EX AQVILONE ET MARI CONGREGAVIT EOS», [185] samoinkuin seuraava toinen kohta: »IN SEPTENTRIONE REQVIESCET SPIRITUS MEUS». [186] Niin, antakoon Armollisin Isä tämän henkensä aina levätä meidän päällämme.

§. 37. Ja kuten *hyveillä ja hyvillä tavoilla* on juurensa totisessa uskonnossa ja jumalallisten lakien tarkassa noudattamisessa, samoin ihmiset lyödessään nämä laimin joutuvat paheiden valtaan, ja kaikki muut teot versovat tästä juuresta. Tämän johdosta olen nyt tässä lopuksi puhuva myös hieman Suomen kansan ja näinollen myös Turkulaisten tavoista, vaikkakaan en tunne varsinkaan Turkulaisten muinaisia tapoja, ja vain vähän on Suomalaisista yleensäkin tässä suhteessa muistiin merkitty. Kuitenkin se, mitä olen saanut selville jälkimmäisistä, lienee epäilyksettä sovellutettavissa myös edellisiin, koska he kuuluvat samaan kansakuntaan, kun otetaan huomioon, että näin nykyjään on asianlaita. Olen siis käsittelevä niitä yksityisiä hyveitä, jotka ovat sovellutettavissa Suomalaisiin, ja tällöin tarkastava niitä koskevia lausuntoja. Mitä ensinnäkin *Jumalanpelkoon ja hurskauteen* tulee, ilmenevät nämä seuraavasta: *securi sunt adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam assecuti, qvod ipsis nec voto opus sit.* [187] Ja mitä voitaisiin tällä »securitas adversus Deos» tarkoittaa muuta kuin ettei heidän hurskautensa ja oikeamielisyytensä vuoksi tarvitse pelätä mitään rangaistusta näiden puolelta. Tämän kanssa on sopusoinnussa se seikka, että *Kimmeriläisiä* sanotaan *oikeamielisimmiksi kaikista kuolevaisista;* [188] olen yllä (§. 30.) todistanut, että Suomalaiset ovat näiden jälkeläisiä samoin kuin että *nämä Pohjolan asukkaat ovat tottumattomia kärsimään vääryyksiä.* [189] Heidän erinomainen *Urhoollisuutensa* on aikaisemmin (§§. 18., 21.) tullut riittävästi todistetuksi [190]. *Suomalaiset ovat erittäin sävyisiä, ja heillä on lempeämpi mielenlaatu kuin muilla Skandian asukkailla. Ei myöskään ole olemassa mitään kansaa, joka olisi hitaampaa vihaan, mutta myös nopeampaa kostoon.* [191] *He ovat kiivaita*

ja kostonhimoisia, mutta sen jälkeen valmiita sovintoon.[192] *Samoin kuin muut Pohjoismaalaiset he ovat tunnettuja Vieraanvaraisuudestaan;*[193] niinikään *Suomalaiset ovat myös erinomaisen Anteliaita*[194], joten hyvinä vuosina voi matkustaa kautta maan tarvitsematta maksaa mitään ruuasta tai hevosen rehusta. Sen vuoksi maa lieneekin saanut nimensä Suomenmaa sanasta Suominen, mikä sana merkitsee *hyväntahtoisuutta* jokaista kohtaan sekä *vieraanvaraisuutta.* He ovat edelleen *Kohtuullisia* ja *Kärsivällisiä* ja *voittamattomia säädyllisessä yksinkertaisuudessa.*[195]

Suomen urhot vaivatta kestävät päivät ja yötkin
Viettää tääll' vilusäässämme vaikk' jääaavalla maaten
Uinuen hangella untaan. Veltot ne purppurapeittein
Pehmeillä höyhenpatjoilla loikoo; miehelle Suomen
Ei ole taljoja, ei ole patjoja tarvis. Hän nälkään
Vain kovan kannikan syö, tahi taas puron kirkkahan veellä
Sammuttaa janon polton — — —[196]

ja edempänä: *kärsiä kauhuja sai.*

Kuitenkaan ei täällä ole puutetta elämän ylläpitoon välttämättömistä tarpeista; mutta hädän tullen he kykenevät myös suoriutumaan kerrotulla tavalla; sillä

Tää sukujuurelta kestävä kansa, se poikaset varhain
Paukkeess' pakkasen karkaisee jokikylpyhyn vieden.
Niin tämä nuoriso vaivoja kestää, tyytyen niukkaan,
Kun karut peltonsa kuokkii tai sotakentillä riehuu.[197]

Suomalaiset ovat myös *Totuuttarakastavia* ja *Luotettavia*[198], *eivätkä he koskaan petä kädenlyönnillä annettua lupaustaan.*[199] Erityisesti *heitä ylistetään uskollisuudesta Hallitsijoitaan kohtaan*[200] ja siksi he myös ovat *kuuliaisuudessa voittamattomia.*[201] Niinpä tämä

Kansa se katsovi ain' Kuninkaaseen, minne hän hyökkää,
Valmisna seuraamaan, joko viepi hän varmahan turmaan
Tai teot mainehen tarjolla on. — — —[202]

Edelleen he ovat *Kohteliaita ja heitä kiitetään hyvästä käytöksestä.* [203] *He ovat työteliäitä, uutteria, ponnistuksia pelkäämättömiä;* [204] *pystyvät mihin ammatteihin hyvänsä* [205] *eivätkä ainoastaan puhtaasti koneellisiin käsitöihin ja taitoihin, vaan myös filosofisiin ja muihin tutkimuksiin.* [206] *Heillä on taipumusta kieliin, vapaisiin taiteisiin ja tieteisiin sekä he ovat varsin terävä-älyisiä, niin että heitä tässä tuskin mikään muu kansa voittaisi, jolleivät he suuntaisi harrastuksiansa niin eri tahoille ja siten estyisi edistymästä yksityisillä opinaloilla.* [207] Tätä vikaa he kuitenkin nykyjään ansiokkaasti osaavat välttää. Jospa he samalla tavoin voisivat luopua *tuomittavasta ulkomaalaisten ihailustaan, liian suuresta oman voiton tavoittelustaan sekä oman itsensä aliarvioinnista.* [208] Heidän arvonantonsa nousisi heti, kunhan he itse edes jossakin määrin kunnioittaisivat itseään, sillä sanotaan: *muut pitävät sinua niin suuressa arvossa kuin itse pidät itseäsi.* Kaikesta esittämästämme olkoon yhteenvetona tämä: *Suomalaiset eivät toisten kansakuntien tavoin yritä rahalla hankkia itselleen etuja, vaan hankkivat yksinomaan ansioillaan muun ohella rikkauttakin. Itse luonto sanelee Suomalaisille ja Ruotsalaisille sen viisauden, minkä muinaiset Goottilaiset saivat laeistaan.* [209]

§. 38. Tässä nyt se, minkä näiden ahtaitten sivujen puitteissa niukan ymmärrykseni rajoitettu kyky on voinut aikaansaada niin laajasta aiheesta, ja pyydän sentähden Sinua, suosiollinen lukija, lempeällä tarkastelulla antamaan anteeksi ne virheet ja puutteellisuudet, joita tässä havaitset ja joiden minä myönnän epäilemättä olevan lukuisia, jotta työni myötämielinen arvostelu kannustaisi toisiakin, joille on suotu enemmän järkeä ja viisautta, ylistämään isänmaatamme. Tässä toivossa nostan nyt uupuneen käteni paperilta saatettuani Jumalan avulla tehtäväni päätökseen, miten se sitten lieneekin onnistunut.

JUMALALLE YKSIN KUNNIA!

[1] Phil. Hor. Thes. pol. de statu Reg. Svec. c. 1.

[2] Laur. Paul. Goth. L. 1. cap. 26. Cluv. L. 3. cap. 21. Cosm. Munsteri c. 34. L. 4. Geogr. de la Croix, part. 2. cap. 8. Andr. Buraeus in descript. Svec. p. m. 54. Marc. Zeillerus in descript. Svec. p. 19. Nob. Gyllenst. ante Wexion. dict. Descr. Sveciae L. 7. c. 6. Log. Thum. in dedic.

[3] cit. Zeill. p. 87 & Itin. Lib. Bar. de Marsburg.

[4] Joh. Locc. Hist. Svec. lib. 8 p. m. 546.

[5] Mart. Zeiller. descr. Sv. p. 87 Laur. Paul. Goth. L. I. c. 27.

[6] Wex. L. 7. cap. 6.

[7] Loc. cit. Bur. de S. p. 54. Zeill. descr. S. p. 29. Cosm. Munst.

[8] Wex. C. 5 L. 2 Zeill. Sv. descr. p. 55.

[9] Bur. tab. orb. Arctoi.

[10] Geogr. univ. de la Croix. part. 2. c. 8.

[11] Vertaa Matth. 20: 3. Luc. 7: 32 ja Ap. Teot 17: 17. Suom. käänn.

[12] Atlant. Ol. Rudb. part. 1 p. 81. Albert. Krantz. Wandal. proem.

[13] Moos. Kirja 9: 1—7.

[14] Chron. Laurenberg p. 12. Joh. M. L. I. C. 3. Christ. Cilicius Cimber L. I. Belli Ditmarschici.

[15] Joh. M. L. I. C. 4. Loc. ant. Sv. L. I. C. I. Petr. Petrejus Hist. Sv. Buraeus descrip. Sv. C. 6. p. m. 186. Laur. Paul. L. 1. Cap. 14. Joh. Widekindi in Lum. Chronogr. & ab eo cit. Ren. Reineccii Historia Julia.

[16] Joh. Mag. L. I. C. 6. Wex. descr. Sv. L. 9. C. 3.

[17] Atl. Rud. Part. I. p. 81.

[18] Tac. in fin. lib. de moribus German. Plin. Hist. Nat. L. 4. & 13. Sax. Sial. L. I. p. 8. Joh. Mag. passim. Jornand. Proco. & Paul. Diac. & a Nob. Wex. Gyllenstol. adduct. Ptolom.

[19] I:nen Moos. K. 4: 17. Joh. Mag. L. I. C. 6. Bur. C. 6. Wex. L.

[20] L. 2. descr. Sv. & Paul. Got. L. I. c. 14.

[21] Joh. Mag. L. I. C. 10.

[22] Loc. Hist. Sv. p. 2 L. I. Wex. L. 2. c. 7. Joh. Widek. Lum. Chronogr. Petr. Salan in notis ad Egilli & Asmundi Hist. c. 8. ex fragm. Hist. Olai Trygvasonii.

[23] Yllämainitut 3 olen nähnyt nimeltä mainittuina useiden muiden ohella eräässä vanhassa käsikirjoituksessa, ja otaksun että muuan tunnettu isänmaanystävä on lahjoittava siitä jäljennöksen isänmaalle.

[24] Chron. Norv. c. 13. de Sv. Reg. Locc. L. I. p. 6. Wex. L. 2. c. 7. Scheff. Memor. Svet. c. 37.

[25] Er. Pom. cit. a. Locc. p. 7.

[26] Sax. Sial. L. I. p. 8. Joh. Mag. L. 2. c. 5. Wex. yllämainitussa paikassa. Häneen vetoaa Meursius Hist. Dan.

[27] Muun muassa yllämainitussa käsikirjoituksessa.

[28] Chr. Norv. C. 7. de Svec. Reg. Locc. L. I. p. 5.

[29] Atl. Part. I. p. 291.

[30] L. 9. C. 45.

[31] De migrat. Longo bard. ex Svecia. c. 6.

[32] Buraeus in descript. Svec. p. m. 42.

[33] In privil. Templi Hamburg.

[34] Grot. praefat. ad Hist. Reg. Norv.

[35] Locc. Lib. I. p. 5.

[36] Mela. L. c. 3.

[37] Jac. Dal. in notis ad Plin. L. 4. c. 14.

[38] Plin. L. 4. c. 12.

[39] Cosmogr. Munst. L. 4. c. 34.

[40] Helmold. Chron. Slav. L. I. c. 2. Locc. Ant. Sveog. L. 3. c. 8. Alb. Krantz. Vandalia. L. I. c. I. & 12 Drys. Monarch Sp. in Vit. Martiani.

[41] Wex. L. 2. c. 8.

[42] Chron. Norv. c. I.

[43] Laur. Paul. Goth. L. I. c. Georg. Gez. c. 5.

[44] Cluverius.

[45] Laur. Paul. loc. allat.

[46] Joh. Mag. Lib. 2. cap. 26.

[47] Niceforus Gregoras Hist. Rom. Lib. 2.

[48] Rudb. Atl. P. I. p. 813.

[49] Rudb. Atl. Part. I. p. 813.

[50] Hist. nat. L. 4. C. 13.

[51] Bodinus adductus a Wex. L. 2. c. 4.

[52] Locc. Antiq. Sv. L. 3. c. 8.

[53] Locc. loc. cit. Helmold. Chron. Slav. L. 1. c. 2. Alb. Kr. Vandal. L. I. c. I. Paul. Goth. L. 3. c. 13.

[54] Atlant. Rudb. a 81. Ks. yllä luku 2 . §. 2.

[55] Chron. Norv. cap. 62.

[56] Locc. Loc. all.

[57] Vossius. lib. 2. de vitiis serm. cap. 17 . tot. vol. Alb. Krantzii de Vandalia.

[58] Usein. Loccenius & Krantzius.

[59] Vid. Petr. Salan. in notis ad Egilli & Asm. Hist. c. 10.

[60] Loc. L. 8. p. 76. Buraeus p. m. 56 & 188. Chron. Laur. de Svec. Reg.

[61] Loc. I. all. Joh. magn. L. 19. c. 3.

[62] Suomalainen Ajantieto.

[63] Luku I. § 17.

[64] Thes. Num. Sveo. Gothic. Nobiliss. Eliae Brenneri.

[65] Joh. Mag. L. 20. cap. 24. Wex. L. 5. cap. 11.

[66] Wex. L. 7. Cap. 6.
[67] Suomalainen Ajantieto Wex. L. 7. c. 6.
[68] Sallust. Bel. Cat. p. m. l.
[69] Joh. M. L. I. c. 4. Paul. Got. L. 2. c. 5.
[70] Puf. de off. hom. & civ. L. 2. c. I & 3 Conf. Gen. 14 de Abrahamo.
[71] Joh. M. L. I. c. 4. Paul. Got. L. I. c. 14. & L. 2. c. 5.
[72] Joh. Magni. Erici. Ubs. Laur. Paul. Gothi. Petr. Petreji. Joh. Locc. Sam. Puffend. etc.
[73] Petr. Petreji.
[74] Saxo Gramm. Alb. Krantz; Meursius. etc.
[75] Snorro Sturles.
[76] Saxo L. I. Cluver. L. 3. c. 8. Julius Caesar Bell. Gall. L. 6. c. 5.
[77] Joh. M. Chron. Norv. Alb. Krantz.
[78] Katso yllä luku 2. §. 7.
[79] Chron. Norv. passim. Hervora Saga. Göttrikz Sag. Herraudz & Bosa Saga.
[80] Katso Norrköpingin uudistettua perintösuostumusta vuodelta 1604.
[81] Wex. L. 5. c. 8. & Reg. Car. 9. praef. ad Legist. Svec. & Locc. Lat. versum.
[82] Valtiopäivien päätös Tukholmassa 26 päivältä tammik. 1640.
[83] Cosm. Munst. L. 4. c. 34. Laur. Paul. L. I. c. 26. Bur. p. m. 54. Narsius in ad. Mosch. Russ. Metr.
[84] Hist. Dan. L. 9. Ol. Magn. L 4. c. I.
[85] Chron. Norv. C. 21. Rudb. Atl. p. 158.
[86] Bur. decript. Svec. p. m. 54. Z cil. p. 28.
[87] Vand. Alb. Krantz. Joh. Magn.
[88] Joh. Magn. L. I. c. 20.
[89] Cluv. L. 2. c. 6.
[90] Joh. Magn. L. 6. c. 22. Paul. Goth. L. 3. c. 13.
[91] Ol. Magn. L. 7 c. 12.
[92] Ad. Brem. de situ Daniae. Grot. in Praef. ad Hist. Regum Norv.
[93] Cluv. Lib. 3. c. 3.
[94] Tacitus de Germ.
[95] Chron. Norv. c. 21
[96] Joh. Magn. L. I. c. 4.
[97] Cosm. Munst. L. 4. c. 34.
[98] Ol. Magn. L. 4. c. 4.
[99] Ol. Magn. L. II. c. 21. 24.
[100] Narsius de Duna ponte strato.
[101] Joh. Widekindi bell. Svec. in Mosc. gest. L. I. c. 10, 13. L. 3. c. 22
[102] Locc. L. 8.
[103] Luku 2. §. 8. Bur. p. 42.
[104] Narsius Poëm. Miscell.
[105] Orat. Heinsii, Skyttes, Buchneri, Virdungi p. m. 155. Prosa Winsemii p. 268. Gebhardi, etc. etc.

[106] Heinsii Paneg. ad Gust. p. m. 25.
[107] Bened. Skytte Parent. in Gust. Ad. p. m. 19.
[108] Dan. Achrel. Epist. scrib. Form. c. 7.
[109] Joh. Fridr. Pöpping. Orb. Illustr. Lib. 2.
[110] Joh. Widek. Lum. Chron. Atlant. Rudb. Verel. In notis ad Hervora. C. I. Pet. Salan in not. ad Egilli & Asm. Hist. c. 10 ex fragm. Hist. Ol. Tryggvasonii.
[111] Joh. Widek. Lum. Chron.
[112] Phil. Honor. de Statu Reg. Svec. c. 3.
[113] Locc. L. 7. p. 361 ja 364.
[114] Locc. L. 6. p. 216. Niceph. Greg. Hist. Rom. L. 2.
[115] Saxo Gram. L. I. p. 8.
[116] Herold. teoksensa alussa. Götrisks Saga ja Schaefferin huomautukset siihen. Paul. Got. L. 2. c. 10. Hervara Saga. Herraudz ja Rosa Saga y. m.
[117] Joh. Magn. L. 2. c. 5. Saxo L. ult.
[118] Er. Pom. Hist. Dan. Yllä luku 2. §. 7.
[119] Chron. Norveg. C. 510.
[120] Ad. Brem. de situ Dan.
[121] Atl. a. 338.
[122] Länsi-Göötanmaan lain perintökaari. Verel.:n nootit Gotr. Hist.:aan. Riimukivet 1 ja 2, joita kuvailee Bur.
[123] Thes. Num. Svet. nob. Brenner. §. 10.
[124] Tacit. de Germ. Puff. de offic. hom. & civ. L. I. c. 14. Oeconom. Gezel. Post. 2. c. 2.
[125] Locc. Antiqvit. Svec. L. 2. c. 16. Wex. L. 7. c. 1.
[126] Descript. Turciae ex Busbequii Epist.
[127] Gen. 23: 16. Jos. 7: 21. I. Par. 22: 25.
[128] Jac. Lamp. de Natura nummi.
[129] Chron. Norv. C. 22.
[130] Yllä luku 2. § 12.
[131] Wex. L. 6. c. 5. Paul. Got. L. I. c. 26. Ver. in not. ad Hervorae. Hist. Bur. p. 54.
[132] Chron. Norv. c. 399.
[133] Herrauds ja Bosa Saga.
[134] Lib. 10. c. 3.
[135] Phil. Hon. de statu Reg. Svec. c. 2.
[136] Narsius de Duna ponte strato.
[137] Ol. Magn. C. 8.
[138] Descr. Svec. L. 6. c. 5.
[139] Ol. Magn. L. 13. c. 6.
[140] Bur. descr. Sveciae p. m. 58. Zeil. p. 32.
[141] Praef. ad. Hist. Svec. c. 7.
[142] Locc. Ant. Svec. L. 2. c. 15. & 21. Hist. Svec. L. I. c. I. Ol. M. L. I. c. 36 & L. 2. c. 1.

[145] Jul. Caes. de Bello Gall. L. 6. c. 4. Barcl. Org. 4. c. 8.
[146] Cato in Orig. Cic. L. I. & 4. Tusc. Qvaest.
[147] Kong Sagan.
[148] Descr. Turc. edit. Lugd. Elzev. ex Busbequii Epist.
[149] Tacit. de German. Alb. Krant. Vandal. L. I. c. 8.
[150] 2. Sam. I & 3.
[151] Joh. Magn. L. I. c. 7. Ol. Magn. L. I. c. 20. Bon. Vulcan. delit. & lingv. Get. Wex. L. 3. c. 3.
[152] Atl. Rudb. b. 164.
[153] Atl. Rudb. a. 527.
[154] Diod. Sicul. L. 6.
[155] a Ptolemaeus.
[155] b Plutarch. in Mario.
[156] Atl. Rudb. b. 610. & passim.
[157] Laur. Paul. Goth. L. I. c. 26—28.
[158] Horn. in Atl. Rudb. a. 521.
[159] Herod. L. 4. Niceph. Greg. Hist. Rom. L. 2.
[160] Laur. Paul. L. I. c. 26. Wid. Lum. Chr.
[161] Verel. in Not. ad Hervora. c. I.
[162] Locc. Antiqv. Goth. L. 2. c. 14. Petr. Petrejus in Chron. Svet. p. 59. Wex. L. 3. c. 3.
[163] Wex. L. 4. c. 11.
[164] Horn. Orb. pol. part. 3.
[165] Joh. Ludv. Goth. Arch. Cosm. de mor. Svec.
[166] Ajantieto.
[167] Ol. Magn. L. I. c. 20.
[168] Kexl. Comp. Wex. L. 3. c. 4.
[169] Wex. L. 10. c. 11.
[170] Meth. Hist. c. 12 de Goth.
[171] Curt. L. 6. c. 1.
[172] Katso Disp. de Lingvar. Ebr. & Finn. convenientia. Ab. 1677. Praes. Dav. Lund.
[173] Instit. Lingv. Finn. D. Aeschilli Petraei. Hodeg. Finn. Martinii. Wex. c. 10. L. 3.
[174] Phil. Sidney Arc. L. I. c. 7. Virg. Eccl. 10. v. 32, 33.
[175] Cic. Qvaest. Tuscul. L. I.
[176] Wex. L. 14. c. I. Beros. Cal.
[177] Chron. Norv. c. 21. Bur. p. m. 41.
[178] Katso edelläolevassa muistutuksessa mainittuja tekijöitä.
[179] D. Bång. Hist. Eccles. Sveciae.
[180] Bång. Lib. 6. c. 19.
[181] Chron. Norv. Wex. L. 10. c. 12.
[182] Sigfr. Ar. Fors. Hist. Eccl. Sv. Bång. Wex. L. 10. c. 2.

183 Loce. Antiq. Sv. L. 3. c. ult. Wex. L. 9. c. 108.
184 Kirkkolaki luku 1. §. 5.
185 Ps. 107. v. 3.
186 Zach. 6: 8.
187 Tacitus de Germania.
188 Homerus apud Rudb. in Atlant. A. 813.
189 Barcl. Icon. anim. c. 15.
190 Tämän luvun § 18 ja 21.
191 Joh. Magn. L. 7. c. 7.
192 Wex. L. 4. c. 5.
193 Ad. Brem. And. Bur. Phil. Hon. Geogr. Croix part. 2. c. 8.
194 Ol. Magn. L. 4. c. ult. Joh. Ad. Olearius itinerar. Pers. Wex. Lib. 4. c. 5. Ziegl. in sua Scondia.
195 Heinsii Paneg. ad Gust. Ad. p. 25.
196 Pierius· Winsem. in paneg. ad Gust. Ad. Heins.
197 Virgil. Aeneid. L. 9. v. 603 & seqq.
198 Wex. L. 4. c. 5. Croix Geogr. p. 2. c. 8.
199 Barcl. Icon. anim. c. 15.
200 Wex. L. 4. c. 6.
201 Heins.
202 Pier. Wins.
203 Wex. L. 4. c. 6.
204 Nars. in Poëm. misc. Zeill. p. 29. Bur. p. 55.
205 Bur. Tabul. orbis arctoi. Ol. Magn. loc. innum.
206 Hon. de st. Sv. c. 6.
207 Wex. L. 4. c. 5, 6.
208 Wexionius.
209 Dan. Heins. Paneg. ad. Gust. Magn. p. m. 16 & 26.

Mieli-Ilon Julistus/

Sen Cunnioitettawan ja Hywin Oppenen/

Her DANIEL JUSLENIUXEN/

Merkillisen Työn ylitzen.

Josco johduis jär keheni/
päädyis parast päháhá
Totta tásá toimitaisin (ni:
Sanat selwát sowitaisin/
Hanhē höyhönd hálytáisin/
Curjen kyná cuijetaisin/
Kijtoxexi cuulu culdain/
Miesten mennein poween
muldain:
Jotta juonet [illegible] kääneill/
Wanhain/ werá woitox wá-
leill:
Támá muista Ruomalaisi/
Toinen totta Saxalaisi/
Ettei Soimu sawutaisi/
Cateen kieli cadotaisi
Nime náiden: kijtos callis
Lijoing' ombi nijllen aldis/
Jotca Omain Isáin Me-
noi/
Tiedox teke xojmi Tegoj/
Wieran Silmát sillá táyttá
Ettá codon kelwox náyttá.
Támán tiesi toimellinen/
Taitawainen TANELI-
NEN/

Uron Uljan caunis Cuopoi:
Ey tahd' Taatan Tawoist
luopu/
Walwo wireons wiriásti/
Kijstas culke kijndiásti/
Ahnest awuin awaroita
Tutkistele tawaroita/
Wijsaun wilia pyrki pyytá;
Ey tät' toimit ilman syytä:
Tástá toiwo Cuñian cuulla/
Náimbá kelpa cuñian tulla.
Etteik' olis oudommaisin/
Mais Mies omis muuca-
laisin: (sta
Laiscain luocast sentähn sui-
idzens/ Isán maata muista/
Kijtoxell' euing' sitä coh-
dais/
Laitoxet sen laitta mahdais.
Eipá sopin soweliammast/
Millán tawal taitawam̄ast/
Tehdá taitons Tawaroita
Tiettáwäx/ cuin haparoita
Pyysi pitkäld' Suomen
Saaren
Mennet Menot/ awuin
Caaren/ J-

Jſot Jhmeet Tegot tehdyt/
Saalin/ſadon/ſekä Säädyt;
Kiitoiteng' täſ' työſäns luiſta
Käyenſ' canſa kynänſ' luiſta/
Kirjoittamä Turun Tuwiſt/
Kaduiſt' cowiſt'/ canſa cu-
iſt'/
Kirçon muiſta/mingä werta
Muiſ'ey maiſa monda kerta
Hawait' ſaada/ ſekä ſelwän
Oikiä Opin/kuojall' kelwan'
kinnan lujan/ Muurit/
Wallit/
Tornit/ Krawit/ Huonet
callit:
Näytä wielä Wiiſaun
Waja/
Meiſtä nuorta Mieli Maia:
Kehu cocoo caunein kirjain/
Jotca woitoꝛ wäändy wär-
jäin:
Oikiun ohjat Turun parras
Näytä/ cuinga Hurſcas/
harras
Wääryn wäldös/ wicain
waſtus/
Niiſ' on/ ettei ceſcan aſtuis/
Wäkiwalda köyhän coroon;
Oäit' meil' Jumal' wielät'
ſuocon!

Kerſca kerrä/ cuinga käyt &
Cauppaa kelpa/ aitroi räyt-
Embä ennät eritellä/ (tä.
Mitä mahta mainiſtella/
Tuttu tämä rairawainen/
Ruhtetoinen Nuorucainen/
Cuuluiſ' Caupung' kiitoxe-
xes/
Cauppa-kylä Cunniaxes.
Siis ſä hänel kiitoſt lupa/
Johong jouru Turun Tu-
pan/
Löyt'ett lemen joca Miehen/
Torkian/ halwan/ ſuuren/
pienen/
Suo myös ſirä Suomi
ſuuri:
Joſco iouduis julki juuri/
KIJTETÄJÄ kiitettä-
Mieheri merkilliſexi. (wär.
Mä myös welaſt weljelliſeſt/
Toiwon totta mielelliſeſt/
Että Cunnias cohta caſ-
wais/
Kiitoxes myös määrät pal-
ſuis!
Sieluin Salin wijmein
wäännyt;
Cuſ' ei Cunnias coſcan
käännyt!

Sic cum Fennis, Fenno, ipſe Fennus,
Fennice gratulari ſtuduit

JO. POLVIANDER.

Suomen sivistyshistoriaa

valaisevat viehättävimmin

Prof. GUNNAR SUOLAHDEN teokset:

ELÄMÄÄ SUOMESSA

1700-luvulla. Uusi, historiallisin kuvin varustettu ja taiteilijain Toivo Wikstedtin ja Henry Ericssonin somistama loistopainos. Hinta 75:—, kangaskansissa 100:—, puoliranskalaisessa koruasiteessä 150:—.

»Prof. Suolahti on viitannut tien uudenaikaiselle tutkimukselle, joka meidän maassamme on ollut tähän asti melkein vierasta. Ja tällaisella tutkimuksella on epäilemättä oleva tärkeä merkitys, sillä vasta sen kautta, että opimme tuntemaan ihmiset sellaisina kuin he olivat jokapäiväisissä oloissaan, heidän ajatustapansa ja harrastuksensa, vasta sen kautta me opimme käsittämään suuria historiallisia tapahtumia.» (Prof. K. O. Lindeqvist Hist. Aikakauskirjassa.)

SUOMEN PAPPILAT

1700-luvulla. Isokokoinen juhla-asu. 247 sivua. Runsaasti kuvitettu. Hinta 25:—, kangaskansissa 40:—.

SUOMEN PAPISTO

1600- ja 1700-luvuilla. Isokokoinen juhla-asu. 286 sivua. Runsaasti kuvitettu. Hinta 40:—, Kangaskansissa 75:—. Yhteensid. edellisen kanssa puoliranskalaissiteeseen 150:—.

»Ken on tutustunut prof. Suolahden teoksiin Suomen papistosta ja pappiloista, on varmaan valmis tunnustamaan, että tähän näköjään rajoitettuun aineeseen on vaadittu paljon pitkällistä ja monihaaraista tutkimustyötä ja samoin, että [illegible] on kerrassaan hämmästyttävä.» (Prof. E. G. Palmén.)

[illegible] varovaisesti käytettävä, mutta onkohan ainoatakaan näin [illegible]stä teosta pohjoismaisen kulttuurihistorian alalta julkaistu [illegible] päivien? Ne antavat täyteläisen, viehättävän ja elävän [illegible]aluokasta, joka vuosisatoja on ollut sivistyksenkannattaja. (Tri Gunnar Carlqvist Sydsvenska Dagbladetissa.)

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ.

Hinta 35: —, sid. 50: —.

KIRPPIS-CENTER MANHATTAN
Kirja
381
20407
A332
1 € snt
48000033220407

VANHA JA UUSI TURKU